

KOLMATTA IKÄÄ ETSIMÄSSÄ

**Peter Laslettin kolmannen iän teorian tarkastelua
kotimaisessa kontekstissa**

**Susanna Pirttiaho
Sosiologian
pro gradu -tutkielma
Elokuu 2002
Jyväskylän yliopisto**

Kolmatta ikää etsimässä. Peter Laslettin kolmannen iän teorian tarkastelua kotimaisessa kontekstissa

PIRTTIAHO, SUSANNA

Sosiologian pro gradu -tutkielma

Elokuu 2002

Jyväskylän yliopisto

82 s., 17 liites.

Tutkin pro gradu -tutkielmassani brittitutkija Peter Laslettin muotoilemaa kolmannen iän teoriaa ja sen soveltuvuutta suomalaisten ikääntyvien kuvaamiseen. Käsitän kolmannen iän tietynlaisena elämäntyylinä, kolmasikäisyytenä, jonka sisältöä ja ilmenemisen yleisyyttä työssäni tarkastelen. Tutkin myös kolmasikäisyyden ikääntyvälle asettamia vaatimuksia eli otan selvää kolmasikäisyyteen yhteydessä olevista taustatekijöistä.

Aineistonani käytän valmista kvantitatiivista aineistoa. Tilastokeskuksen alkukesästä 1998 toteuttama valtakunnallinen Suomalaisen elämäntyyli -tutkimus kartoitti monipuolisesti suomalaisen elämäntyyliin liittyviä asioita. Omassa tutkimuksessani keskityn elämäntyyliin liittyvien kysymysten tarkasteluun ja kohderyhmäkseni olen valinnut vuosina 1935 — 1944 syntyneet vastaajat, joita on kaikkiaan 353 henkilöä. Aineiston analyysissä käytän pääasiallisina tutkimusmenetelminä %-jakaumia sekä ristiintaulukointia.

Aineiston analyysi osoitti, että Laslettin kolmannen iän teoriaan perustuva kolmasikäisyys ei ole yleistä tutkimieni ikääntyvien keskuudessa. Tärkeimmät kolmasikäisyyteen yhteydessä olevat taustatekijät olivat Laslettin kolmannen iän teorian mukaisesti hyvä tulo- ja koulutustaso. Vertailuryhmään lukeutuvilla vastaajilla vaikutti olevan taustatekijöiden suhteen paremmat edellytykset kolmasikäisyydelle, mutta toisaalta eläkeläisillä oli itsensä toteuttamiseen enemmän aikaa ja voimavaroja kuin esimerkiksi työssä käyvillä. Tutkimukseni perusteella eläkeläisyyttä ei kuitenkaan voi pitää välttämättömänä ehtona kolmasikäisyydelle.

Avainsanat: kolmas ikä, kolmasikäisyys, elämäntyyli, ikääntyminen, ikäkäsitykset, elämäntyyli

SISÄLLYS

I	JOHDANTO	
1	Prologi	1
2	Tutkimuksen lähtökohdat	2
3	Ikääntymisen muuttuva merkitysmaailma	4
	3.1 Myönteisten mielikuvien luomisen pakko	5
	3.2 Yhdenikäisyyden kulttuurin sudenkuopat	6
II	KOLMAS IKÄ ILMIÖNÄ	
4	Kolmannen iän historia	8
	4.1 Kolmas ikä antiikin ja keskiajan elämänvaihetorioissa	9
	4.2 Modernin kolmannen iän synty	11
	4.2.1 Kurkistus kolmannen iän yliopistoon	11
5	Kolmannen iän teoria	13
	5.1 Ensimmäinen ja toinen ikä	14
	5.2 Kolmas ikä yksilöllisenä projektina	16
	5.3 Kolmannen iän vaatimat kollektiiviset olosuhteet	16
	5.4 Teorian haltuunotto	18
	5.5 Kohti neljättä ikää	19
6	Kriittinen näkökulma kolmannen iän teoriaan	20
7	Graduntekijä kolmannen iän tulkkina	21
	7.1 Solmukohtia kolmannen iän teoriassa	23
	7.2 Näkökulman rajaus	24
8	Elämäntavasta ja elämäntyylistä	26

8.1	Kolmannen iän elämäntyö	29
	8.1.1 Kolmasikäisyyden elementit	30
III	KOLMAS IKÄ VUOSITUHANNEN VAIHTEEN SUOMALAISESSA YHTEISKUNNASSA	
9	Tutkimusongelma	33
10	Aineiston esittely	34
	10.1 Aineiston valinnasta ja aineiston asettamista rajoituksista	36
11	Kolmasikäisiä - onko heitä?	38
	11.1 Taustatekijät	39
	11.1.1 Siviilisäätö ja perhe	39
	11.1.2 Koulutus	41
	11.1.3 Tulot	43
	11.1.4 Terveys	44
	11.2 Kolmasikäisyyden edellytysten tarkastelua taustatekijöiden pohjalta	46
	11.3 Kolmasikäisyyden toiminnallinen elementti	47
	11.3.1 Keskeisin elämäalue	47
	11.3.2 Osallistuminen järjestö- ja yhdistystoimintaan	48
	11.3.3 Muut harrastukset	50
	11.3.4 Matkustelu ja eläkepäivien vietto ulkomailla	52
	11.3.5 Eläkeaikaa koskevat unelmat ja odotettavissa olevat elämänmuutokset	52
	11.4 Kolmasikäisyyden kokemuksellinen elementti	56
	11.4.1 Elämään tyytyväisyys	56
	11.4.2 Suhtautuminen eläkeikään ja vanhuuteen	57
	11.4.3 Eläkkeelle jääminen elämän käännekohtana	58
	11.5 Kolmasikäisyyden yleisyyden arviointia eläkeläis- ja vertailuryhmässä	60
12	Kolmasikäisyys - mitä se vaatii ikääntyvältä?	62
	12.1 Analyysin lähtökohdat	62

12.2	Kolmasikäisyyden toiminnalliseen elementtiin yhteydessä olevat taustatekijät	64
12.3	Kolmasikäisyyden kokemukselliseen elementtiin yhteydessä olevat taustatekijät	70
12.4	Pohdintaa kolmasikäisyyteen yhteydessä olevista taustatekijöistä	72

IV YHTEENVETO

13	Kolmas ikä — pelkkää elitismiä?	75
13.1	Silmäys tulevaisuuteen	77

LÄHTEET	79
---------	----

LIITTEET

I JOHDANTO

1 PROLOGI

Televisioruutu täyttyy iloisista ikääntyneistä, jotka ovat nousemassa bussiin aurinkoisena pakkasaamuna. Kassit on pakattu ja vaatteet ovat ojennuksessa kun Tampereen Elohopeakerho suuntaa Tallinnan risteilylle. Bussimatkan aikana naisvaltainen seurue nauttii samppanjaa ja kuuntelee välillä nauruun pyrskähttäen klubi-isännän tarinointia. Hymyyn on aihetta, sillä matkalaisten mielestä nyt eletään elämän parasta aikaa.

Klubi-isäntä kertoo, että nämä eläkeläiset tulevat kaikista yhteiskuntaluokista. Se, mikä heitä yhdistää, on ulospäinsuuntautuneisuus ja elämyshakuisuus. Toki heillä on talousasiat kunnossa ja tarpeeksi terveyttä, mikä mahdollistaa uusien elämysten etsinnän. Kunnioittavaan sävyyn nuorehko klubi-isäntä vielä lisää, että hänen luotsaamansa joukko on sitä sukupolvea, joka on nostanut Suomen jaloilleen. Eikö siis ole vain oikeus ja kohtuus, että he saavat nauttia elämästään? Eräskin kertoo kasvattaneensa viisi lasta. Sieltä perhe-elämän arkisista ympyröistä ei matkoille lähdetty. Nyt eläkeläisenä, kun lapset elävät omaa elämäänsä eikä työelämäkään enää sido, jäljellä olevista vuosista otetaan kaikki irti. Matkustelu, internetin ja unkarin opiskelu, kuntoilu ja sijoitusillat ovat tätä nykyä entisen poliisin, sairaanhoitajan ja kotitalousopettajan arkipäivää.

Vanhempi, huolitellusti pukeutunut naishenkilö ostaa laivan tax free -myymälästä lempiripsiväriään. Sen pitää olla sellaista, joka taivuttaa ripset kauniisti. Ystävättärensä kehotuksesta hän päättää ottaa kaksi ettei heti lopu kesken. He sanovat, että tähän saakka on eletty säästeliäästi. On pärjätty omillaan ja niin ettei keneltäkään ole tarvinnut mitään pyytää. Nyt onkin sitten varaa vaikka vähän tørsätä. Ei silti, rahan kanssa ollaan edelleenkin tarkkana; sijoituksia tehdään harkitusti ja varman päälle kuunnellen korva tarkkana pankin sijoitusneuvojan ohjeita. Tavoitteena on, että päästään

kunnialla hautaan. Ja rauhoittaahan se raha, kuten eräs mieshenkilö toteaa. Ulkomaanmatkan voi tehdä turvallisin mielin, kun tietää, että pankkitilin saldo ei siitä painu miinukselle.

Eläkeläispariskunta istahtaa pihatöiden lomassa kahvittelemaan terassille. Viehättävä rouvashenkilö pysähtyy puutarhakeinuun maistelemaan torilta juuri ostamia mansikoita. He näyttävät hyvinvoivilta ja onnellisilta, mitä he omien sanojensa mukaan ovatkin. He ovat onnellisia siitä, että heillä on mahdollisuus mennä, tehdä ja kokea, juoda elämän malja nautinnolla pohjaan saakka. (Pohjantähden alla: Elohopeakerho. TV-ohjelma 30.9.2001. Omat muistiinpanot.)

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Vanhuuden kuva on muuttunut. Se on laajentunut ja saanut uusia sävyjä. Kun vielä muutamia vuosikymmeniä sitten eläkkeelle jääminen tarkoitti vanhuuden vaivojen alkamista ja elämän ehtoopäivien koittamista, vaikuttaa siltä, että tänä päivänä monen ikääntyneen tahti vain kiihtyy eläkkeelle siirryttäessä. "Kukaan ei ole niin kiireinen kuin eläkeläinen", sanoo sananparsi. Kun ikääntyneet ovat aiempaa terveempiä siirtyessään eläkkeelle, on aktiivinen osallistuminen elämän eri aloille mahdollista vielä ikääntyneenäkin. Myös keskimääräinen elinikä on pidentynyt ja yhä vain pitenee. Kun esimerkiksi 70-luvun alussa naisten elinikä oli keskimäärin 75 vuotta miesten eliniän lähennellessä 70:ää vuotta, on odotettavissa, että vuonna 2030 naiset elävät keskimäärin 84-vuotiaiksi ja miehet 78,7-vuotiaiksi (STM: Ikääntymisen vaikutuksista työmarkkinoilla). Eliniän piteneminen on näin ollen pidentänyt vanhuutta, tai oikeastaan eliniän pidentyessä vanhuus on siirtynyt ihmisen elämänsä pari vuosikymmentä eteenpäin. Niinpä monet 2000-luvun kuusikymppiset eivät halua kuulla puhuttavankaan vanhuudesta ja kokevat loukkauksena, jos heitä puhutellaan vanhoiksi. He katsovat, että todellisia vanhuksia ovat vasta 80:aa ikävuotta lähentelevät, jos hekään.

Ihmisen elämänsäkuun on siis syntynyt eräänlainen välitila, aikuisuuden ja varsinaisen vanhuuden välinen ajanjakso, jota on kilvan alettu määrittelemaan. Minua tämä harmaa alue ja siitä käytävä määritelmätaisto alkoi kiinnostaa siinä määrin, että päädyin valitsemaan pro

gradu -työni aiheeksi kolmannen iän. Kolmas ikä on yksi niistä nimikkeistä, jolla tätä varhaisen vanhuuden vaihetta on pyritty kuvaamaan. Julkisuudessa on myös käytetty paljon käsitteitä seniori ja senioriteetti sekä ikäihminen. Vuosi 1999 oli jopa nimetty YK:n ikäihmisten vuodeksi. Miksi sitten juuri kolmas ikä? Lähinnä siksi, että kyseinen termi on edellä mainittuja käsitteitä laajempi kokonaisuus. Kolmas ikä ei ole vain tiettyä ihmiselämän ajanjaksoa kuvaava nimike, vaan se pitää sisällään myös brittitutkija Peter Laslettin muotoileman teorian. Laslettin kolmannen iän teoria käsittää kolmannen iän ohella kuvaukset myös ensimmäisestä, toisesta ja neljännestä iästä sekä kolmannen iän yksilöllisten ja kollektiivisten edellytysten muotoilun. Näin ollen sain kolmannesta iästä sekä työlleni aiheen että teoriapohjan.

Käsittelen pro gradu -työssäni kolmatta ikää nimenomaan laslettilaisessa mielessä. Kolmas ikä, joka pääsääntöisesti sijoitetaan ihmisen elämänsä työkäisyyden ja varsinaisen vanhuuden väliin, on Laslettin määrittelemänä varsin monimuotoinen ja myös kiistanalainen. Lähinnä kolmas ikä edustaa jotakin todella positiivista ja tavoittelemisen arvoista. Saavuttaahan ihmisen elämä Laslettin mukaan kolmannessa iässä kulminaatiopisteensä ja täyttymyksensä (Laslett 1989, 4). Kolmannessa iässä ihminen voi siis alkaa toteuttaa itseään ja tarttua yleensä eläkepäivien myötä alkavan uuden elämänvaiheen suomiin mahdollisuuksiin. Kolmannella iällä on kuitenkin myös arveluttava puolensa. Kun kaupataan aktiivisuudella ja menestyksekkäällä vanhenemisellä kyllästettyä ikääntymisen mallia, unohdetaan ne ikääntyvät, jotka eivät syystä tai toisesta kykene säilyttämään elinvoimaisuuttaan.

Käsillä olevassa työssä syvennyn tarkemmin tähän edellä lyhyesti kuvattuun ihmiselämän ilmiöön. Tutkimuskysymykseni kuuluvat: mitä kolmannen iän teoria pitää sisällään ja missä määrin teorian mukainen kolmas ikä on todellisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa. Jälkimmäiseen kysymykseen etsin vastauksia empiirisen aineiston sekundaarianalyysin avulla. Käytän työssäni kvantitatiivista, Tilastokeskuksen vuonna 1998 keräämää Suomalaisen elämänsä -tutkimuksen aineistoa, josta olen valinnut tutkimukseni kohteeksi aineiston vanhimman ikäryhmän, eli vuosina 1935—1944 syntyneet. Koska kolmas ikä saa konkreettisen ilmenemismuotonsa ihmisten elämäntyyliensä, keskityn tutkimaan sitä, miten kyseiset ikääntyneet elävät. Näkyykö heidän tavassaan elää viitteitä kolmasikäisyydestä?

Otan selvää myös niistä vastaajien taustatekijöistä, jotka ovat yhteydessä kolmasikäisyyteen. Työni empiirinen osio jakautuu siis kahteen tutkimustehtävään: missä määrin kolmatta ikää esiintyy kyseisten ikääntyneiden keskuudessa ja mitä kolmannen iän eläminen eläjältään vaatii?

Aivan ensiksi paneudun lähemmin jo alussa sivuamaani keskusteluun, jota vanhuuden ja vanhenemisen ympärillä on viime aikoina käyty. Varsinaisen kolmanteen ikään kohdistuvan tutkimusmatkani aloitan tutustumalla kolmannen iän historiaan. Historiakatsauksen jälkeen syvennyn ottamaan selkoa Laslettin muotoilemasta kolmannen iän teoriasta, josta esitän myös oman tulkintani. Pohdintojeni pohjalta jatkan matkaani kohti empiriaa selvittellen ensiksi elämäntavan ja elämäntyylin käsitteitä. Kerron, mitä tarkoitan kolmannen iän elämäntyyllillä eli kolmasikäisyydellä, jota siis lähdän etsimään valitsemastani aineistosta. Aineiston analyysin jälkeen päätän retkeni yhteenveto -osioon, jossa pohdin saamiani tuloksia ja luon näkymiä kolmannen iän tulevaisuuteen.

3 IKÄÄNTYMISEN MUUTTUVA MERKITYSMAAILMA

Koko Euroopassa ja etenkin täällä Suomessa ikääntyvien määrä tulee lisääntymään tulevina vuosikymmeninä merkittävästi. Väestöennusteen mukaan peräti neljännes suomalaisista on täyttänyt 65 vuotta vuonna 2030. Samanaikaisesti lasten ja työikäisten määrä vähenee. (STM: Ikääntymisen vaikutuksista työmarkkinoilla.) Jo tämä väestörakenteessa odotettavissa oleva muutos on aiheuttanut paljon keskustelua vanhuspoliittisessa kentässä. Sen lisäksi, että on kannettu huolta eläkkeiden maksusta ja kasvavan vanhusväestön palvelujen turvaamisesta, ajatuksia on vaihdettu runsaasti myös ylipäättään vanhenemisestä ja ikääntymisestä.

Erityisen vilkasta keskustelu on ollut vanhuuskäsityksen ympärillä. Sosiaalityön professori Simo Koskisen mukaan vanhenemisen ja vanhuuden uudenlainen ymmärtäminen, eli uusi vanhuuskäsitys, on merkittävä laadullinen haaste edellä kuvatun kaltaisten määrällisten haasteiden lisäksi. Koskisen mukaan jälkiteollisessa yhteiskunnassa pelkät hyvinvointiohjelmat eivät riitä, vaan tarvitaan myös yksilöllistä ikääntyvien

elämänpolitiikkaa. Tarkastellaanhan vanhenemistä yhä enemmän elämäkulun perspektiivistä ja ovathan subjektiiviset ikäkokemukset nykyisin tärkeitä vanhuuden määreitä. Ikääntyvässä yhteiskunnassa vanheneminen ja vanhuus tulee nähdä uusina mahdollisuuksina. (Koskinen 1999, 2.)

3.1 Myönteisten mielikuvien luomisen pakko

Ikääntyvien määrän kasvu ja pidentynyt elinikä ovat siis osaltaan vaikuttaneet vanhojen merkitysrakennelmien vanhentumiseen. Kun virallisen eläkeiän jälkeenkin on elinvuosia odotettavissa parhaassa tapauksessa vielä kolmisenkymmentä vuotta, voidaan puhua Professori Jyrki Jyrkämää (2001, 120) lainaten keskellämme elävästä kasvavasta, historiallisesti varsin uudesta väestöryhmästä. Ei siis ole ihme, jos vanhat käsitteet ja merkitykset eivät enää päde. Puhutaan myös postmoderniin tai jälkimoderniin yhteiskuntaan siirtymisen aiheuttamista muutoksista. Uudessa tilanteessa vanheneminenkin on erilaista kuin ennen. Tämän ovat huomanneet tutkijoiden lisäksi myös ikääntyneet itse, jotka Anni Vilkon (2001, 77) mukaan kokevat ja ilmaisevat mahdottomuutta sovittautua olemassa oleviin ikäkategorioidiin.

Voinee sanoa, että uuden vanhuuskäsityksen ja uusien ikäkategorioiden ympärillä käytävää keskustelua on leimannut myönteisten mielikuvien luomisen pakko. Stereotyyppisistä vanhuuskuvista on yritetty kaikin voimin irrottautua ja tilalle on pyritty luomaan uudenlaisia, myönteisempiä mielikuvia ikääntymisestä. Tämä myönteisempien mielikuvien rakentaminen on varmasti parhaiten konkretisoitunut vanhuutta koskevassa käsitteistössä. Myös työni aiheena olevan kolmannen iän voi lukea näiden uusien vanhuusmääreiden joukkoon. Kun eläkeiän saavuttanut ihminen ei enää asetu perinteiseen vanhuksen muottiin, on syntynyt tarve kolmannen iän kaltaisille uusille muoteille, jotka yrittävät muotoilla tuota väli tilaa aikuisuuden ja varsinaisen vanhuuden välissä. On sanottu, että kolmas ikä on jopa alkanut elämään omaa elämäänsä vanhuuspuheessa ja siten sen alkuperä ja tosiasiallinen sisältö on keskustelijoiden mielissä hämärtynyt. Työni yhtenä tavoitteena onkin tuoda tämä mahdollisesti hämärtynyt sisältö päivänvaloon.

Sinikka Vakimo (2001, 39) kuvaa väitöskirjassaan, kuinka julkinen vanhuuspuhe käyttää kiertoilmauksia, kuten seniori tai ikäihminen, pyrkiessään hämärtämään vanhuuden ikäkauteen liitettäviä vakiintuneita kulttuurisia mielikuvia. Kotilieden haastattelussa Timo Airaksinen (Nevala 2002, 73) menee vieläkin pidemmälle sanoessaan, miten “Nykyään vanheneminen unohdetaan tai kielletään kokonaan. Ei ole enää vanhoja, on ainoastaan vanhenevia ihmisiä.” Airaksinen lisää, että sanasta vanhus tulee kielletty ja jopa syrjivä (emt.). Vanhuudesta ei siten enää haluta puhua vanhuutena, raihnaisuuden ja elämästä poishiipumisen aikakautena, vaan uusin käsittein ja jopa kaikki käsitteistöt kieltäen luodaan mielikuvaa aktiivisesta ja menestyksekkäästä ikääntymisestä.

3.2 Yhdenikäisyyden kulttuurin sudenkuopat

Uudessa vanhuuspuheessa korostetaan myös ikääntymisen yksilöllisyyttä. Jälkimodernissa yhteiskunnassa vanhuus, kuten koko ihmiselämä, on moninaistuneempaa ja vaihtelevampaa (Vakimo 2001, 70-74). Käsitelmä ihmiselämästä säännöllistä rataansa kulkevana kaarena on jäämässä paitsioon, kun on alettu puhua useita vaihtoehtoisia reittejä mahdollistavasta elämäntavasta. Näin ollen esimerkiksi elämäntapahtumien, kuten työelämään siirtymisen tai lasten synnyttämisen ajoittumista ei sanelisi yleinen tapa tai kronologinen ikä, vaan ne olisivat yksilöllisten valintojen tulosta. (Nikander 1999, 29.) Anni Vilkkonen muistuttaa kuitenkin, että ikämäärittäminen elämäntavojen jaksotuksen perustana ei katoa kokonaan, vaan elämäntapahtumien hämärtyneet rajat edellyttävät pikemminkin ikätietoisuuden lisääntymistä (Vilkkonen 2001, 76).

On oikeastaan aika paradoksaalista, että yksilöllisen ikääntymisen yhteydessä puhutaan myös yhdenikäisyyden kulttuurista, jonka esiinmarssin myötä erilaiset iästä riippumattomat elämäntapavalinnat tulevat kaikkien ulottuville (Nikander 1999, 34). Mielestäni on aihetta kysyä, onko vanheneminen yksilöllistä, jos kaikki valitsevat samanlaisen elämäntavoin? Elämäntapojen täydellisestä samankaltaistumisesta ei ehkä sittenkään ole pelkoa, mutta yhdenikäisyyden kulttuurin voi ajatella antavan tilaa esimerkiksi juuri kolmannelle iälle. Tarkoittaahan yhdenikäisyyden kulttuuriin siirtyminen Nikanderin mukaan ainakin hyvin toimeentuleville uusia mahdollisuuksia järjestää henkilökohtaista ja sosiaalista elämäänsä, eli

kuluttaa, harrastaa ja kouluttautua vielä vanhoilla päivilläänkin. Toisaalta varsinkin naiset yhdenikäisyyden kulttuuri saattaa viedä ojasta allikkoon, mikäli tarkoituksena on vain nuorekkaan ikääntymisen oikeuttaminen, ilman että sallitaan vanheneminen ja sen mukanaan tuomat merkit. (emt. 35.)

Mielestäni yhdenikäisyyden kulttuurista on kyse myös Timo Airaksisen mainitsemassa ikäkausileikissä, jolla hän tarkoittaa vanhenevien ihmisten mahdollisuutta "ottaa elämäänsä herkkuja eri ikäkausista: urheilua, matkustelua, opiskelua, hullaannuttavaa rakkautta." (Nevala 2002, 73). Airaksinen lisää, että leikki sujuu hyvin niin kauan, kun ollaan terveitä. Sairastumisen myötä leikki loppuu ja edessä ovat todellisen vanhuuden vaivat. Valinnanvapautta rajaavat myös ikääntyvän taloudelliset mahdollisuudet. Airaksisen sanoin "Köyhä ei osta apartementosta Fuengirolasta, vaikka haluaisi." (emt.) Kaikki nämä Airaksisen ikäkausileikkiin liittämät seikat voidaan yhdistää myös kolmanteen ikään; onhan hyvää terveyttä ja taloudellista hyvinvointia tavattu pitää kolmannen iän elämisen edellytyksinä.

Yhdenikäisyyden kulttuuri on siis vaarallista siihen sisältyvän kulutusideologian vuoksi. Tässä maailmassa ideaalityyppinä on aktiivinen ja itseään ilmentävä kuluttaja, joka hallitsee vanhenemisensa peittämällä ruumiinsa kulumisen. Uhkana onkin, että tällainen kuluttaja otetaan hyvän vanhenemisen mittapuuksi, jolloin näkymättömyys ja osattomuus koituvat niiden kohtaloksi, joilla ei ole kulutusyhteiskunnan vaatimia voimavaroja. (Rantamaa 1999, 115-116.) Myöskään Nikanderin mukaan vapaasti valittavat "leikkaa ja liimaa" -elämäntyylit eivät suinkaan ole kaikkien ulottuvilla, vaan tyylien valinta on todellakin paljolti sidoksissa taloudelliseen asemaan. Nikander ehdottaakin, että ikäidentiteettien vapaan leikin sijaan puhuttaisiin hyvin toimeentulevan keskiluokkaisuuden ikäimagosta. (Nikander 1999, 36.) Näin sanoessaan Nikander on kolmannen iän ideaa kritisoivien kanssa samoilla linjoilla, sillä kolmatta ikää on arvosteltu nimenomaan keskiluokkaisuuden ihannoinnista.

II KOLMAS IKÄ ILMIÖNÄ

4 KOLMANNEN IÄN HISTORIA

Jouni Tuomi kirjoittaa elämänkulun vaiheita antiikin ja keskiajan kirjallisuudessa käsittelevässä artikkelissaan, miten “inhimillisessä kulttuuriperinteessä on aina ollut tyypillistä jakaa ihmisen elämä ikäkausiin ja yhteisö vastaavasti ominaisuuksiltaan ja odotuksiltaan erilaisiin ryhmiin” (Tuomi 2001, 13). Tuomi jatkaa, että ymmärryksemme yksilöstä ja häneen kohdistuvista odotuksista on olennaisella tavalla muodostunut tällaisten kulttuurisesti hyvin moninaisten luokittelujen kautta. On kuitenkin muistettava, että vaikka jaotteluihin voidaankin liittää biologisia muutoksia, ikäkriteerit eivät suinkaan ole osa luonnon järjestystä vaan ne on ymmärrettävä kulttuurisesti määräytyneinä rakennelmina. (emt.)

Elämänvaiheiden kuvaukset elivät kukoistuskauttaan erityisesti keskiajan tieteissä ja taiteissa. Myös modernin kolmannen iän juuret löytyvät keskiajalta, jolloin elämänkulku hahmotettiin muun muassa kaarena. Kaari-metafora on ympyrän ja etenevä viiva -metaforan ohella yksi elämänkulun luonnehdintojen kolmesta päämetaforasta. Tämä arabikirjoittajien kehittämä traditio perustuu ajatukseen kasvusta ja kuihtumisesta, jolloin eri ikävaiheet sijoittuvat eriarvoiseen asemaan. Elämänkululla on siis selkeä nousu ja lasku, joiden välille, sinne aikuisuuden ja varsinaisen vanhuuden väliin, sijoittuu meidän ymmärtämämme kolmas ikä, eli aika, jolloin ihminen on vielä voimissaan ja toimintakykyinen. Sen sijaan varhaiskeskiajalla, jolloin ideana oli ajan syklisyys, elämänkulku nähtiin kuvaannollisessa mielessä vielä ympyränä vailla erityisiä nousu- tai laskukausia. Pythagoralaiseen ja hippokraattiseen ajatteluun perustuvassa ympyrä-metamorassa elämänvaiheet eivät siten asettuneet mihinkään hierarkkiseen järjestykseen. Elämänkulun luonnehdintojen kolmas traditio, etenevä viiva -metofora, asettaa elämänvaiheet jälleen hierarkkiseen järjestykseen, mutta siihen ei liity kaareen sidottua kuihtumisen elementtiä. Näin ollen juutalaisesta Vanhan

testamentin traditiosta juurensa juontavan käsityksen mukaan vanhenemiseen liittyy myös sivistys ja oppiminen. (Tikka 1991, 21-22; Tuomi 2001, 14-15.)

4.1 Kolmas ikä antiikin ja keskiajan elämänvaihetorioissa

Läntisessä maailmassa ihmisen elämänvaiheiden jaottelu on perustunut erilaisiin elämänvaihetorioihin, joiden alkuperä voidaan paikantaa yhtäältä antiikin filosofiaan ja tieteisiin ja toisaalta keskiajan maailmankuvaan. Useimmiten ihmiselämä on jaettu kolmeen, neljään, kuuteen tai seitsemään peräkkäiseen vaiheeseen. Perusteet jaotteluille eivät ole olleet täysin mielivaltaisia, vaan kaikille teorioille on ollut yhteistä elämän sitominen laajempaan merkitysyhteyteen, kuten yhteyteen luonnon, kosmisen järjestyksen tai Jumalan säädösten kanssa. (Tuomi 2001, 17.)

Muun muassa Aristoteles ja Dante Alighieri pysyttelivät ikäkausista puhuessaan biologisessa kontekstissa. He jakoivat ihmisen elämän luonnon periaatteiden mukaisesti kolmeen jaksoon, eli kasvun, kypsytyden ja rappeutumisen kauteen. (Tuomi 2001, 17-18.) Ihmiselämän jakaminen kolmeen vaiheeseen on käsittääkseni yksi yleisimmistä elämänvaiheiden jaotteluista. Kyseisellä jaottelulla on sijansa vielä tänäkin päivänä, sillä onhan karkea elämänvaiheiden jaottelu edelleen kolmijakoinen sisältäen lapsuuden, aikuisuuden ja vanhuuden. Tässä jaottelussa kolmas ikä ei vielä tule esiin omana ajanjaksonaan, vaan se piiloutuu kahden jälkimmäisen jakson väliin.

Ihmisen elämän nelivaiheisessa jaottelussa on perusteena käytetty esimerkiksi vuodenaikoja. Tarinan mukaan Pythagoras yhdisti ensimmäisenä ihmisen neljä elämänvaihetta neljään vuodenaikaan. Pythagoraalle kolmas ikäkausi, miehuusikä, siis tarkoitti syksyä ja se ulottui 40:stä ikävuodesta 60:een ikävuoteen ihmisen kokonaiseliniän ollessa 80 vuotta. (Tuomi 2001, 19.) Vaikka ikävuosissa tarkasteltuna Pythagoraan jaottelu liittyy kolmannen iän hieman varhaisempaan vaiheeseen ihmisen elämänkulkua, kuin mitä me kolmannella iällä ymmärrämme, lienee taustalla kuitenkin modernille kolmannelle iälle yhteneväinen ajatus: kesä on jo kääntynyt syksyyn, mutta kuoleman tuovaan talveen on vielä aikaa.

Mielestäni nykyiselle kolmannelle iälle läheisin määritelmä löytyy kuitenkin 1200-luvulla eläneen Albertus Magnuksen elämänvaiheiden kuvauksesta. Myös hän jakoi ihmiselämän neljään vaiheeseen, jossa kolmas ikävaihe (senectus) merkitsi ihmisen voimien vähenemistä olemuksen pysyessä vielä vakaana kun taas neljännen ikäkauden aikana (senium tai aetas decrepita) sekä ihmisen olemus että voimat vähenevät. (Tuomi 2001, 22-23.) Tässä jaottelussa kolmas ikä viittaa siis niin sanottuun kypsään ikään aivan kuten ajattelempa nykyisenkin kolmannen iän käsitteen viittaavan. Ihmisen elämäntulkua on kuitenkin kuvattu myös useampaan kuin kolmeen tai neljään elämänvaiheeseen jakautuvana. Teoreetikosta riippuen ihmisen elämä on jaettu aina 15:een toisiaan seuraavaan vaiheeseen,¹ jolloin kolmas ikäkausi viittaa lähinnä nuoruuteen. Elämänvaiheteorioiden käsitys kolmannesta iästä ei siis suinkaan ollut yksiselitteinen.

Jaettiinpa ihmiselämä sitten miten useaan osaan hyvänsä, sillä ei ollut juurikaan merkitystä tavalliselle kansalle. Elämänvaiheajattelu kosketti pääasiassa intellektuelleja välittyen rahvaalle lähinnä vain symboliikkana, jota ilmeni muun muassa kirkkomaalauksissa. Näin ollen sosiaalisessa mielessä ei ollut olemassa myöskään kolmatta ikää nykymittapuun mukaisena itsensä toteuttamisen kautena, vaan ihmiset kuolivat työnsä ääreen, siirtyivät työstä kerjuulle tai jättäytyivät läheistensä huollettaviksi. Ikääntyneet olivat osa köyhien massaa. (Tikka 1991, 24-25, 32.)

Sen lisäksi, että kolmannen iän eläminen ei ollut sosiaalisessa mielessä mahdollista, se ei ollut yleisesti ottaen mahdollista myöskään demografisesti ajateltuna. Vain harva onnistui keskiajalla elämään niin pitkään, että saavutti kolmannen iän. Marja Tikan (1991, 31) mukaan pitkäikäisyys vaati ”taituruutta, hyvää onnea tai mahdollisuutta järjestää elämänsä suojaisaksi”. Tällainen mahdollisuus suotiin lähinnä vain varakkaille ja koulutetuille henkilöille, jotka ikääntyttyään siirtyivät luostarin suojiin pohtimaan elämää ja viettämään turvallista vanhuutta, siis eräällä tavalla elämään kolmatta ikää. (emt. 32-33.)

¹ Katso Tuomi 2001, s. 17 ja 23-31.

4.2 Modernin kolmannen iän synty

Jos keskiajalla pitkäikäisyys oli harvinaista, modernilla aikakaudella kolmannen iän ympärillä käydyissä keskusteluissa onkin sitten ollut kyse lähinnä pidentyneestä vanhuudesta. Pidentyneen elinajan lisäksi on kuitenkin vaadittu myös muita tekijöitä, jotta kolmannesta iästä on nykyisessä merkityksessään voinut tulla ajankohtainen. Varsinaisesti kolmas ikä ajankohtaistui läntisissä teollisuusmaissa toisen maailmansodan jälkeen osana vanhuuden modernisaatiota kaupallistumisen, teknistymisen, massakoulutuksen ja näihin liittyvien arvo- ja normimuutosten myötä (Tikka 1991, 35). Aiemmat vanhuuden määrittelyt sekä yleensä vanhuudesta puhuminen alkoi käydä vanhanaikaiseksi ja epämieluisaksi. Haluttiin luoda uutta kulttuuria, joka vastaisi paremmin muuttunutta tilannetta. (emt. 67.)

Erityisen kolmas ikä -ilmiön synty voidaan ajoittaa lopulta 1950-luvun Ranskaan, jossa kolmannella iällä tarkoitettiin aikaa eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Ilmiöllä siis viitattiin selkeästi palkkatyöjärjestelmään ja niihin ihmisiin, jotka olivat sen ulkopuolella joko eläkkeellä, sinne siirtymässä tai kokonaan pois työelämästä. Koska tuon ajan Ranskassa palkkatyötä tekivät lähinnä miehet, oli kolmannella iällä siten alkujaan vahva miespainotus. (Tikka 1991, 65-66.)

4.2.1 Kurkistus kolmannen iän yliopistoon

Myös kolmannen iän yliopistotoiminnan alkaminen oli olennainen osa kolmas ikä -ilmiön syntyvaiheita. Oikeastaan uusi kulttuuri ja uusi vanhustermi tulikin laajemmin tunnetuksi vasta kolmannen iän yliopistoliikkeen myötä. Yliopistotoiminta sai alkunsa vuonna 1973 Toulousesta, Ranskasta, missä Sciences Sociales -yliopiston professori Pierre Vellas alkoi tarjota ikäihmisille heidän olosuhteitaan, tarpeitaan ja toiveitaan vastaavia aktiviteetteja (Historique de l'Association). Vaatimattoman alun jälkeen luentosalit alkoivat vähitellen täyttyä ja kolmannen iän yliopistoliike levisi pian muualle Ranskaan. Sittemmin liike on levinnyt jokaiselle maailman mantereelle ja eri maiden yliopistojen toimintaa koordinoimaan on perustettu kansainvälinen organisaatio l'AIUTA (l'Association Internationale des Universités du Troisième Age). Organisaation kotisivujen mukaan sen tavoitteena on

parantaa ikääntyvien elämänlaatua ja edesauttaa heidän aktiivista osallistumistaan yhteiskunnassa sekä koordinoida etenkin heidän koulutustaan ja tutkimustoimintaansa. (emt.)

Suomessa kolmannen iän yliopistot, jotka meillä tunnetaan paremmin joko ikääntyvien tai ikäihmisten yliopistoina, aloittivat toimintansa vuonna 1985, jolloin opetustoiminta aloitettiin sekä Helsingissä että Jyväskylässä. Viidessätoista vuodessa toiminta on laajentunut käsittämään yhdeksän yliopistoa ja yli 40 paikkakuntaa. Samalla ikääntyvien yliopistopetuksesta on tullut julkisesti tunnustettu opetusmuoto, sillä vuonna 1991 opetusministeriö määritteli sen aseman avoimen yliopiston erityismuotona. Suomalaisittain muotoiltuna kolmannen iän yliopistojen ideana on yhdistää uusi tieto ja tutkimus sekä opinhaluiset ikäihmiset siten, että päämääränä eivät ole muodolliset opintosuoritukset, vaan ikäihmisen oman ajattelun vireyttäminen. (Varja 2000, 142.) Kolmatta ikää olennaisella tavalla leimaavasta itsensä toteuttamisesta on siis kyse myös kolmannen iän yliopistotoiminnassa.

Ikääntyvien yliopistotoimintaan osallistuvat opiskelijat ovat Suomessa suurimmaksi osaksi (83%) naisia. (Varja 2000, 148). Ikäryhmittäin tarkasteltuna opetukseen osallistuu eniten 65—69 -vuotiaita, mutta vuosien varrella opiskelijat ovat huomattavasti vanhentuneet. Tämä johtuu siitä, että alkuaikoina mukaan tulleet ikäihmiset ovat olleet yliopistolleen uskollisia ja monet ovat jatkaneet opintojaan vuodesta toiseen. Etenkin pääkaupunkiseudulla ikäihmisten yliopisto on vetänyt puoleensa lähinnä hyvin koulutettuja ikääntyneitä; vuonna 1999 Helsingin Ikäihmisten yliopistossa 75%:lla opiskelijoista oli joko korkeakoulu- tai opistoasteen tutkinto. (Varja 2000, 149-150.) Asiaa selviteltyt Varja arveleekin, että vähemmän koulutettujen ikäihmisten silmissä yliopisto saattaa näyttäytyä vieraana ja ehkä pelottavanakin instituutiona, sillä nykyisten eläkeläisten nuoruudessa yliopistoon pääsy oli mahdollista vain parempiosaisille (emt. 152).

Vaikka kolmannen iän idea ei ranskalaisesta vastineesta (*les universités du Troisième Age*) poiketen käy suomalaisen ikäihmisten yliopiston nimekkeessä suoraan ilmi, tulee se kuitenkin esille varsinaisessa toiminnassa. Lukeutuuhan esimerkiksi Helsingin Ikäihmisten yliopiston tavoitteisiin ajattelumallien ja perinteisen vanhuskuvan ravistaminen, ikäihmisen fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen elämänlaatuun vaikuttaminen sekä väylän luominen ikäihmisten ajatuksille, julkaisuille ja mielipiteille (Varja 2000, 153). Myös Suomessa ikääntyvien

yliopistotoiminta haluaa näin ollen pitää yllä aktiivisen vanhuuden ajatusta ja tarjota mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen ja henkiseen kasvuun, toisin sanoen mahdollisuuksia kolmannen iän elämiseen.

5 KOLMANNEN IÄN TEORIA

Vaikka kolmannen iän juuret voidaan ulottaa hyvinkin kauaksi historiaan ja vaikka modernin kolmannen iän synty ajoittuukin Toisen maailmansodan jälkeiseen Ranskaan, varsinaisesti kolmannen iän on tehnyt tunnetuksi brittitutkija Peter Laslett. Vuonna 1989 ilmestyneessä kirjassaan *A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age* Laslett kuvailee kolmatta ikää ilmiönä ja muotoilee kolmannelle iälle myös oman teorian (The General Theory of the Third Age). Sittemmin kyseistä teoriaa on kritisoitu muun muassa juuri teoriattomuudesta; sitä on moitittu teoreettisella tasolla liian yleiseksi ja epäselväksi.²

Kritiikistä huolimatta katsoin ehdottoman tarpeelliseksi valita työni teoreettiseksi taustaksi nimenomaan Laslettin hahmotelman kolmannesta iästä. Voidaanhan Peter Laslettia hyvällä syyllä kutsua kolmannen iän idean isäksi. Oikeastaan käsillä olevan pro gradu -työni ensimmäinen tutkimustehtävä onkin ottaa selvää kolmannesta iästä nimenomaan Laslettilaisessa mielessä. En siis niinkään pohjaa työtäni siihen, miten muut tutkijat ovat ilmiön hahmottaneet. Tosin käytän Laslettin tulkkina myös suomalaista kolmannen iän tutkijaa Marja Tikkaa, sillä paikoin Laslettin teoretisointi on todellakin epäselvää ja kaipaa tiivistystä.

Aloitan kolmannen iän teoriaan tutustumisen tarkastelemalla ensin ensimmäistä ja toista ikää, jotka ovat neljännen iän ohella kolmannen iän teorian keskeisiä elementtejä. Jatkan tutkimusmatkaani kolmannen iän yksilöllisten ja kollektiivisten edellytysten tarkastelulla. Myöhemmin luon silmäyksen myös kolmannen iän teoriasta esitettyyn kritiikkiin ja lopulta hahmottelen oman käsitykseni Laslettilaisesta kolmannesta iästä.

² Laslettia on kritisoinut muun muassa Bury, 1995. Katso myös Jyrkämä, 2001.

5.1 Ensimmäinen ja toinen ikä

Peter Laslett tarkoittaa ensimmäisellä iällä aikaa, joka kestää syntymästä noin 25 vuotta eteenpäin. Kyseistä ajanjaksoa hän kuvaa riippuvuuden, koulutuksen ja sosialisoinnin leimaamaksi jaksoksi ihmisen elämässä. Onhan ihminen tuolloin paljolti sidoksissa muihin, aluksi omiin vanhempiinsa. Riippuvuussuhteesta on seurauksena se, että ensimmäistä ikää elävällä on verraten vähän valtaa päättää edes omista asioistaan. Ensimmäisen iän loppua kohden riippuvuus kuitenkin vähenee ja samalla valta esimerkiksi omaan elämään nähden kasvaa. (Laslett 1989, 144-146.)

Laslett varoo määrittämästä kolmatta ikää ihmisen kronologisen iän perusteella. Sen sijaan hän toteaa useissa yhteyksissä, että ihminen voi elää kolmatta ikää periaatteessa missä elämänsä vaiheessa tahansa. Ensimmäisen iän Laslett kuitenkin sanoo määrittävän melko pitkälle ihmisen kronologisen iän mukaan. Alkaahan ensimmäinen ikä syntymästä ja päättyy Laslettin mukaan ihmisen ollessa parikymppinen, jolloin nuori täysi-ikäisyyden kynnyksellä on jo saanut kannettavakseen erilaisia ikään sidottuja oikeuksia ja velvollisuuksia, kuten vaikkapa oikeuden ajokortin hankkimiseen. (Laslett 1989, 144.) Näin ollen voi kai sanoa, että ensimmäinen ikä päättyy, kun riippuvuus vaihtuu itsenäisyyteen. Tästä yhtenä osoituksena ovat mainitut oikeudet ja velvollisuudet, jotka yhteiskunta uskoo nuoren ihmisen vastuulle.

Toinen ikä on Laslettin mukaan pisin ihmisen elämänsä neljästä ajanjaksosta. Toisessa iässä ihmisen elämän keskiössä ovat perheen perustaminen ja uran luominen ja ihmisellä on valtaa niin itseensä kuin toisiinkin ihmisiin. Toista ikää määrittävätkin kypsyyttä, itsenäisyys ja vastuullisuus. Laslett kuvaa toista ikää reproduktion ajaksi, sillä hänen mukaansa juuri tuolloin sekä yksilöt että yhteiskunta uusinnetaan. Vaikka toisen iän elämä Laslettin mukaan voi tuottaa suurtakin tyydytystä, voi se aiheuttaa myös frustraatiota, jota voi aiheuttaa esimerkiksi työ. Työ saatetaan kokea kahlitsevana ja siihen käytettävä aika vain "firmalle" kuuluvana, henkilökohtaisessa mielessä jopa hukkaanheitettynä aikana. Laslettin mielestä ihmisen todellinen elämä ja ne asiat, jotka tuottavat eniten tyydytystä, sijoittuvat vapaa-aikaan. (Laslett 1989, 148-149.)

Työn lisäksi myös perhe ja eritoten lapset saattavat aiheuttaa turhautumista, sillä vanhemmat saattavat tuntea lasten sitovan omaa elämäänsä (Laslett 1989, 150). Niinpä Laslett katsookin, että myöskin toinen ikä — ensimmäisen iän ohella — on useimmiten hyvinkin suuressa määrin ulkoapäin ohjattua. Mielestäni Laslett unohtaa tässä ne perhekeskeiset henkilöt, joille koti ja lapset ovat kaikki kaikessa. Laslettin mielestä lasten kasvattamista kun ei sinänsä voi pitää kolmanteen ikään liitettävänä henkilökohtaisena saavutuksena, “elämän kruununa”(emt. 151). Uskallan olla eri mieltä, sillä vaikka kotiäitiys ei olekaan enää niin yleistä kuin takavuosina, uskoakseni edelleen on olemassa äitejä, joiden elämä on saanut täyttymyksensä jo kotona lapsia hoitaessa.

Ensimmäisen ja toisen iän aikana voi kuitenkin elää myös kolmatta ikää, tuota ihmisen elämän täyttymyksen aikaa, jolloin ihminen voi toteuttaa itseään ja elää elämäänsä ilman ulkoisia pakkoja. Ensimmäisessä iässä tähän kykenevät Laslettin mukaan lähinnä huippu-urheilijat, jotka saavuttavat tavoitteensa ja siis Laslettin mielestä elämänsä huippuhetket jo varhain. Yleisesti ottaen kolmannen iän eläminen ensimmäisessä iässä on kuitenkin vaikeaa, sillä ensimmäisen iän olosuhteet riippuvuussuhteineen yleensä estävät muun muassa oman elämän suunnittelun, joka on olennainen ehto kolmannen iän elämiselle. (Laslett 1989, 146-147.)

Sen sijaan toisessa iässä elävien on jo helpompi sulautua kolmatta ikää eläviin. Laslettin mukaan tietyissä ammateissa toimivilla, kuten tutkijoilla ja taide- tai kirjallisuusalan ammattilaisilla, on usein hyvät edellytykset toteuttaa itseään ja näin ollen elää kolmatta ikää jo toisen iän aikana. Tosin Laslett toteaa, että heilläkin on velvoitteensa dead line -päivämäärineen (Laslett 1989, 151-152). Niinpä varsinaisesta kolmannesta iästä ei kannatakaan haaveilla kuin vasta eläkkeelle siirtymisen jälkeen, jolloin työ ei enää aseta velvoitteita (emt. 78). Vasta eläköidyttyään ihminen on Laslettin mielestä vapaa elämään kuten tahtoo.

5.2 Kolmas ikä yksilöllisenä projektina

Kuten edellä on jo käynyt ilmi, Laslett ei yksiselitteisen tarkasti määrittele kolmannen iän alkamisajankohtaa, vaikka hän kytkeekin sen joissakin yhteyksissä eläkkeelle jäämiseen. Sen sijaan hän korostaa sitä, että kolmas ikä on yksilön henkilökohtainen valinta, jonka ihminen voi tehdä periaatteessa missä iässä tahansa (mm. Laslett 1989, 152).

Vaikka siis yleisesti ottaen voimme ajatella eläkkeelle siirtymisen olevan se rajapyykki, josta kolmannen iän katsotaan alkavan, meidän ei kuitenkaan tule ajatella, että ihminen automaattisesti siirtyä kolmanteen ikään työelämän jäädessä taakse. Laslettin mukaan ihmisen ei suinkaan ole pakko siirtyä kolmanteen ikään, vaan kuten sanottu, kolmas ikä on valittava. Niinpä ihmisen onkin tiedostettava mahdollisuutensa siirtyä kolmanteen ikään ja luotava kolmatta ikää kuin uraa, jotta kolmannesta iästä ei muodostuisi tyhjää aikaa, kuten Tikka (1991, 89) asian ilmaisee.

Ennen kuin ihminen voi kolmatta ikäänsä suunnitella ja ylipäättään kolmatta ikää elää, hänen tulee täyttää tietyt edellytykset. Laslettin (1989, 78) näkemyksen mukaan ihmisen tulee ensinnäkin olla tarpeeksi terve, voimakas ja oikein asennoitunut kyetäkseen elämään kolmatta ikää. Luonnollisesti ihmisellä tulee olla fyysisten ja henkisten pääomien lisäksi myös riittävästi taloudellisia resursseja voidakseen dekonstruoida omaehtoisesti elämänsä kulkuaan (emt. 90-91; ks. myös Tikka 1991, 36-37). Kolmas ikä ei siis näyttäisi aukeavan läheskään kaikille, vaan lähinnä niille hyväosaisille, jotka jo aiemman elämänsä varrella ovat hankkineet tarpeeksi sivistystä ja materiaalista pääomaa. Laslettin muotoilemaa kolmannen iän ideaa onkin kritisoitu elitismistä ja keskiluokkaisten arvojen ihannoinnista (mm. Bury 1995).

5.3 Kolmannen iän vaatimat kollektiiviset olosuhteet

Vaikka kolmannessa iässä on kyse pitkälti henkilökohtaisesta valinnasta, ei pidä unohtaa myöskään ilmiön kollektiivista ulottuvuutta. Itse asiassa kolmatta ikää henkilökohtaisena projektina ei olisi ilman tiettyjä kollektiivisiä edellytyksiä. Peter Laslett esittääkin joitakin

yleisiä ehtoja, jotka yhteiskunnan tulee täyttää ennen kuin sen jäsenillä on mahdollisuus kolmannen iän elämiseen.

Useimmin toistettu ja kaiken lähtökohtana oleva ehto on vaatimus keskimääräisen eliniän pitenemisestä. Tämä demografinen ehto edellyttää ensinnäkin sitä, että jonkin tietyn hetken 25-vuotiaiden voidaan todeta 50 prosentin todennäköisyydellä saavuttavan 70 vuoden iän. Lisäksi samana hetkenä yli 65-vuotiaiden määrä tulee olla vähintään 10 prosenttia väestöstä. (mm. Laslett 1987, 133.) Ihmisten tulee siis voida elää riittävän pitkään, jotta mahdollisuus kolmannen iän elämiseen yleisesti ottaen syntyisi. Pitkäikäisyys ulkoisena tosiasiana ei Laslettin mukaan kuitenkaan vielä riitä, vaan ihmisten täytyy sisäistää pidentyneen elinajan mahdollisuus (emt. 78); onhan kolmannen iän elämiselle ensiarvoisen tärkeää se, että ihminen voi etukäteen suunnitella, kuinka tulee kyseisen ajanjakson elämään.

Väestöllä tulee myös olla tarpeeksi korkea elintaso, eli yhteiskunnan tulee olla taloudellisessa kehityksessään riittävän pitkällä, jotta kolmannen iän toteutuminen olisi mahdollista. Toisin sanoen yhteiskunnalta vaaditaan varakkuutta ja tuon varakkuuden mukanaan tuomia hyvinvoinnin merkkejä, kuten koulutus- ja kulutusmahdollisuuksia tai vaikkapa terveydenhuoltopalveluja. (Laslett 1989, 90-91; Tikka 1991, 36-37.) Demografisten ja taloudellisten tekijöiden lisäksi Laslett mainitsee kolmannen iän ilmenevän myös sosiaalisissa rakenteissa sekä vallitsevassa kulttuurissa. Mielestäni kyseisten asioiden kohdalla Laslettin argumentointi on kuitenkin hieman epäselvää, joten viitataan seuraavassa Marja Tikan Laslettin pohjalta työstämään tekstiin.

Tikka (1991, 37) kirjoittaa, että kolmannen iän esiinmarssin myötä sosiaalisissa instituutioissa tulee tapahtumaan muutoksia. Esimerkiksi eläkejärjestelyt monimuotoistuvat ja muutoksia tulee tapahtumaan myös vanhusten palvelukulttuurissa sekä asumistavoissa. Tikka kertoo, että Suomessa kolmas ikä on jo näkynyt ainakin pidentyneenä eläkeaikana (emt. 38). Tähän voisi varmasti lisätä myös viime aikoina varsin yleiseksi käyneet osaikaiset eläkeratkaisut. Ehkäpä myös vuorotteluvapaa on eräs merkki kolmannesta iästä keskellämme; mielestäni se on ainakin oivallinen tilaisuus elää kolmatta ikää keskellä toisen iän paineita.

Jotta kolmannesta iästä voisi tulla totta ihmisten elämässä, täytyy myös elämäntyyleissä, ajattelutavoissa ja arvoissa olla nähtävissä muutoksia ja poikkeavia sisältöjä verrattuna aiempiin sukupolviin (Tikka 1991, 38). Yksi tärkeimmistä muutostendensseistä ja siis kolmannen iän ilmenemisen mahdollistajista on Tikan mielestä länsimaisissa yhteiskunnissa käynnissä oleva yksilöllistymiskehitys. Yksilöllistymisellä hän tarkoittaa sitä yksityistä liikehdintää, jonka myötä oman elämäntavan merkitys kasvaa ja uudenlaiset elämäntavalliset päätöksenteot tulevat ajankohtaisiksi. Kolmannen iän käsittäminen itsensä toteuttamisen ja itsensä määrittelyn kautena vastaa pitkälti juuri tätä individualismin ajatusta. (emt. 41-42.)

5.4 Teorian haltuunotto

Koska kolmas ikä on mielestäni ilmiönä varsin monimuotoinen ja teoria melko vaikeasti hahmotettava, pidän tässä vaiheessa tarpeellisena selventää hieman sitä, mistä kolmannen iän teoriassa itse asiassa on kysymys. Johdonmukaisimman määritelmän perusteella kolmas ikä on siis nimensä mukaisesti ihmisen elämäntavan kolmas vaihe, lapsuutta ja työikäisyyttä seuraava ja varsinaisia vanhuusvuosia edeltävä ajanjakso (mm. Laslett 1989, 78). Laslettin mukaan ihminen voi kuitenkin elää kolmatta ikäänsä - tuota elämänsä parasta aikaa - yhtä lailla jo hyvinkin nuorena, toisen tai jopa ensimmäisen iän aikana. Näin voi olla asianlaita esimerkiksi urheilijoiden kohdalla (emt. 146). Niinpä kolmannen iän määrittely ei loppujen lopuksi olekaan sidottu elämänvaiheisiin ja syntymäpäiviin, vaan määrittelyperusta on haettu ihmisen tavasta elää.

Kolmannen iän määrittely ei ole kaksijakoista vain sen suhteen ankkuroidaanko se ikään vai eikö. Kaksijakoisuutta ilmenee myös niissä ehdoissa, joita kolmannen iän elämiselle asetetaan. Laslett korostaa, että kolmanteen ikään ei noin vain ajauduta, vaan ihmisen kuuluu henkilökohtaisesti päättää kolmanteen ikään siirtymisestä (Laslett 1989, 152). Toisaalta Laslett sanoo, että kolmas ikä ei voi ilmetä kuin tietyissä yhteiskunnallisissa olosuhteissa. Yhteiskunnassa tulee esimerkiksi vallita tietty aineellisen hyvinvoinnin taso, jotta kolmannen iän eläminen olisi mahdollista. Yksilötasolla tarkasteltuna kolmas ikä asettaa samalla tavoin reunaehdot vaatien kolmanteen ikään havittelevalta kohtuullista vaurautta sekä hyvää fyysistä ja henkistä terveyttä. (emt. 78, 90-91.) Kolmas ikä ei siis olekaan noin vain

valittavissa, vaan ennen kuin on ylipäättään mahdollisuus valita, on sekä yhteiskunnan että yksilön täytettävä tietyt kriteerit.

Vaikka kolmannessa iässä onkin pitkälti kyse yksilön henkilökohtaisesta projektista, on kolmannella iällä myös kollektiivinen ulottuvuutensa, kuten edellä on tullut ilmi. Sen lisäksi, että kolmas ikä vaatii tietynlaiset olosuhteet ilmetäkseen, se aiheuttaa myös seurausvaikutuksia yhteiskunnalliseen elämään. Marja Tikan (1991, 37-38) mukaan kolmas ikä näkyy muun muassa muutoksina vallitsevassa kulttuurissa ja sosiaalisissa rakenteissa. Kolmas ikä siis vaikuttaa ja tulee konkreettisesti näkyviin paitsi ihmisten elämäntyyliensä ja ajattelutavoissa myös sosiaalisissa instituutioissa, kuten vaikkapa eläkejärjestelmässä (emt.). Voinee sanoa, että kolmas ikä on eräänlaisessa vuorovaikutussuhteessa yhteiskunnalliseen elämään: yhtäältä se vaatii tietyt yhteiskunnalliset edellytykset, mutta samalla se myös muuttaa yhteiskuntaa ja sen jäsenten elämää.

Kolmannen iän teoria ei pääty kolmanteen ikään, vaan sitä seuraa vielä neljäs ikä. Käsittelenkin tuota ihmisen elämänkulun viimeistä vaihetta lyhyesti seuraavassa luvussa, jonka jälkeen esittelen kolmannen iän teoriaa kritikoivan näkökulman. Päätän kolmannen iän teorian tarkastelun ilmiökokonaisuuden pohdintaan ja niiden lähtökohtien nimeämiseen, joiden suuntaamana lähden tutkimaan kolmatta ikää empiirisessä aineistossa.

5.5 Kohti neljättä ikää

Kuten aiemmin olen jo maininnut, Laslett ei yksiselitteisen tarkasti määrittele kolmannen iän rajaa ensimmäiseen tai toiseen ikään. Sen sijaan kolmannen ja neljännen iän hän erottaa toisistaan jyrkästi viitaten neljännellä iällä ihmisen elämänkaaren aivan loppupäähän, jota leimaavat raihnaisuus sekä riippuvuus muista ihmisistä ja lopulta kuolema (Laslett 1989, 153). Jos kolmas ikä edustaa Laslettille jotain todella positiivista ja kuten hän asian ilmaisee, elämän kruunun saavuttamista, on neljäs ikä puolestaan ehdottomasti jotakin hyvin negatiivista, tuosta elämän kruunusta luopumista. Laslettin neljättä ikää värittävätkin kaikki perinteiset vanhuuden stereotypiat.

Laslettin hahmotelmaa kolmannesta iästä leimaa vahvasti vaatimus siitä, että yksilön on tiedostettava mitä ikää hän kulloinkin elää. Näin on asianlaita myös neljännen iän kohdalla. Myös neljänteen ikään siirtymisestä ihmisen on tehtävä tietoinen valinta. Jotta ihminen osaisi valintansa oikealla hetkellä tehdä, hänen on tarkkailtava ympäristönsä asenteita ja suhtautumistapoja (Laslett 1989, 153). Ihmisen tulisi siis hienotunteisesti siirtyä syrjään aktiivisesta elämästä, kun alkaa näyttää siltä, että sitä häneltä odotetaan.

Silva Tedre kuvasi marraskuussa 2001 Jyväskylän yliopistossa pitämällään luennolla neljättä ikää eräänlaiseksi irralliseksi territorioksi, joka on muun maailman ja yhteiskunnan ulkopuolella. Sellaisena se välittyy myös Laslettin tekstien kautta, mikä on mielestäni valitettavaa. Vaikka Laslett kolmannen iän teoriallaan tuokin vanhenemiseen paljon positiivisia ja jopa ylistäviä sävyjä, positiivisuus ei kuitenkaan kannu loppuun saakka. Se, mitä myönteisillä mielikuvilla on haluttu paeta, on väistämättä edessä neljännen iän alkaessa. Tästä vanhuuden stereotyyppien siirtämisestä neljänteen ikään Laslettia on myös arvosteltu. Seuraavaksi esittelenkin niitä argumentteja, joita on esitetty kolmannen iän teoriaa vastaan.

6 KRIITTINEN NÄKÖKULMA KOLMANNEN IÄN TEORIAAN

Laslettin ajatukset kolmannesta iästä eivät ole tutkijoiden keskuudessa saavuttaneet suurtakaan suosiota. Muun muassa Mike Bury (1995) on nähnyt teoriassa useitakin puutteita. Ensinnäkin Laslett operoi Buryn mukaan liian yleisellä tasolla eikä siten ota huomioon yksittäisten sosiaalisten systeemien erityispiirteitä ja näiden piirteiden vaikutusta ikääntymiseen. Buryn mielestä Laslettin ajatuksilla kolmannesta iästä onkin ollut käyttöä lähinnä julkisen keskustelun innoittajana teoreettisen annin jäädessä vähäiseksi. (emt. 23.)

Bury kritikoi kolmannen iän ideaa myös liiallisesta sidonnaisuudesta palkkatyöläisyyteen. Korostaessaan kolmannen iän toteutumisen ehtona eläköitymistä palkkatyöstä, Laslett ohittaa Buryn mielestä ne ikääntyvät, kuten esimerkiksi kotiäidit, joiden elämään ei palkkatyö välttämättä ole koskaan kuulunut. Bury nostaa esille myös Euroopan miljoonat työttömät, joilla tuskin on mahdollisuuksia sellaiseen itsensä toteuttamiseen ja toisen iän pakotteista

luopumiseen, mistä Laslett kolmannen iän yhteydessä puhuu. Bury näkeekin Laslettin kolmannen iän "teorian" heijastelevan lähinnä elitistisiä keskiluokan arvoja (Bury 1995, 22-24).

Buryn mukaan Laslettin kolmannen iän hahmotelmassa on kyseenalaista myös ylenpalttinen aktiivisuuden korostus menestyksekkään ikääntymisen takeena. Kun aktiivinen kolmas ikä näyttäytyy kaikin tavoin positiivisena ajanjaksona ihmisen elämässä, on vaarana, että kolmannesta iästä jyrkästi erotettava neljäs ikä saa kannettavakseen vanhuuteen perinteisesti liitetyt stereotyyppiat. Näennäisestä ikääntymisen positiivisesta tarkastelusta huolimatta myös kolmannen iän taustalla näyttävät näin ollen olevan vanhenemiseen ja vanhuuteen torjuvasti ja ehkäpä lähes pakokauhuisesti suhtautuvat näkökannat. (Bury 1995, 22-23.)

Vaikka Laslettin muotoilema ajatusrakennelma kolmannesta iästä onkin saanut osakseen runsasta ja varmasti oikeaan osuvaa kritiikkiä, on sillä kuitenkin nähty olevan vanhenemisen tutkimukselle myös jotakin annettavaa. Esimerkiksi Jyrki Jyrkämä (2001) on eräässä kolmatta ikää käsittelevässä artikkelissaan pohtinut termin ja siihen liittyvän teorian käyttötapoja. Hän ehdottaa kolmas ikä -termiä käytettävän eräänlaisena heuristisena, tutkimusta ohjaavana kysymyksenä. Jyrkämä toteaa, että Laslettin kolmanneksi iäksi nimeämä uusi yhteiskunnallinen positio mitä ilmeisemmin on olemassa ja niinpä hän sanookin, että kolmannen iän voisi hyvin hahmotella uutena elämänsä odotusperspektiivinä, eräänlaisena elämänsäkulullisena optiona (emt. 129). Käsittääkseni Jyrkämä siis näkee Laslettin kuvaaman kolmannen iän olevan merkityksellinen eräänä ikääntymisen mallina, mutta ei suinkaan jokaista ihmistä todennäköisimmin kohtaavana vaihtoehtona.

7 GRADUNTEKIJÄ KOLMANNEN IÄN TULKKINA

Koska kolmas ikä on edellä kuvatun kaltainen melko monitahoinen ilmiö, ei kokonaiskuvan hahmottaminen ole lainkaan helppoa. Toisaalta on kyse jostakin hyvin henkilökohtaisesta, kun taas toisaalta ollaan tekemisissä asian kanssa, joka kytkeytyy erottamattomasti vallitsevan aikakauden olosuhteisiin ja kulttuuriin. Jotta löytäisin tutkimukseeni jonkinlaisen punaisen

langan, aion työssäni nojautua joihinkin tiettyihin lähtökohtiin, jotka mielestäni tarjoavat loogisen perustan ilmiön ymmärtämiselle ja lähemmälle tarkastelulle.

Lähden ensinnäkin liikkeelle siitä määritelmästä, joka katsoo kolmannen iän olevan osa elämänsä jatkumoa ja tarkoittavan pääasiassa aikaa eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Vaikka Laslett puhuukin kolmannesta iästä ajanjaksona, joka ei periaatteessa ole sidoksissa ihmisen ikään, mielestäni käytännön tasolla hän sittenkin määrittelee kolmannen iän pitkälti juuri varhaisena vanhuutena ja eritoten eläkeläisyytenä. Olen valmis kallistumaan Laslettin kanssa samalle kannalle. Onhan kolmannessa iässä oleellista se, että nautitaan elämän varrella tehdyn työn hedelmistä ja tavallaan juhlitaan elämän päättäjäisiä ennen kuin vetäydytään kuolemaan. Tällainen tunnelma ei mielestäni kuvaa niiden kolmasikäisten elämää, jotka elävät kyseistä ajanjaksoa ensimmäisen tai toisen iän aikana. Huippu-urheilijalla on mitä luultavammin elämää ja unelmia elettyään vielä urheilu-uransa jälkeenkin. On myös muistettava, että Laslettin mukaan tärkein kolmannen iän ilmenemisen ehdoista on riittävän pitkä keskimääräinen elinikä, toisin sanoen ihmisten on elettävä niin pitkään, että he kykenevät saavuttamaan kolmannen iän. Näin ollen kolmannella iällä viitataan selkeästi ihmisen elämänsä jälkimmäisiin vaiheisiin.

Kun kolmannesta iästä puhutaan eläkeläisyyden aikana, törmätään väistämättä eräaseen keskeiseen ongelmaan: kuinka suhtautua ikääntyneisiin, jotka eivät eri syistä johtuen siirry eläkkeelle? Onko heillä lainkaan mahdollisuutta elää kolmatta ikää? Mielestäni myös muilla kuin nimenomaan eläkkeellä olevilla ikääntyneillä on mahdollisuus kolmannen iän elämiseen. Mikäli ikääntynyt harrastaa, matkustelee tai muulla tavoin osoittautuu itseään toteuttavaa ja oman mielensä mukaista elämää eläväksi, hänen voidaan katsoa elävän kolmatta ikää. Käsitän siis kolmannen iän pohjimmiltaan määritettyä elämäntyyllisten valintojen perusteella, mutta rajautuvan silti ennen kaikkea ihmisen elämän jälkimmäiselle puoliskolle, jota usein leimaa eläkeläisyys.

Itse asiassa on mielenkiintoista saada selville, onko eläkeläisyys ja kolmas ikä niin vahvasti kytköksissä toisiinsa kuin mitä voisi kuvitella. Onko loppujen lopuksi olemassa joitakin tiettyjä taustamuuttujia, kuten esimerkiksi mainittu eläkeläisyys, jotka suoraan ennakoivat kolmannen iän ilmenemistä? Vai tarkoittaako kolmas ikä sittenkin vain jokaisen ikääntyvän

ulottuvilla olevaa mahdollisuutta asennoitua tietyllä tavalla vanhenemiseen ja elämään yleensä?

Luulen, että joitakin kolmatta ikää ennakoivia taustatekijöitä löytynee. Sivuuttamatta ei voi jättää ainakaan niitä elitistisiä vivahteita, joista kolmatta ikää on kovasti kritisoitu. Uskon siis Laslettin tavoin, että ihmisen on oltava tietyllä tavalla elämässään onnistunut kyetäkseen elämään kolmatta ikää. Taloudellinen tilanne, sosiaaliset suhteet sekä fyysinen ja henkinen terveys on oltava kolmasikäisellä kunnossa. Miten muuten toteuttaa itseään ja elää aktiivista ja vireää varhaista vanhuutta? Tietenkin myös yhteiskunnan on omalta osaltaan mahdollistettava kolmannen iän vaatima omaehtoinen elämä.

Tiivistetysti esitettynä kolmas ikä on mielestäni ilmiökokonaisuus, jolla on kaksi pääasiallista ulottuvuutta. Kolmas ikä on yhtäältä ajanjakso ihmisen elämänkulussa, joka on ainakin jollakin tapaa rajattavissa. Se ilmentää myös tiettyä yhteiskunnallista tilaa, joka voidaan todentaa. Tarkoitan sitä, että kolmas ikä vaatii ilmetäkseen tietyt yhteiskunnalliset olosuhteet. Kolmas ikä on siis eräänlainen konkreettisesti olemassa oleva olosuhde, määriteltävissä oleva asiain tila. Toisaalta kolmannella iällä on myös abstrakti ulottuvuutensa. Se voidaan käsittää eräänlaisena elämänasenteena, joka ohjaa ihmisen valintoja: ikääntyvä on päättänyt ottaa elämästä irti kaiken sen, mitä sillä vielä on tarjottavanaan. Laslettin mukaan tämä elämänasenne on henkilökohtaisesti valittava. Vaikka kyseisen valinnan tekemiselle on edellä asetettu joitakin rajoituksia, olen kuitenkin sitä mieltä, että periaatteessa jokaisella on mahdollisuus tuo valinta tehdä. Onhan kolmannessa iässä pohjimmiltaan kysymys siitä, että ihminen voi todeta elävänsä juuri sellaista elämää kuin haluaa. Kysymys on siis onnellisuuden etsimisestä ja löytämisestä.

7.1 Solmukohtia kolmannen iän teoriassa

Kuten jo mainitsin, kolmannen iän teoriaa on kritisoitu elitismistä. Olen samaa mieltä siitä, että elämässä onnistumisen vaatimus vähentää teorian käyttöarvoa. Kaikilla ikääntyneillä kun ei suinkaan ole edellytyksiä matkustaa, harrastaa ja järjestää omaa elämäänsä mieleisekseen. Pakkotahtinen elämä voi jatkua vielä eläkkeelläkin. Esimerkiksi omaishoitajat tuskin tuntevat

suurtakaan elämisen vapautta oman arkensa keskellä. Kyseenlaista on myös neljännen iän hahmottaminen tietynlaisena kaatopaikkana, jonne vähin äänin siirretään elämässä loppuun kuluneet. Aivan kuin ihmisellä olisi arvo vain siihen saakka kun hän kykenee olemaan yhteiskunnan omatoiminen ja omaehtoinen jäsen.

Kun kolmatta ikää ajattelee tästä näkökulmasta, tuntuu koko teoriakehiteelmä hieman arveluttavalta. Jakaahan se ihmiset jälleen kerran hyvä- ja huono-osaisiin. Arveluttavaa on myös se, miten kolmas ikä heijastelee nykyisen yhteiskunnan mielestäni vääristyneitä arvoja, joiden mukaan ihmisen on elettävä itsekkäästi ja nautiskellen hinnalla millä hyvänsä. Kolmannen iän ideaan sisältyvä ajatusmaailma on niin suuressa määrin osa yleistä ajattelutapaa, että on vaikea hahmottaa mikä on syy ja mikä seuraus. Kolmatta ikää ei olisi ilman nykyisenlaista individualistista arvomaailmaa, mutta toisaalta kolmannen iän tarjoama vanhenemisen malli myös tuottaa liiallista yksilökeskeisyyttä ja vaatii ikääntyvältä onnistumista, menestymistä ja aktiivisuutta haudan partaalle saakka.

Ehkäpä kolmannesta iästä voi kuitenkin löytää myös positiivisen perussävyä. Jospa tämä uusi elämäkulullinen optio, joksi Jyrki Jyrkämä (2001, 129) kolmatta ikää luonnehtii, olisikin oletettua useamman ulottuvilla. Tämä voi hyvinkin olla mahdollista, mikäli kolmatta ikää tarkastellaan nimenomaan tietynlaisena elämänasenteena.

7.2 Näkökulman rajaus

Olen edellä kuvannut kolmatta ikää toisaalta tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa esiin tulevana ihmisen elämäkulun vaiheena ja toisaalta elämänasenteena, jonka mukaisesti ikääntyvä keskittää kaiken tarmonsä elämästä nauttimiseen. En niinkään ole kiinnostunut kolmannesta iästä ensin mainitussa mielessä, vaan mielenkiintoni kohdistuu jälkimmäiseen, kolmannen iän subjektiiviseen puoleen. Minua kiinnostaa selvittää muun muassa se, missä määrin suomalaisten ikääntyvien elämässä on havaittavissa viitteitä tällaisesta elämänasenteesta?

Mutta miten tuo elämänasenne olisi käsitettävä? Pierre Bourdieu puhuu habituksesta. Niilo Kaupin (1999, 98) määrittelemänä se tarkoittaa sosiaalisten rakenteiden sisäistettyä olemismuotoa, joka mahdollistaa yksilön toiminnan tietystä sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Bourdieu (1998, 152) itse sanoo, että habituksessa toimijat sisäistävät rakenteen sisäisen lain. Habitus on luokkatermi, sillä se on sosiaalisiin luokkiin jakautumisen tuote. Kullakin luokalla on siis oma habituksensa. Sen lisäksi, että habitus on sosiaalisen rakenteen seuraus, se on myös sosiaalisen rakenteen syy, sillä habitus järjestää sosiaalisessa maailmassa tapahtuvista toiminnoista tehtyjä havaintoja. Habitus on siis yhtä aikaa sekä toimintoja luokitteleva, että jo itsessään luokituksen sisältävä rakenne. (Bourdieu 1979, 190-191; Kauppi 1999, 103.)

Tietynlaisena elämänasenteena ymmärrettynä kolmannen iän voi mielestäni ajatella olevan eräänlainen habitus, joka ohjaa ikääntyvän toimintaa. Ehkä voisi puhua eläkeläisen habituksesta ja ajatella eläkeläisiä tai ainakin osaa heistä yhtenä sosiaalisena luokkana, jolla on oma käyttäytymiskoodistonsa. Eläkeläisen tai kolmasikäisen habitus, miksi sitä haluaakaan kutsua, ohjaisi siis ikääntyvää harrastamaan tai muuten toteuttamaan itseään, eli elämään sellaista elämää, mitä hän todella haluaa elää. Bourdieu (1998, 201) liittyy habitukseen vanhan ranskalaisen sananlaskun Noblesse oblige — Aateluus velvoittaa, jolla hän haluaa sanoa, että habitus on voima, joka kyllä suuntaa aatellisen käyttäytymistä, mutta ei kuitenkaan pakota häntä alistumaan ohjaukseensa. Samalla tavoin voinee ajatella, että eläkeläisyys tai kolmasikäisyys on nykypäivänä tällainen voima, joka ohjaa ikääntyvää olemaan aktiivinen ja nauttimaan elämästä. Tähän ei ole kuitenkaan pakko alistua, vaan tällainen habitus ja sitä kautta kolmas ikä on valittava.

Kolmannen iän tutkiminen habituksen näkökulmasta on kuitenkin vaikeaa valitsemani aineiston avulla. Tilastokeskuksen keräämä, suomalaisen elämäntyyliä käsittelevä, kvantitatiivinen aineisto ei anna tähän mahdollisuuksia. Sen sijaan aineisto antaa mahdollisuuden edetä habituksesta hieman pidemmälle, elämäntyyliin. Habitushan selittää tyylin yhtenäisyyttä, eli se kokoaa tiettyyn sosiaaliseen asemaan liitetyt ominaispiirteet yhtenäiseksi elämäntyyliksi (Bourdieu 1998, 18). Tietty habitus on siis aina tietyn elämäntyylin taustalla. Niinpä keskityinkin työni empiirisessä osiossa tarkastelemaan kolmatta ikää elämäntyylin näkökulmasta käsin. Kuten jo edellä mainitsin, käsitän kolmannen iän

pohjimmiltaan määrittävän elämäntyyllisten valintojen perusteella ja tulevan konkreettisesti näkyviin ihmisen tavassa elää. Vaikka Laslett itse ei juurikaan kuvaa kolmatta ikää tietynlaisena elämäntyylinä, hän puhuu kuitenkin itsensä toteuttamisesta ja aktiivisuudesta, eli mielestäni asioista, jotka tulevat ilmi tietynlaisena elämäntyylinä. Mielestäni kolmannen iän ilmenemisen tutkiminen elämäntyylin käsitteen avulla on näin ollen perusteltua. Asenteellisuus säilyy toki sivujuonteena, sillä sisältäähän elämäntyyli käyttäytymisen lisäksi myös asenteet. Habitus sen sijaan jääköön piilossa olevaksi elämäntyylin taustatekijäksi.

Kuten olen jo maininnut, mielenkiintoni kohdistuu ensisijaisesti kolmannen iän tai pikemminkin kolmannen iän elämäntyylin ilmenemiseen suomalaisessa yhteiskunnassa. Näin ollen kolmannen iän elämäntyylin määrittely on tärkeä osa työtäni. Niinpä paneudunkin ennen varsinaisen tutkimusongelman esittämistä elämäntyylin käsitteeseen. Mielestäni on hyvä selventää myös elämäntavan käsitettä, joka kansan keskuudessa rinnastetaan usein elämäntyyliin ja joka myös tieteen piirissä on elämäntyylin lähikäsite. Tämän jälkeen muotoilen tätä tutkimusta palvelevan ja valitsemaani aineistoon perustuvan näkemyksen kolmannen iän elämäntyylistä, jota kutsun kolmasikäisyydeksi. Oikeastaan kolmasikäisyyden määrittely on jo yksi tutkimustulos. Se on eräänlainen käyttämäni teorian ja valitun aineiston pohjalta rakennettu malli, jonka avulla käsitykseni kolmannesta iästä konkretisoituu ja jonka avulla voin tarkastella ilmiötä nimenomaan tässä aineistossa.

8 ELÄMÄNTAVASTA JA ELÄMÄNTYYLISTÄ

Elämäntavan käsitettä on käytetty paljon suomalaisessa sosiologisessa tutkimuksessa. Oikea muotikäsite siitä tuli 70- ja 80-lukujen taitteessa ja vuosien saatossa elämäntavasta ja ennen kaikkea sen muutoksesta on etsitty selityspohjaa esimerkiksi sosiaalisille ongelmille. Myöhemmin on kuitenkin huomattu, että elämäntavalla ei ehkä olekaan niin kattavaa tulkinta-arvoa kuin mitä on haluttu olettaa (Toivonen 1998; 163, 166.) Varmasti yksi syy tähän on se, että käsite on suhteellisen laaja-alainen. Se kyllä kattaa ihmiselon kiemurat laajasti, mutta samalla varsin löyhästi. J.P. Roos, yksi tunnetuimmista suomalaisista elämäntavan tutkijoista, muun muassa määrittelee elämäntavan näin:

“Elämäntapa on yksilön tai perheen elämänvaiheiden, elinolosuhteiden, elämäntoiminnan, arkielämän ja interaktion kokonaisuus, joka muodostuu - järjesty - hänen subjektiviteettinsa kautta. Subjektiviteetilla tarkoitetaan ihmisen arvomaailmaa, arviota omasta elämästään, tärkeitä elämäalueita jne.” (Roos, 1985, 38-39)

Mielestäni tässä Roosin määritelmässä mainitsemani laaja-alaisuus tulee hyvin esille: määritelmä on kyllä hyvin tyhjentävä, mutta samalla hieman vaikeasti ymmärrettävä. Se sanoo liian paljon. Otankin avukseni Timo Toivosen (1998, 163) luonnehdinnan samasta aiheesta. Hän tiivistää elämäntavan tarkoittamaan yksilön sisäistämien asenteiden, tunteiden ja käyttäytymistapojen kokonaisuutta, jonka muodostumiseen vaikuttavat yksilön sosiaalinen tausta, elämäntapa ja hänen sosiaaliset suhteensa. Toivonen tarkentaa vielä, että elämäntapa on jotain sosiaalisesti perittyä ja jossain määrin tiedostamatonta, toisin kuin elämäntyyli, joka on jotain johon tietoisesti pyritään. Toivosen mukaan elämäntapa yhdistää kun taas elämäntyyli toimii erottautumisen välineenä.

Toivonen siis liittää elämäntavan ihmisen sosiaaliseen asemaan. Kaj Ilmonen (1993, 245) on hieman eri linjoilla sanoessaan, että elämäntapa ei ole jotain esitietoista vaan pikemminkin se on tietoinen valinta ja sitä voidaan myös muokata. Ilmoselle elämäntapa siis merkitsee lähes tulkoon samaa kuin mitä elämäntyyli Toivoselle. Tosin Ilmonenkin sanoo, ettei elämäntapa ole alati muuttuva vaan päinvastoin se pyrkii tavanomaistumaan. Mitä tulee elämäntavan ja sosiaalisen aseman yhteyteen, on elämäntapa ja yhteiskuntaluokka toki totuttu liittämään kiinteästi yhteen. 60-luvulta lähtien luokkarajat ovat kuitenkin vähitellen murentuneet ja samalla on murtunut myös elämäntavan ja yhteiskuntaluokan välinen yhteys. Kun yhä useampi on voinut luokkaan katsomatta valita oman elämäntapansa, on seurauksena ollut elämäntapojen kirjon nopea lisääntyminen. (emt.)

Oletettavasti juuri tämä ilmiö on ollut syynä siihen, että nykyisin käytetään mieluummin elämäntyylin käsitettä puhuttaessa lähes samansisältöisestä asiasta kuin elämäntapa. Käsillä olevassa työssä noudatan samaa linjaa ja puhun siis elämäntyylistä. Onhan elämäntapa jollakin tapaa jähmeä ja ainakin jonkinasteista pysyvyyttä vaativa kokonaisuus, kuten edellä on tullut ilmi. Elämäntyylin käsite jäsentää nähdäkseni paremmin nykyisen yhteiskunnan moninaistunutta elämää.

Mitä elämäntyyliä sitten tarkoitetaan? Millä tavalla se eroaa elämäntavan käsitteestä, jota usein käytetään synonyymina elämäntyylin käsitteelle? Toivonen (1998, 163) on todennut elämäntyylin erottelevan ihmisiä ja olevan jotakin johon tietoisesti pyritään. Ehkäpä juuri nämä seikat, erottelevuus ja tietoinen pyrkimys, parhaiten tekevät eron mainittujen käsitteiden välille. Voidaanhan elämäntyyliä muutoin määritellä pitkälti samanlaisin määrein kuin elämäntapaa. Esimerkiksi Pertti Pohjolainen (1990, 37) tarkoittaa elämäntyyliä jokapäiväiseen elämään liittyvien toimintojen ja käyttäytymisen muodostamaa kokonaisuutta, jonka osa-alueita ovat muun muassa elintavat ja ihmissuhteet.

Toisaalla Pohjolainen jakaa elämäntyylin objektiiviseen ja subjektiiviseen komponenttiin, jossa edellisellä tarkoitetaan erilaisia käyttäytymistapoja, kuten liikunta- ja ravitsemustottumuksia, päihteiden käyttöä, sosiaalista osallistumista ja harrastuksia, ja jälkimmäisellä yksilön omia kokemuksia ja tunteita. Subjektiivisesta alueesta on välitöntä tietoa ainoastaan yksilöllä itsellään käyttäytymistapojen ollessa ainakin periaatteessa toisten ihmisten havaittavissa. (Pohjolainen 1995, 76.) Mielestäni Pohjolainen sanoo tässä selkokielellä elämäntyylistä samaa kuin mitä Roos edellä elämäntavasta. Käsitteiden sisällöt vastaavat siis ainakin tässä tapauksessa melko pitkälle toisiaan.

Ulkomaisista tutkijoista Mike Featherstone ja Fredrik Miegel tuovat määritelmässään hyvin esille elämäntyylin valinnaisuuden ja sen ihmisiä erottelevan luonteen. Featherstone (1991, 83) sanoo elämäntyylin (lifestyle) viittaavan nykyisessä kulutuskulttuurissa yksilöllisyyteen, itseilmaisuun ja itsetietoisuuteen. Siis ihmisen ruumis, vaatteet, vapaa-ajanviettotavat ja vaikkapa mieltymykset ravinnon suhteen ovat yksilöllisen maun ja omistajansa tyyli-ilmentymiä. Fredrik Miegel (1994, 208) puolestaan luonnehtii elämäntyyliä (lifestyles) ilmauksiksi yksilön halusta luoda oma erityinen persoonallinen, kulttuurinen ja sosiaalinen identiteetti. Näin ollen Featherstone ja Miegel tähtäävät elämäntyylin määritelmillään samaan kuin Toivonenkin: elämäntyyli on jotain johon tietoisesti pyritään ja jonka avulla halutaan erottautua muista.

Featherstone (1991, 83) korostaa myös elämäntyylin valinnaisuutta. Hän kertoo, että massakulutuksen aikakaudella ihmisillä on suuremmat mahdollisuudet muokata itsestään millainen tahansa. Mahdollisuuksia on enemmän etenkin keski-ikäisten ja ikääntyneiden

ulottuvilla. Sekä Featherstone (emt, 95) että Miegel (1994, 208) korostavat myös sitä, että elämäntyyli ei riipu enää tiettyyn ryhmään kuulumisesta tai sosiaalisesta asemasta vaan sen sijaan yksilöllisesti määrittävät olosuhteet ovat tulleet elämäntyylin muokkaajina yhä tärkeämmiksi. Elämäntyyliä ei myöskään omaksuta noin vain refleктоimatta; elämäntyylin valinta on elämän mittainen projekti, jonka tavoitteena on ilmentää yksilöllisyyttä (Featherstone 1991, 86). Elämäntyyliä ovat siis aktiivisesti muotoiltuja ja Featherstonen mukaan voidaan puhua eräänlaisesta elämän tyylittelystä.

Jonkinlaisena yhteenvetona edellä kerrotuista elämäntavan ja elämäntyylin määrittelyistä voinee kai sanoa, että kyse on melko pitkälle samasta asiasta. Molemmat kuvaavat kokonaisuutta, joka koostuu ihmisen käyttäytymistavoista, kokemuksista, asenteista ja tuntemuksista. Elämäntapa eroaa elämäntyylistä kuitenkin siinä, että elämäntapa on ainakin jossain määrin ennalta määrättyä, seurausta ihmisen sosiaalisesta asemasta. Elämäntapa ei myöskään ole niin altis muutoksille kuin elämäntyyli, joka on enemmän hetkellistä ja joka voi vaihdella ihmisen eri elämäntilanteissa.

8.1 Kolmannen iän elämäntyyli

Millainen sitten on kolmannen iän elämäntyyli? Mielestäni Laslettin teksteistä ei suoranaisesti voi löytää jotakin tiettyä kolmannen iän elämäntyylin määritelmää. Laslett keskittyy lähinnä muotoilemaan kolmannen iän ilmenemisen ehtoja ja määrittelemään kolmannen iän vain yleisellä tasolla ihmiselämän kulta-ajaksi. Käsittääkseni yksi Laslettin kolmannen iän teorian tavoitteista onkin mainostaa positiivista ikääntymistä ja korostaa sitä, että ihminen on vielä ikääntyessäänkin aktiivinen ja täysivaltainen yhteiskunnan jäsen. Jos jonkinlaista määritelmää kolmasikäisyydelle pitäisi Laslettin teksteistä hakea, sisältäisi se sosiaalisen aktiivisuuden ja itsensä toteuttamisen esimerkiksi harrastusten, matkustelun ja opiskelun kautta. Kolmannen iän elämäntyyliä leimaa siis eräänlainen ulospäinsuuntautuneisuus ja aktiivinen toiminta, ei niinkään omaan itseensä kääpertyminen ja paikallaan olo.

Tarkennukseksi sanottakoon, että käsitän kolmannen iän elämäntyylin yhdeksi elämäntyyliseksi muiden joukossa. En siis puhu monikossa kolmannen iän elämäntyyleistä, vaan yksikössä kolmannen iän elämäntyylistä, kolmasikäisyydestä. Toki tämä elämäntyyli voi saada useita ilmenemismuotoja — itseään voi toteuttaa monin eri tavoin — mutta kolmasikäisyyden tärkeimmät määreet, aktiivisuus ja sen hetkisestä elämästä nauttiminen, ovat kuitenkin yhteisiä kaikille kolmasikäisille.

8.1.1 Kolmasikäisyyden elementit

Kolmasikäisyyttä määritellessäni minun on otettava huomioon myös valitsemani aineisto, jonka kysymyslomakkeesta (ks. Liite 2) edellä kuvatun kaltaista elämäntyylejä kartoittavia kysymyksiä löytyy useita. Olen jakanut nämä kolmasikäisyyttä parhaiten kuvaavat kysymykset kahteen ryhmään Pohjolaisen elämäntyylijaottelun perusteella.³ Tarkastelen siis kolmasikäisyyttä sekä elämäntyylin objektiivisesta että subjektiivisesta näkökulmasta. Toisin kuin Pohjolainen, kutsun edellistä elämäntyylin toiminnalliseksi elementiksi ja jälkimmäistä elämäntyylin kokemukselliseksi elementiksi. Elintavat (mm. tupakointi, alkoholinkäyttö), jotka myös sisällytetään osaksi elämäntyylejä, olen tietoisesti jättänyt tarkasteluni ulkopuolelle lukuun ottamatta liikunnan harrastamista. Tämän poissulkemisen olen tehnyt sen vuoksi, että mielestäni elintavat eivät juurikaan kerro kolmasikäisyyden olemassaolosta tai sen puuttumisesta.

Kolmannen iän elämäntyylin toiminnalliseen elementtiin luen vapaa-ajan korostamisen elämään sisältöä tuovana tekijänä ja monipuolisen harrastuneisuuden, jota on kyselyssä kartoitettu lähinnä järjestö- ja yhdistystoimintaan osallistumisen sekä liikunnan harrastamisen osalta. Kolmannen iän elämäntyylistä voidaan puhua myös matkailun sekä itsensä kehittämisen ja opiskelun vastatessa mieltymyksiä. Uskon, että jos henkilö on mainituista asioista kiinnostunut, hän luultavasti myös käytännössä matkustelee ja kehittää itseään. Käsitän siis kiinnostuksen matkailua ja opiskelua kohtaan mieluummin toiminnaksi tai toimintaan johtavaksi tekijäksi kuin asenteeksi, minkä perusteella olen sisällyttänyt nämä tekijät elämäntyylin toiminnalliseen elementtiin. Myös etelässä asumisen ja sen mahdolliseksi

⁴ Pohjolainen 1995, 76

näkemisen liitän samoin perustein osaksi kolmannen iän elämäntyylin toiminnallista elementtiä. Yhtenä merkkinä kolmannen iän elämäntyylin toiminnallisesta puolesta pidän vielä eläkeaikaan liittyvien unelmien olemassaoloa ja elämänmuutosten kaavailua, sillä osoittavathan ne ihmisen tekevän ja haluavan tehdä vielä ikääntyessäänkin jotain erilaista ja uutta.

Pohjolaisen (1995, 78) mukaan kaikki edellä kerrottu kattaa elämäntyylistä vain osan. Hänen mukaansa elämäntyyllillä on myös toinen osa-alue, sen subjektiivinen komponentti, joka sisältää esimerkiksi ihmisen kokemukset ja tuntemukset. Niinpä tarkastelen työssäni myös elämäntyylin kokemuksellista puolta. Ensinnäkin kolmatta ikää elävän ihmisen arvio omasta elämästään ja varsinkin sen hetkisestä tilanteesta tulisi olla häntä tyydyttävä. Jotta hän täyttäisi kolmasikäisen tuntomerkit myös elämäntyylin kokemuksellisen elementin osalta, hänen tulee kokea elämänsä onnelliseksi. Osoitukseksi kolmannen iän elämisestä katson siis tyytyväisyyden sen hetkiseen elämäntilanteeseen ja etenkin eläkeläisvastaajien kohdalla myös sen, jos vastaaja on luonnehtinut olevansa vastaushetkellä tyytyväisempi kuin viisi vuotta sitten. Koska vastaajat ovat suhteellisen nuoria (53—62 -vuotiaita) on aihetta olettaa, että monet kyselyyn osallistuneet eläkeläiset ovat siirtyneet eläkkeelle mainitun viiden vuoden sisällä. Tyytyväisyyden lisääntyminen on näin ollen saattanut olla seurausta eläkkeelle jäämisestä, minkä perusteella eläkkeelle siirtyminen todellakin parantaisi elämänlaatua.

Eläkeikään tulee myös suhtautua myönteisesti, mikäli aikoo nimittää itseään kolmasikäläiseksi. Jos vastaajat ovat sitä mieltä, että eläkkeellä ollessa voi vihdoinkin omistautua kaikelle kiinnostavalle ja että eläkeikä ei suinkaan ole yksinäistä aikaa, täyttävät he kolmasikäisyyden kriteerit. Osoituksena kolmasikäisyydestä pidän myös sitä, jos eläkkeelle siirtyminen on ollut vastaajan elämässä myönteinen käännekohta.

Featherstone (1991) ja Miegel (1994) puhuvat elämäntyylin erottelevasta luonteesta. Laslettia lukiessa saakin sen käsityksen, että kolmasikäläiset elävät toisenlaista varhaisen vanhuuden aikaa kuin mitä aiemmat sukupolvet. Kolmannen iän elämäntyyli on siis erottelevaa ainakin siinä mielessä, että se tekee eron sukupolvien välille. Koska aineistoni ei anna mahdollisuutta tällaiseen sukupolvien väliseen vertailuun ainakaan vanhempaa sukupolvea vasten, minun on vaikea päästä selville siitä elävätkö nykyiset ikääntyneet eri tavalla kuin ennen.

Kysymyslomakkeesta löytyy kuitenkin kysymys, joka antaa asiasta vihjettä: vastaajien on pitänyt arvioida, ovatko he vanhana samanlaisia vai erilaisia kuin mitä heidän omat vanhempansa olivat. Kolmasikäisyyden kokemukselliseen elementtiin liittyvänä sivujuonteena tarkastelen siis myös vastaajien subjektiivista kokemusta sukupolvien välisestä eroista.

Se, mitä en aineistoni avulla valitettavasti kykene tutkimaan, on kolmasikäisyys valintana. Laslett korostaa useissa yhteyksissä nimenomaan juuri kolmannen iän valinnaisuutta ja myös edellä kuvatut elämäntyylin määritelmät sisälsivät ajatuksen valinnasta. Tämän ehkä tärkeänkin näkökulman joudun kuitenkin jättämään käsillä olevan työn ulkopuolelle.

III KOLMAS IKÄ VUOSITUHANNEN VAIHTEEN SUOMALAISESSA YHTEISKUNNASSA

9 TUTKIMUSONGELMA

Työni empiirisen osan tarkoituksena on tutkia aineiston sekundaarianalyysin avulla edellä määrittelemäni kolmasikäisyyden ilmenemistä suomalaisessa yhteiskunnassa. Käytän tutkimuksessani Tilastokeskuksen alkukesästä vuonna 1998 keräämää Suomalaisen elämänkulku -tutkimuksen aineistoa, josta olen valinnut lähemmän tarkastelun kohteeksi tutkimuksen vanhimman ikäryhmän, eli vuosina 1935—1944 syntyneet kaiken kaikkiaan 353 henkilöä. En paneudu yhteiskuntamme rakenteiden luomiin kolmannen iän edellytyksiin, sillä nähdäkseni suomalainen yhteiskunta täyttänee Laslettin muotoilemat kolmannen iän kollektiiviset edellytykset, eli väestön riittävän pitkän eliniän, tarpeellisen taloudellisen hyvinvoinnin tason sekä kulttuurin, jota leimaa yhä suurempi yksilöllisyyden ja omaehtoisen elämän vaatimus. Sen sijaan huomioni kohdistuu subjektiivisen kolmasikäisyyden ilmenemiseen.

Tutkimusongelmani jakautuu kahteen osaan. Tarkastelen ensinnäkin kolmasikäisyyden ilmenemisen yleisyyttä. Selvitän, onko kolmannen iän elämäntyylillä ominaista vain pienelle joukolle ikääntyviä vai onko kolmasikäisyys heidän parissaan yleistä. Kartoitan myös vastaajien taustatietoja päästäkseni selville esimerkiksi heidän aineellisista mahdollisuuksistaan elää kolmatta ikää. Työni toinen tutkimustehtävä onkin sitten löytää niitä taustatekijöitä, jotka ovat yhteydessä kolmasikäisyyteen. Täytyykö ikääntyvän esimerkiksi olla hyvin koulutettu, varakas ja tuntee itsensä keskimääräistä terveemmäksi elääkseen kolmatta ikää, kuten Laslett antaa ymmärtää?

Vaikka Peter Laslett varookin liittämästä kolmatta ikää mihinkään tiettyyn ikäkauteen, hän kuitenkin toteaa, että yleisesti ottaen kolmas ikä alkaa eläkkeelle siirtymisestä. Koska olen kiinnostunut tästä kolmasikäisyyden ja eläkeläisyyden välisestä yhteydestä, olen jakanut

tutkittavan joukon kahteen ryhmään, eli erottanut päätoimiset eläkeläiset muista vastaajista. Näin ollen minun on mahdollista vertailla eläkeläisiä muihin samanikäisiin, eri elämäntilanteessa oleviin ikääntyviin ja päästä selville siitä ilmeneekö kolmasikäisyyttä myös muiden kuin eläkeläisten keskuudessa. Muodostamieni kahden ryhmän vertailu kolmasikäisyyden suhteen onkin yksi työni peruslinjoista. Mitä tulee tulosten sovellettavuuteen, on aineistoni etenkin eläkeläisten kohdalla sen verran suppea, että kovin pitkälle meneviä yleistyksiä en voi tehdä. Tulokset tulevat siis olemaan pikemminkin väljästi suuntaa antavia.

10 AINEISTON ESITTELY

Tilastokeskuksen vuonna 1998 keräämän Suomalaisen elämäntilanne -tutkimuksen perusjoukkona on vuosina 1935—1970 syntynyt läsnäoleva väestö lukuun ottamatta laitoksissa ja vailla vakinaista asuntoa olevia. Otos perusjoukosta on poimittu väestön keskusrekisteristä painottaen suuria ikäluokkia eli vuosina 1945—1950 syntyneitä. Suurten ikäluokkien kohdalla on käytetty poimintaväliä 200, jolloin otosjoukon suuruudeksi on muodostunut 2489 henkilöä. Vuosina 1935—1944 ja 1951—1970 syntyneitä henkilöitä poimittiin otokseen käyttäen poimintaväliä 1000 otososajoukon ollessa tällöin 2011 henkilöä. Alkuperäinen otos käsittää siis 4500 henkilöä, josta ylipeittoa on 65 henkilöä. Lopullinen otos käsittää siis 4435 henkilöä. Hyväksytyjä lomakkeita palautui 2628, joten tutkimuksen vastausprosentti oli 59,3 %. Kato 41,7 % on postikyselyaineistoksi tyydyttävä kyselyn aihepiiri huomioiden. (Virtanen 1998.)

Kun aineistoa verrataan otokseen, vastaa aineisto iän suhteen hyvin otosta vaikkakin vanhempien ikäluokkien vastausosuus on suuria ja nuoria ikäluokkia suurempi. Myös naisten vastausosuus on miehiä suurempi. Kaiken kaikkiaan kyselyyn vastasi vuosina 1935—1944 syntyneitä 355 (miehiä 147 ja naisia 208), 1945—1950 syntyneitä 1429 (miehiä 653 ja naisia 776) ja 1951—1970 syntyneitä 844 (miehiä 384 ja naisia 460). Aluetasolla tarkasteltuna erot vastausosuuksissa ovat pieniä. (Virtanen 1998.)

Taulukko 1 Vertailu aineiston, otoksen ja väestön kesken syntymävuoden mukaan

SYNTYMÄ- VUOSI	SAADUT lkm	SAADUT %	OTOS lkm	OTOS %	VÄESTÖ lkm	VÄESTÖ %
1935-1944	355	13,5	547	12,2	536798	21,0
1945-1950	1429	54,4	2489	55,3	489551	19,1
1951-1970	844	32,1	1464	32,5	1533364	59,9
YHTEENSÄ	2628	100,0	4500	100,0	2559713	100,0

Lähde: Virtanen, Vesa 1998. Suomalaisten elämäntapa-aineisto (A3310) -esittelypaperi.

Omassa analyysissäni keskityn tarkastelemaan tutkimuksen vanhinta ikäryhmää eli vuosina 1935—1944 syntyneitä. Jätän nuoremmat henkilöt tutkimukseni ulkopuolelle, koska olen kiinnostunut nimenomaan ikääntyvistä. Myös otoksen poimintaperiaate on vaikuttanut tekemääni rajaukseen: 53—62 -vuotiaat erottuvat luonnollisesti omaksi ryhmäkseen poimintavälin perusteella. Kyseisestä ryhmästä olen edelleen rajannut omaksi ryhmäkseen ne henkilöt, jotka ovat ilmoittaneet pääasialliseksi toiminnakseen eläkeläisyyden. Eläkeläisiä on aineistossa yhteensä 122, joista miehiä on 56 ja naisia 66. Eläkkeellä oloa olen käyttänyt rajausperusteena sen vuoksi, että Peter Laslett katsoo kolmannen iän alkavan pääsääntöisesti eläkkeelle siirtymisestä, jolloin ihminen jättää taakseen monenlaisten pakkojen rajoittaman reproduktiivisen toisen iän ja voi vihdoinkin alkaa elää oman mielensä mukaista elämää.

Koska olen kiinnostunut saamaan selville, onko tämä mainittu yhteys kolmannen iän ja eläkeläisyyden välillä todella olemassa, tutkin myös muita samanikäisiä vastaajia, eli olen muodostanut vertailuryhmän, johon lukeutuu 231 53—62 -vuotiasta. Kyseisessä joukossa on miehiä 91 ja naisia 140. Taulukosta 2 käy ilmi, että vertailuryhmän vastaajista suurin osa oli vastaushetkellä vielä mukana työelämässä, joko palkansaajana tai yrittäjänä. Yli puolet vastaajista teki kokopäivätyötä, mutta vertailuryhmään lukeutui myös paljon työttömiä. Miehet toimivat naisia useammin yrittäjinä ja naiset puolestaan tekivät miehiä enemmän osapäivätyötä. Työttömiä sekä miesten että naisten keskuudessa oli prosentuaalisesti yhtä paljon.

Taulukko 2 Vertailuryhmään lukeutuvien pääasiallinen toiminta vastaushetkellä (%).

PÄÄASIALLINEN TOIMINTA	KAIKKI	MIEHET	NAISET
palkansaaja kokopäivätyössä	56	56	56
palkansaaja osapäivätyössä	10	4	14
maatalousyrittäjä	4	7	3
muu yksityisyrittäjä	7	12	3
työtön	19	18	19
omaa kotitaloutta hoitava	2	1	2
muu	3	1	4
KAIKKI YHTEENSÄ	100	100	100

10.1 Aineiston valinnasta ja aineiston asettamista rajoituksista

On varmasti syytä perustella, miksi valitsin aineistokseni valmiin kvantitatiivisen aineiston sen sijaan että olisin kerännyt aineiston itse ja valinnut menetelmäksi vaikkapa teemahaastattelun. Oikeastaan voi sanoa, että pikemminkin aineisto valitsi minut kuin minä aineiston. Kvantitatiivisten menetelmien syventävällä kurssilla käsittelyssä ollut Suomalaisen elämäntutkimus -tutkimus herätti kiinnostukseni siinä määrin, että ryhdyin kaavailemaan graduani sen pohjalle. Tuossa vaiheessa ajatus kolmannesta iästä graduani aiheena oli jo muotoutumassa ja havaitsin aineiston olevan käyttökelpoinen myös kolmannen iän tutkimusta ajatellen. En myöskään halunnut mennä siitä mistä aita on matalin ja tehdä minusta helpommalta tuntuvaa kvalitatiivista tutkimusta vaan halusin haastaa itseni kvantitatiivisen tutkimuksen teon opetteluun.

Näiden henkilökohtaisten syiden lisäksi minua viehättää tilastollisen aineiston tarjoama mahdollisuus saada todempi ja laajempi kuva tutkimastani aiheesta. Haastatteluaineiston antama tieto olisi ehkä ollut rikkaampaa ja kohdennetumpaa, mutta olisinko sen myötä saanut vain yksityiskohtaista tietoa kolmasikäisyydestä tai ei-kolmasikäisyydestä sen jäädessä sivuseikaksi, missä määrin kolmatta ikää ikääntyvien keskuudessa todella ilmenee. Koska tavoitteenani on nimenomaan tarkastella kolmatta ikää yleisellä tasolla ja tuoda esiin suuria linjoja, on määrällinen aineisto mielestäni laadullista parempi.

Miksi en sitten kerännyt aineistoa itse? Toki itsenäinen aineistonkeruu olisi ollut hyödyllistä opettelua sekin, mutta toisaalta valmiin aineiston käyttö antaa mahdollisuuden keskittyä ajan kanssa varsinaiseen analyysiin, mikä jo sinällään tuntuu riittävän haasteelliselta tehtävältä. Sitä paitsi valmiin aineiston käyttämisessä on mielestäni mielenkiintoista se, miten soveltaa jonkun toisen keräämää materiaalia omiin tarkoituksiinsa. On mahdollista, että aivan toisenlaisin motiivein kerätystä informaatiosta paljastuu yllättäviäkin asioita, kun tietomassaa katsellaan uudesta näkökulmasta käsin.⁴ Valmis aineisto on kuitenkin myös rajoittava tekijä. Koska en ole itse kerännyt aineistoa omia tarkoituksiani ajatellen, minun on tyydyttävä siihen tietovarantoon, minkä joku toinen on kerännyt. Aineisto ei siitä muuksi muutu eikä tieto lisääny, vaikka tutkija sitä toivoisikin. Niinpä tutkimusongelma joutuukin mukautumaan valmista aineistoa käytettäessä aineiston asettamiin ehtoihin itse kerättyä aineistoa enemmän.

Omaa tutkimustani ajatellen eräs huomioon otettava aineiston asettama rajoitus — edellä mainittujen yleisten rajoitusten lisäksi — on vastaajien ikä. Vastaajat eivät olleet kyselyhetkellä ehtineet edes viralliseen eläkeikään, joten he ovat verraten nuoria ikäihmisiä koskevan tutkimuksen kohteeksi. Lasletin teoria kolmannesta iästä on onnekseni kuitenkin siinä määrin väljä, että se ei sittenkään kerro yksiselitteisen tarkasti, minkä ikäisenä kolmas ikä alkaa vaan pitää kolmannen iän ovet avoinna melkein kaiken ikäisille. Ja onhan 50 vuotta täyttänyt jo ehtinyt miehen ikään kuusikymppisistä puhumattakaan. Heitä ei varmastikaan voi kutsua ikäihmisiksi, mutta ehkä kuitenkin ikääntyviksi. Vaikka tämän ikäisten tutkimukselle on näin ollen saatu lupa, on vastaajien nuorehko ikä kaikesta huolimatta syytä pitää mielessä etenkin tuloksia tulkittaessa. Mitä tulee aineiston muuhun sovellettavuuteen, se palvelee mielestäni hyvin tutkimusongelmaani: tarvittavaa informaatiota kolmasikäisyydestä löytyy aineistosta riittävästi, joten uskon saavani vastauksia kolmasikäisyyden yleisyyttä ja kolmasikäisyyden edellytyksiä koskeviin kysymyksiini.

⁵ Tässä tapauksessa kysely palveli usean tahon (mm. Kela) intressejä, minkä vuoksi kysymyslomake sisälsi monenlaisin motiivein muotoiltuja kysymyksiä. Liitteestä 1 käy ilmi tutkimukseen osallistuneet tahot.

11 KOLMASIKÄLÄISIÄ - ONKO HEITÄ?

Aloitin analyysini aineiston sisällön tarkastelulla. Perusjakaumien tuottamisen tavoitteena on vastata ensimmäiseen tutkimuskysymykseen eli löytää viitteitä kolmasikäisyydestä ja siitä, millaiset mahdollisuudet vastaajilla ylipäättään on kolmannen iän elämiseen. Tutkimusotteeni on tässä vaiheessa kuvaileva, joten en vielä havainnoi ilmi tulleiden eroavaisuuksien tilastollista merkitsevyyttä. Ensiksi paneudun vastaajien taustatietoihin. Tarkastelen sukupuolen ja siviilisäädyn lisäksi vastaajien koulutusta, varallisuutta sekä terveydentilaa ja lähestyn näin ollen aineistoa kolmannen iän elitistisestä näkökulmasta eli oletan kolmasikäisyyden vaativan eläjältään sitä tämän teorian yhteydessä paljon puhuttua keskiluokkaisuutta. Iän suhteen en tule analyysiä missään vaiheessa tekemään, koska en näe tarpeelliseksi jakaa jo muutenkin pientä tutkimusryhmää nykyistä pienempiin ikäluokkiin.

Otsikon kysymykseen pyrin löytämään vastauksen tarkastelemalla tutkimukseni kohteena olevien ikääntyvien elämäntyylejä. Erityisesti huomioni kiinnittyi niihin kolmannen iän tunnusmerkkeihin, joita jo luvussa 8.1.1 erittelin. Tällaisina kolmasikäisyydestä kertovina tekijöinä pidän vapaa-ajan korostamista elämään sisältöä tuovana tekijänä, osallistumista järjestettyyn sosiaaliseen toimintaan (järjestö- ja yhdistystoiminta), liikunnan harrastamista, kiinnostusta opiskeluun ja matkailuun sekä eläkepäivien viettämistä ulkomailla. Myös eläkeikään liittyvien elämänmuutosten suunnittelun ja eläkeikää koskevien unelmien olemassaolon katson sisältyvän kolmasikäisyyteen. Nämä kaikki edellä mainitut tekijät liitän siihen osaan kolmasikäisyyttä, jonka olen nimennyt kolmasikäisyyden toiminnalliseksi elementiksi.

Kolmasikäisyyden kokemukselliseksi elementiksi nimeämäni kokonaisuus puolestaan koostuu elämään tyytyväisyydestä, eläkkeelle siirtymisen kokemisesta myönteiseksi elämän käännekohdaksi ja ylipäättään eläkeiän kokemisesta mielekkääksi. Kolmasikäinen siis kokee eläkeiän ajaksi, jolloin voi omistautua itseä kiinnostaville asioille eikä pidä eläkeaikaa yksinäisenä ajanjaksona. Hän myös kokee olevansa vanhana erilainen kuin mitä hänen vanhempansa olivat vanhana.

11.1 Taustatekijät

Analyysini kohdistuu siis vuosina 1934—1944 syntyneisiin vastaajiin, jotka olen jakanut eläkeläis- ja vertailuryhmään. Eläkeläisiä oli aineistossani kaiken kaikkiaan 122 miesten muodostaessa kyseisestä joukosta 46 % ja naisten 54 %. Vertailuryhmään puolestaan lukeutui ikäryhmästä 231 ei vielä eläkkeellä olevaa vastaajaa.⁵ Heistä 39 % oli miehiä ja 61 % naisia. Kuten koko aineistossa, myös tässä vanhimmassa ikäryhmässä naiset olivat hieman yliedustettuina.

11.1.1 Siviilisäätö ja perhe

Eläkeläisryhmässä 73 % vastaajista ja vertailuryhmässä 77 % vastaajista ilmoitti perhesuhteeseen avio- tai avoliiton. Avoliitossa elävien osuus oli eläkeläisryhmässä noin 6 % ja vertailuryhmässä 7 %, mikä kertoo sen, että vanhempien sukupolvien kohdalla perinteinen perhemalli on edelleen yleisin. Perherakenne on kuitenkin muuttumassa tässäkin ikäryhmässä esimerkiksi eronneiden lukumäärästä päätellen. Eronneiden tai asumuserossa asuvien osuus (12 %) oli eläkeläisryhmässä hieman suurempi kuin leskien osuus (10 %). Vertailuryhmässä eronneita oli puolestaan joka kymmenes, mutta leskiä vain 5 %, mikä on huomattavasti vähemmän kuin eläkeläisryhmässä. Naimattomia oli odotetusti kummassakin ryhmässä kaikkein vähiten: eläkeläisistä naimattomia oli 6 % ja vertailuryhmästä 8 %. Kaiken kaikkiaan ryhmien välillä ei siis siviilisäädyn suhteen ollut huomattavia eroja lukuun ottamatta leskien määrää.

Siviilisäädyn tarkastelu sukupuolen mukaan paljastaa miesten ja naisten välillä joitakin eroja. Kuten alla olevasta taulukosta ilmenee, molemmissa ryhmissä miehet elivät naisia useammin vakituksessa parisuhteessa. Vertailuryhmässä huomio kiinnittyy siihen, että naiset olivat miehiä useammin eronneita tai asumuserossa asuvia. Merkille pantavaa on myös se, että sekä eläkeläis- että vertailuryhmässä valtaosa leskistä oli naisia; eläkeläisryhmässä miesleskiä ei ollut lainkaan. Vaikka kyseessä on vielä suhteellisen nuori ikääntyvien joukko, saattanee naisten pidemmällä eliniällä olla vaikutusta naisleskien määrään. Myös naimattomien osuus

⁶ Vertailuryhmän vastaajien pääasiallista toimintaa käsittelevä luvussa 10.

kohosi naisten joukossa miehiä suuremmaksi, joten kaiken kaikkiaan naiset elivät miehiä useammin yksin.

Taulukko 3 Siviilisäädyn jakauma sukupuolten sisällä eläkeläis- ja vertailuryhmässä (%).

SIVILISÄÄTY	ELÄKELÄISRYHMÄ		VERTAILURYHMÄ	
	MIEHET	NAISET	MIEHET	NAISET
naimaton	4	8	4	10
avioliitossa	79	58	79	65
avoliitossa	7	5	8	7
eronnut tai asumuserossa	11	12	8	12
leski	-	18	1	7
KAIKKI YHTEENSÄ	100	100	100	100

Mitä tulee muuhun perheeseen, suurimmalla osalla kaikista vastaajista lapset olivat jo aikuistuneet. Tämän voi päätellä siitä, että molemmissa ryhmissä yli 90 %:lla oli lapsia, jotka eivät enää asuneet samassa taloudessa. Aivan kaikilta toiselle iälle ominainen lasten kasvatusvaihe ei kuitenkaan ollut vielä päättynyt, sillä eläkeläisryhmässä 20 %:lla ja vertailuryhmässä 29 %:lla vastaajista oli vielä samassa taloudessa asuvia lapsia. Lastenlapsia oli kaiken kaikkiaan noin 80 %:lla eläkeläisistä; noin 77 %:lla miehistä ja noin 83 %:lla naisista. Vertailuryhmässä lastenlapsia oli sen sijaan vain 61 %:lla vastanneista. Miehistä lastenlapsia oli reilulla puolella ja naisista 65 %:lla.

On mielenkiintoista havaita ryhmien välillä näinkin suurilta vaikuttavia eroja, kun kyse on kuitenkin samanikäisistä ihmisistä. Vaikuttaa siltä, että vertailuryhmään lukeutuvat ovat aloittaneet perheen perustamisen eläkeläisryhmää myöhemmin. Vertailuryhmässä on mahdollisesti enemmän ylempiin sosiaaliluokkiin lukeutuvia vastaajia, jotka ovat ensiksi opiskelleet ja luoneet uraa ja vasta sitten perustaneet perheen, minkä vuoksi heillä on vielä samassa taloudessa asuvia lapsia. Vähäisestä lastenlasten lukumäärästä päätellen vanhempiansa linjaa ovat noudattaneet myös heidän lapsensa. Näkemystä, jonka mukaan vertailuryhmässä olisi enemmän niin sanottua parempaa väkeä, tukee se tosiasia, että

vertailuryhmässä koulutustaso kohosi eläkeläisryhmää korkeammaksi. Sekä vastaajat että heidän puolisonsa olivat vertailuryhmässä eläkeläisiä paremmin koulutettuja.

11.1.2 Koulutus

Peruskoulutustasoa tarkasteltaessa tutkimieni eläkeläisten mahdollisuudet elää kolmatta ikää eivät siis vaikuta kovinkaan lupaavilta. Kysyttäessä omaa peruskoulutustasoa vastaajista reilu puolet ilmoitti käyneensä kansa- tai kansalaiskoulun ja vajaa 30 % keskikoulun. Ylioppilaaksi lukeneita oli vain 8 %. Jos peruskoulutuksessaan pisimmälle ehtineitä olikin vähän, niin vähän oli myös vain osan kansakoulua tai vähemmän koulua käyneitä, joita oli kaikkiaan 6 % eläkeläisistä. Sen sijaan vertailuryhmässä näitä vähiten koulutusta saaneita oli ainoastaan 2 % kun taas ylioppilaita oli peräti viidennes. Näin ollen peruskoulutustaso kohosi vertailuryhmässä eläkeläisryhmää korkeammaksi ylioppilaiden määrän ansiosta. Tosin molemmissa ryhmissä enemmistö, eli yli puolet oli peruskoulutuksessaan samalla tasolla. Myös vastaajien puoliset olivat saaneet vertailuryhmässä paremman pohjakoulutuksen. Esimerkiksi ylioppilaita eläkeläisten puolisoista oli 15 % kun taas vertailuryhmän vastaajien puolisoista heitä oli 22 %.

Molemmissa ryhmissä naiset olivat kaiken kaikkiaan saaneet paremman pohjakoulutuksen, mutta vertailuryhmässä sukupuolten väliset erot eivät muodostuneet niin suuriksi kuin eläkeläisryhmässä. Eläkeläisryhmässä vähiten koulutusta saaneiden joukkoon lukeutui suhteellisesti ja myös absoluuttisesti enemmän naisia kuin miehiä huolimatta naisten muuten paremmasta koulutustasosta. Naiset olivat hankkineet molemmissa ryhmissä miehiä useammin valkolakin — erityisesti eläkeläisryhmässä naiset olivat miehiä useammin ylioppilaita — ja myös keskikoulun käyminen oli naisten joukossa yleisempää. Taulukosta 4 voidaan havaita, että miesten kohdalla erottuu sen sijaan suuri kansa- tai kansalaiskoulun käyneiden osuus sekä eläkeläis- että vertailuryhmässä.

Taulukko 4 Peruskoulutuksen jakauma sukupuolten sisällä eläkeläis- ja vertailuryhmässä (%).

PERUSKOULUTUS	ELÄKELÄISRYHMÄ		VERTAILURYHMÄ	
	MIEHET	NAISET	MIEHET	NAISET
osa kansakoulua tai vähemmän	4	8	2	2
kansakoulu tai kansalaiskoulu	75	45	66	52
keskikoulu tai peruskoulu	18	35	14	24
ylioppilas	4	12	18	24
KAIKKI YHTEENSÄ	100	100	100	100

Ammatillista koulutusta tarkasteltaessa alhainen koulutustaso korostui eläkeläisryhmässä, sillä lähes puolella vastaajista ei ollut mitään kysyttyä ammatillista koulutusta. Ammatillisen opistotutkinnon oli kuitenkin suorittanut 32 % vastaajista ja ammattikoulututkinnon 13 % vastaajista. Korkeakoulututkinto oli kaikkiaan vain 7 %:lla vastaajista. Vertailuryhmässä koulutustaso oli jälleen korkeampi. Tosin tässäkin ryhmässä vastaajista yli 40 % oli vailla ammatillista koulutusta ja ammatillisen opistotutkinnon suorittaneita oli jopa vähemmän (23 %) kuin eläkeläisryhmässä. Korkeakoulututkinnon suorittaneita oli vertailuryhmässä kuitenkin selkeästi enemmän eli 14 %. Ammattikoulututkinnon hankkineita (21 %) oli myös jonkin verran enemmän vertailu- kuin eläkeläisryhmässä. Kuten peruskoulutuksenkin suhteen, myös ammatillisen koulutuksen osalta vertailuryhmä meni eläkeläisryhmän edelle mitä tulee vastaajien puolisoitten koulutukseen. Eläkeläisten puolisoista vailla mitään kysyttyä ammatillista koulutusta oli 59 % kun sen sijaan vertailuryhmässä vastaajien puolisoista ainoastaan 44 % ei ollut saanut mitään kysyttyä ammattikoulutusta.

Ammatillisen koulutuksen kohdalla naisten koulutustaso oli miehiä parempi eläkeläisryhmässä, sillä sekä ammatillisen opistotutkinnon suorittaneiden että korkeakoulututkinnon saavuttaneiden osuudet olivat naisten joukossa miesten vastaavia osuuksia suuremmat (ks. Taulukko 4). Tosin ammattikoulututkinto oli useammin miehellä kuin naisella. Syynä saattaa olla se, että perinteiset ruumiilliseen työhön keskittyvät miesten ammatit eivät vaadi ammattikoulua korkeampaa koulutusta kun taas joillakin naisvaltaisilla aloilla (esim. pankkitoimihenkilöt) vaaditaan opistotason tutkinto.

Vertailuryhmässä miehet sen sijaan menivät naisten edelle ainakin korkeakoulutuksen osalta. Miesten joukossa oli myös vähemmän vailla mitään ammatillista koulutusta olevia henkilöitä. Ammatillisen opistotutkinnon suorittaneita naisia oli kuitenkin enemmän kuin vastaavan tutkinnon saavuttaneita miehiä. Aivan kuten peruskoulutuksenkin suhteen, erot sukupuolten välillä eivät vertailuryhmässä muodostuneet niin suuriksi kuin eläkeläisryhmässä.

Taulukko 5 Ammatillisen koulutuksen jakauma sukupuolten sisällä eläkeläis- ja vertailuryhmässä (%).

AMMATTIKOULUTUS	ELÄKELÄISRYHMÄ		VERTAILURYHMÄ	
	MIEHET	NAISET	MIEHET	NAISET
ammattikoulututkinto	19	8	28	17
ammatillinen opistotutkinto	25	38	20	25
korkeakoulututkinto	4	10	17	12
ei mitään näistä	53	43	36	46
KAIKKI YHTEENSÄ	100	100	100	100

11.1.3 Tulot

Koulutustaustan perusteella kotitalouksien kuukaudessa ansaitsemat yhteenlasketut nettotulot eivät aiheuttaneet yllätystä. Käytän rahayksikkönä markkaa, koska aineistoa kerättyessä markka oli vielä Suomen virallinen valuutta. Eläkeläisryhmässä suurimman ryhmän eli noin neljänneksen muodostivat tuloluokkaan 5 000—6 999 mk/kk kuuluvat. Keskituloisuus oli tämän ryhmän kohdalla muutenkin yleistä, sillä 67 %:lla vastaajista kuukausittaiset nettotulot olivat 5 000 ja 12 999 mk:n välillä. 18 %:lla nettotulot jäivät 5 000 mk:n alle ja 15 %:lla ne olivat yli 13 000 mk. Vain kahdella vastaajalla kotitalouden yhteenlasketut nettotulot ylittivät 20 000 mk kuukaudessa.

Vertailuryhmässä kotitalouden yhteenlasketut nettotulot kohosivat luonnollisesti eläkeläisryhmää korkeammaksi. Toki tässäkin ryhmässä yli puolet vastanneista lukeutui keskituloisiin eli 5 000—12 999 mk/kk ansaitseviin, mutta kun eläkeläisryhmässä yli 13 000 mk:n nettotulot hankkineita oli 15 %, vertailuryhmässä heitä oli jo 29 %. Myös yli 20 000 mk/kk ansaitsevia oli vertailuryhmässä huomattavasti enemmän (8 %) kuin

eläkeläisryhmässä. Suurin ryhmä, eli 17 % muodostui kuitenkin tuloluokkaan 9 000—10 999 mk/kk kuuluvista. Vertailuryhmässä kaikkiaan 15 %:lla kuukausittaiset nettotulot jäivät alle 5 000 mk.

Koska kyseessä ovat kotitalouden yhteenlasketut nettotulot, edellä kuvattu ei anna aivan oikeaa kuvaa vastaajien taloudellisesta tilanteesta. Eläkeläisten joukossa on vertailuryhmään verrattuna enemmän yksinasuvia, mikä osaltaan laskee eläkeläisryhmän nettotuloja. Ryhmien välistä eroa tasoittanee myös se, että vertailuryhmän vastaajilla oli eläkeläisiä useammin vielä samassa taloudessa asuvia lapsia. Mahdollisesti nämä lapset ovat jo sen ikäisiä, että heistä ei enää makseta esimerkiksi lapsilisiä, joten tulot eivät heidän myötään ainakaan kasva elleivät lapset sitten ole jo mukana työelämässä ja tuo palkkاپussiaan kotiin.

Vertailuryhmään kuuluvista suurin osa on puolisoidensa tavoin edelleen mukana työelämässä joko palkkatyössä tai yrittäjänä, joten tässä mielessä vertailuryhmän suuremmat tulot pitävät varmasti paikkansa. Eläkeläisten puolisoista sen sijaan noin 30 % tekee vielä ansiotyötä kun taas noin puolet on eläkkeellä ja työttömiäkin eläkeläisryhmässä on 15 %:n verran. Eläkeläisryhmän pienemmät tulot eivät siis tässä mielessä yllätä. Se, että vertailuryhmässä alle 5 000 mk:n kuukausittaiset nettotulot ansaitsevia oli niinkin paljon kuin 15 %, saattaa selittyä sillä, että vastaajista lähes neljännes ja vastaajien puolisoista melkein joka kymmenes oli työttömänä. Vertailuryhmään, joka yleisesti ottaen vaikuttaa kaikin puolin hyvin toimeentulevalta ja elämässään menestyneeltä, lukeutuu siis varmasti myös heitä, joille ikääntyminen ei ole merkinnyt kolmannen iän nousujohteisuutta, vaan elämässä vaikuttaa pikemminkin laskusuhdanne.

11.1.4 Terveys

Jos koulutus ja tulot eivät eläkeläisryhmässä kolmannen iän kannalta lupaavilta vaikutakaan, niin koetun terveytensä puolesta useimmat tutkimukseni kohteena olevista eläkeläisistä voivat hyvinkin elää aktiivista ja liikkuvaista kolmatta ikää. Tosin ajan mittaan tilanne tulee varmasti muuttumaan, sillä varsin monella oli jokin pitkäaikainen sairaus, vaiva tai vamma.

Luultavasti onkin niin, että monet eläkeläisryhmään kuuluvista vastaajista ovat eläkkeellä nimenomaan sairauden vuoksi.

Kun eläkeläisiä pyydettiin arvioimaan sen hetkistä terveydentilaansa, niin keskinertaiseksi sen arvioi noin puolet vastaajista. Miehistä kuntonsa arvioi keskinertaiseksi 47 % ja naisista 53 %. Yhteensä 38 %:lla terveys oli oman arvion mukaan joko hyvä tai erinomainen kun taas huonoksi tai erittäin huonoksi terveytensä koki ainoastaan 12 %. Miehistä oman arvion mukaan hyväkuntoisia oli 38 % ja erittäin hyvässä kunnossa olevia 2 % naisten vastaavien lukujen ollessa 28 % ja 8 %. Huonoksi tai erittäin huonoksi terveytensä arvioi hieman useampi mies kuin nainen. Kaiken kaikkiaan miehet olivat silti fyysiseen kuntoonsa naisia tyytyväisempiä: miehistä tyytyväisiä oli 70 % ja naisista 63 %.

Vertailuryhmään kuuluvien oma arvio terveydentilastaan oli eläkeläisten arviota parempi. Etenkin erittäin hyväkuntoisia oli vertailuryhmässä selvästi enemmän (eläkeläiset: 3 %, vertailuryhmäläiset: 8 %). Myös vertailuryhmässä naiset arvioivat miehiä useammin kuntonsa erittäin hyväksi ja miehet puolestaan olivat naisia useammin oman arvionsa mukaan huonotai erittäin huonokuntoisia. Vertailuryhmän miehistä omaan fyysiseen kuntoonsa oli tyytyväisiä 68 % ja naisista 63 %, joten sekä eläkeläis- että vertailuryhmässä tyytymättömyys oli yleisempää naisten keskuudessa. Mielenkiintoista on se, että eläkeläisryhmässä, jossa jäljempänä tarkasteltujen sairauksienkin perusteella voidaan huonommin kuin vertailuryhmässä, esiintyi omaan kuntoon kohdistuvaa tyytymättömyyttä jopa vähemmän kuin vertailuryhmässä. Asiaan vaikuttanee se, millaista vertailukohtaa vastaajat ovat kuntoaan arvioidessaan käyttäneet. Vertailuryhmään lukeutuvilla, vielä työelämässä mukana olevilla, vertailukohta voi olla toinen kuin mitä se on eläkeläisillä.

Eläkeläisryhmässä enemmistöllä eli noin 71 %:lla oli siis jokin pitkäaikainen sairaus, vaiva tai vamma, joka noin kahdella kolmasosalla rajoitti jokapäiväisten tehtävien suorittamista jossain määrin (49 %) tai suuresti (18 %). Vertailuryhmässä pitkäaikaissairaus tai -vamma oli sen sijaan vain noin puolella vastaajista eikä vaivan rajoittavuutta koettu niin suurena kuin eläkeläisryhmässä. Eläkeläisryhmässä ei juuri lainkaan rajoittavana sairautensa koki hieman useampi mies kuin nainen: sairaudesta tai vammasta ei ollut juurikaan haittaa 34 %:lle miehistä ja 32 %:lle naisista. Eläkkeellä olevat naiset siis kokivat miehiä hieman enemmän

sairauksien tai vammojen rajoittavuuden. Vertailuryhmässä tilanne oli päinvastainen eli miehille sairaudet tai vammat aiheuttivat enemmän rajoitteita kuin naisille.

11.2 Kolmasikäisyyden edellytysten tarkastelua taustatekijöiden pohjalta

Taustatekijöiden tarkastelun perusteella kolmasikäisyydelle sekä on että ei ole riittäviä edellytyksiä, kun niiksi luetaan Laslettin hieman elitistisetkin vaatimukset kohtuullisen hyvästä sivistyksestä, varallisuudesta ja terveydestä. Toki useimmat olivat sen suhteen kolmasikäisiä, että lapset olivat jo lentäneet pesästä ja siten reproduktiivinen toinen ikä oli monelta jäänyt taakse. Toisaalta varsinkin vertailuryhmässä oli vielä melko paljon heitä, joiden harteita kasvatusvastuu edelleen painoi. Vertailuryhmästä yli puolet oli myös vielä mukana työelämässä.

Jos ajatellaan, että mahdollisuudet elää kolmatta ikää avautuvat pääsääntöisesti vasta eläkkeelle siirryttäessä, vertailuryhmä jää kolmannen iän ulkopuolelle. Kuitenkin tutkimiini eläkeläisiin verrattuna kyseiseen ryhmään lukeutuvat vaikuttavat potentiaalisemmilta kolmasikäisiltä. Ainakin heillä on siihen paremmat lähtökohdat koulutuksen, talouden ja terveyden suhteen. Kaiken kaikkiaan vertailuryhmässä tulee mielestäni eläkeläisryhmää selkeämmin esille se keskiluokkaisuus, mikä kolmanteen ikään on tavattu liittää. Ehkäpä tähän ryhmään lukeutuvia voi hyvällä syyllä kutsua kolmasikäisiksi viimeistään sitten, kun he ovat karistaneet harteiltaan loputkin toisen iän paineet eli työn ja lasten kasvatuksen.

Tutkimistani eläkeläisistä tällainen keskiluokkainen kuva ei niinkään heijastu. Koulutustaso oli eläkeläisryhmässä vertailuryhmää matalampi ja heidän keskimääräiset nettotulonsa eivät kohonneet kovinkaan korkeiksi, joten mahdollisuudet elää itseään toteuttavaa kolmatta ikää vaikuttavat heikommilta kuin vertailuryhmän vastaajilla Toisaalta muun varallisuuden osuus ei kyselyssä tullut esille, joten omaisuutta näillä eläkeläisillä saattaa hyvinkin olla ja sitä kautta myös varaa toteuttaa pienempiä tai suurempia unelmia. Terveystään useimmat pitivät vähintään keskinkertaisena ja fyysiseen kuntoon oltiin pääsääntöisesti tyytyväisiä, joten koetun terveyden puolesta edellytykset kolmannelle iälle ovat olemassa. Sitä paitsi eläkeläisillä on vertailuryhmään verrattuna varmastikin enemmän aikaa ja mahdollisuuksia

käyttää tuo aika tahtomallaan tavalla, minkä luulisi luovan edellytyksiä kolmasikäisyydelle.

11.3 Kolmasikäisyyden toiminnallinen elementti

Taustatekijöiden tarkastelun jälkeen siirryn tutkimaan kolmasikäisyyden ilmenemistä ensiksi toiminnallisen elementin kautta. Taustatekijöiden antaessa viitteitä niistä edellytyksistä, joita vastaajilla Lasletin teoretisoinnin pohjalta on kolmasikäisyydelle, keskittyä elämäntyylien lähempi tarkastelu siihen, missä määrin kolmasikäisyyttä vastaajien keskuudessa todella ilmenee. Tässä luvussa tutkin siis vastaajien käyttäytymistapoja ja jäljempänä myös subjektiivisia kokemuksia ja asenteita, jotka liitän kolmasikäisyyden kokemukselliseen elementtiin. Vaikka keskeisimmän elämänalueen arviointi olisi ensisijaisesti sijoittunut edellä mainittuun osioon, käsittelem sen kuitenkin tässä luvussa, sillä mielestäni se toimii hyvänä johdantona vapaa-ajan toimintojen tarkastelulle.

11.3.1 Keskeisin elämänalue

Kun vastaajilta kysyttiin, mikä elämänalue antaa eniten sisältöä, noin 65 % eläkeläisistä vastasi sen olevan koti ja perhe. Vertailuryhmässä koti ja perhe toi noin puolelle vastaajista eniten sisältöä, mutta odotetusti myös työ oli monelle keskeistä. Kun eläkeläisistä työ toi sisältöä reilulle 3 %:lle vastaajista, vertailuryhmässä työ oli keskeistä lähes kolmannekselle. Yllättävää kyllä, vertailuryhmässä työ oli keskeisempää naisille kuin miehille; naisista 32 % piti työtä elämäänsä eniten sisältöä tuovana osa-alueena kun miehistä saman arvion teki 27 %. Varsinaisen mielenkiintoni kohteena oleva kodin ulkopuolinen vapaa-aika antoi eniten sisältöä noin viidennekselle eläkeläisistä ja 15 %:lle muista vastaajista. Sekä eläkeläis- että vertailuryhmässä miehet ammensivat naisia enemmän elämän sisältöä kodin ulkopuolisesta vapaa-ajasta naisten pitäessä keskeisenä kotia ja perhettä. Jos vapaa-ajan arvostusta pidetään yhtenä kolmanteen ikään liitettävänä tekijänä, on miehillä näin ollen etulyöntiasema. Toisaalta myös koti voi olla yksi itsensä toteuttamisen areena (esim. puutarhanhoito itsensä toteuttamisen muotona), joten kotia ja perhettä arvostavia ei voi noin vain sulkea kolmasikäisten ulkopuolelle.

11.3.2 Osallistuminen järjestö- ja yhdistystoimintaan

Vapaa-ajan harrastuksista järjestö- ja yhdistystoimintaan osallistuminen oli vastaajien joukossa vaisua. Oheisesta taulukosta käy ilmi, että eläkeläisistä suurin osa ei osallistu koskaan minkään järjestön, kerhon tai yhdistyksen toimintaan. Esimerkiksi liki 80 % eläkeläisistä ei osallistu koskaan uskonnollisen yhteisön, vapaaehtoistyöjärjestöjen (kuten SPR, Martat) tai urheiluseuran toimintaan. Mielenkiintoista on myös se ettei poliittinen toimintakaan kerää osallistujia; ainoastaan muutama prosentti eläkeläisistä osallistuu kyseiseen toimintaan. Mielestäni tämä on hieman yllättävää, sillä ovathan esimerkiksi kunnallispolitiikan vaikuttajat useimmiten vanhempaa sukupolvea.

Järjestö- ja yhdistystoiminnasta ainoastaan harrasteseuratoiminta ja johonkin muuhun järjestö- tai yhdistystoimintaan osallistuminen sai eläkeläisten keskuudessa lievää suurempaa kiinnostusta osakseen, sillä näiden kohdalla ei koskaan -osallistujien osuus jäi reiluun 60 %:iin.

Taulukko 6 Eläkeläisten osallistuminen järjestöjen, yhdistysten ja kerhojen toimintaan (%).

JÄRJESTÖ, YHDISTYS, KERHO	PALJON	JONKIN VERRAN	EI OSALLISTU	KAIKKI YHTEENSÄ
uskonnollinen yhteisö	9	15	76	100
vapaaehtoistyöjärjestöt	5	18	77	100
ammattiyhdistysliike	1	8	91	100
poliittinen järjestö	1	3	96	100
kodin ja koulun yhteistyö	2	3	95	100
urheiluseura	8	14	78	100
ympäristöjärjestö	2	9	89	100
harrasteseura	18	20	62	100
jokin muu järjestö, yhdistys	12	25	63	100
KESKIMÄÄRIN	6	13	81	100

Myös vertailuryhmän osallistumisaktiivisuus jäi alhaiseksi useimpien toimintojen kohdalla. Kuten alla olevasta taulukosta voidaan havaita, myös tässä ryhmässä eniten osallistujia

kuitenkin liikkuvat muita useammin. Aktiiveja, joiksi luen päivittäin tai useita kertoja viikossa vähintään puoli tuntia kerrallaan liikkuvat, oli eläkeläisissä yhteensä noin 76 % kun vertailuryhmässä heitä oli 66 %. Eläkkeellä olevista miehistä näitä himoliikkujia oli noin 73 % ja naisista 79 %. Vertailuryhmässä vastaavat luvut olivat 59 % ja 70 %, joten tässä ryhmässä naiset olivat selvästi miehiä aktiivisempia liikunnan harrastajia. Naisten vähäinen yhdistysaktiivisuus kompensoituukin liikunnan harrastamisessa.

Professori Eino Heikkinen puhuu Sosiaalivakuutus-lehden haastattelussa naisten uudesta emansipaatiosta kertoessaan miten eläkeikäisten naisten liikunnan harrastaminen on lisääntynyt oleellisesti parin vuosikymmenen takaisesta tilanteesta samalla kun on lisääntynyt myös heidän osallistumisensa muuhun perheen ulkopuoliseen toimintaan (Arola 2000; 5, 7). Tutkimani aineiston perusteella väite paljon liikkuvista eläkeläisnaisista näyttäisi pitävän paikkaansa. Sen sijaan väitteelle naisten lisääntyneestä osallistumisesta muuhun perheen ulkopuoliseen toimintaan ei aineistoni anna aivan samassa mitassa tukea.

Näyttää siltä, että fyysisestä kunnosta halutaan ikääntyessäkin pitää huolta ja mahdollisesti sen kautta säilyttää elämässä tietty tempo ja nuorekkuus. Henkisten harrastusten kohdalla tilanne oli eläkeläisten keskuudessa toinen, sillä itsensä kehittäminen ja opiskelu vastasi melko tai hyvin paljon ainoastaan vajaan viidenneksen mieltymyksiä. Hyvin paljon opiskelu kiinnosti vain vajaata 5 %:a eläkeläisistä, jotka olivat kaikki naisia. Vajaa puolet oli myöhäisiän opiskelusta vähän tai ei lainkaan kiinnostunut, joten kolmannen iän yliopistot ovat tuskin saaneet penkin kuluttajia näistä eläkeläisistä. Sen sijaan vertailuryhmässä kaiken kaikkiaan lähes 30 % oli kiinnostunut itsensä kehittämisestä tai opiskelusta melko tai hyvin paljon. Hyvin paljon kiinnostuneita oli tästä joukosta 11 %. Myös vertailuryhmässä opiskelu kiinnosti enemmän naisia kuin miehiä. Vähän tai ei lainkaan kiinnostuneita oli vertailuryhmässä kuitenkin lähes yhtä paljon kuin eläkeläisryhmässä. Se, että vertailuryhmässä kiinnostusta opiskeluun ilmeni eläkeläisryhmää enemmän, oli odotettavissa vertailuryhmän paremman koulutustason vuoksi. Tämä koulutustason ja opiskelua kohtaan tunnetun kiinnostuksen välinen korrelaatio tukee sitä ajatusta, että kolmasikäisyys ainakin tältä osin on todennäköisempää paremmin koulutetuille.

11.3.4 Matkustelu ja eläkepäivien vietto ulkomailla

Kolmannen iän aktiviteetteihin liitettävä matkustelu kiinnosti sekä eläkeläisiä että vertailuryhmän vastaajia. Melko paljon matkailu kiinnosti noin kolmannesta ja hyvin paljon noin 17 %:a eläkeläisistä kun vain vähän tai ei lainkaan matkailusta kiinnostuneita oli vajaa neljännes. Matkailu vastasi hieman enemmän vertailuryhmään kuuluvien kuin eläkeläisten mieltymyksiä. Molemmissa ryhmissä matkailu vastasi enemmän naisten kuin miesten mieltymyksiä. Koska vastaajilta ei kysytty miten usein he oikeasti matkalle lähtevät, jää epäselväksi, matkustelevatko he todella vai onko kyse vain halukkuudesta matkustella. Uskon kuitenkin, että ajatukset vievät myös käytännön tekoihin.

Ulkomaat eivät ole saaneet houkutelua pitempiaikaiseen oleskeluun, sillä ainoastaan neljä miestä ja kaksi naista, eli 5 % eläkeläisistä viettää talvia etelässä. Mitä tulee ylipäätään etelässä asumisen mahdollisuuteen, 73 %:lle eläkeläisistä etelässä asuminen oli mahdotonta tai täysin mahdotonta. Sen sijaan reilu viidennes katsoi etelässä asumisen olevan heille mahdollista. Hyvin paljon mahdollista etelässä asuminen oli noin 9 %:lle miehistä ja noin 6 %:lle naisista. Useampi kuitenkin tunsi jonkun, joka viettää talvisin eläkepäiviään etelän lämmössä. Vertailuryhmäläiset pitivät etelässä asumista eläkeläisiä mahdollisempana. Talvien vietto etelässä oli hyvin paljon mahdollista lähes 18 %:lle miehistä ja 14 %:lle naisista. Sen sijaan vain yksi henkilö yli 200 vastaajasta vietti talvia etelässä, joten nähtävästi vasta eläkkeelle jäänti antaa mahdollisuuden oleskeluun ulkomailla. Käytännössä tutkimani eläkeläiset eivät siis kuitenkaan nähneet mahdolliseksi lämpöisempiin maisemiin muuttamista eikä ulkomailla asumisesta pääsääntöisesti edes haaveiltu, mikä käy ilmi eläkeikään liittyvistä unelmista.

11.3.5 Eläkeaikaa koskevat unelmat ja odotettavissa olevat elämänmuutokset

Eläkeaikaa koskevia unelmia tai odotettavissa olevia elämänmuutoksia oli sekä eläkeläisillä että vertailuryhmän vastaajilla lähes yhtä paljon. Jo eläkkeellä olevista 38 %:lla oli eläkeikään kohdistuvia unelmia kun taas vertailuryhmässä haaveilijoita oli 40 %. Eläkeläisryhmässä naiset asettivat miehiä enemmän odotuksia eläkeiälle. Vertailuryhmässä puolestaan suuremmalla osalla miehistä kuin naisista oli eläkeikään liittyviä odotuksia. Konkreettisia

unelmia kartoittavaan kysymykseen vastaajat vastasivat suorasanaisesti ja jotkut olivat nimenneet yhden, jotkut useamman unelman. Selkeästi omassa sarjassaan olivat asumiseen, matkusteluun ja harrastuksiin liittyvät unelmat. Eläkeläiset haaveilivat myös ajanvietosta lastenlasten kanssa. Molemmissa ryhmissä miesten ja naisten unelmat erosivat toisistaan joiltakin osin. Eläkeläisryhmässä naiset eivät miesten tavoin unelmoineet ulkomailla asumisesta, mutta sen sijaan heillä oli talouteen kohdistuvia odotuksia, joita puolestaan miehillä ei ollut. Eläkeläismiehet eivät myöskään unelmoineet myöhäisiän opiskelusta, joka sentään kiehtoi joidenkin eläkeläisnaisten mieliä. Yleisesti ottaen eläkeläismiesten haaveet jakautuivat tasaisemmin eri elämänaalueille naisten odotusten keskittyessä asumiseen ja matkusteluun.

Sen sijaan vertailuryhmässä sekä miesten että naisten eläkeikään liittyvät odotukset tiivistyivät selkeästi asumisen, matkustelun ja harrastusten ympärille. Sekä miehet että naiset haaveilivat eniten harrastuksista. Nähtävästi monelle vielä työelämässä mukana olleelle vastaajalle eläkeikä merkitsee ennen kaikkea lisääntyntä aikaa käytettäväksi vaikkapa juuri harrastuksiin. Jo eläkkeellä olevat sen sijaan "osasivat" haaveilla muustakin. Toisin kuin eläkeläisryhmässä, ajan viettäminen lastenlasten kanssa ei lukeutunut vertailuryhmässä suosituimpien unelmien joukkoon. Tulos ei sinänsä yllätä, sillä vertailuryhmässä lastenlapsia oli vain noin 60 %:lla kun eläkeläisryhmässä vastaava luku oli noin 80 %. Myöskään talousasiat eivät olleet kohtuulliset tulot omaavien vertailuryhmäläisten mielissä päällimmäisinä.

Taulukko 8 Yleisimmät eläkeikaan kohdistuvat unelmat tai odotettavissa olevat elämänmuutokset eläkeläis- ja vertailuryhmässä % kaikista unelmista.

UNELMA TAI ELÄMÄN- MUUTOS	ELÄKELÄISRYHMÄ			VERTAILURYHMÄ		
	KAIKKI	MIEHET	NAISET	KAIKKI	MIEHET	NAISET
asuminen	25	10	34	19	16	21
matkustelu	23	24	22	21	16	24
harrastukset	11	14	9	29	31	28
lastenlapset	9	10	9	2	2	2

(jatkuu)

Taulukko 8 (jatkuu)

asuminen ulkomailla	6	14	0	7	8	7
terveys	6	5	6	3	4	2
työ	6	10	3	3	4	2
talous	6	0	6	2	2	2
omaehtoinen elämä	4	5	3	7	8	7
opiskelu	4	0	6	4	2	6
ihmissuhteet	4	10	0	4	6	2
KAIKKI YHTEENSÄ	100	100	100	100	100	100

Mitä nämä unelmat sitten tarkemmin ottaen pitivät sisällään? Asumiseen liittyvä unelma sisälsi useimmiten oman talon ja puutarhan järven rannalla, lapsuusmaisemissa. Kaikille tämä ei ollut vain ruusunpunaista haavetta, vaan muutama eläkeläinen oli jo päässyt unelmaansa toteuttamaan. Jos kaikki eivät haaveilleetkaan aivan järvenrantatalosta, niin asunnon vaihtoon paloi kuitenkin monen mieli. Vain yksi eläkeläisvastaaja mainitsi haluavansa uuden kodin kaupungista. Elämä ei siis asumisen suhteen ole suinkaan vakiintunutta, vaan entisestä, ehkä liian suureksi käyneestä asunnosta halutaan muuttaa pois ja usein juuri maaseudulle. Ehkäpä eläkepäivät halutaan viettää jossakin muualla kuin niissä ympyröissä, joihin esimerkiksi työ on pakottanut asettumaan.

Myös halukkuus matkustella joko kotimaassa tai ulkomailla erottui eläkeikään liittyvien unelmien joukosta selvästi. Sen sijaan pitempiaikainen oleskelu ulkomailla kiinnosti lähinnä eläkeläismiehiä. Paljon puhuttu eläkeläiselämä Espanjassa (vrt. Karisto 2000) ei siis laajemmassa mittakaavassa näytä kiinnostavan eikä siihen pääsääntöisesti koeta olevan edes mahdollisuuksia, kuten jo edellä on tullut ilmi. Vertailuryhmässä, jossa mahdollisuudet ulkomailla asumiseen koettiin paremmiksi kuin eläkeläisryhmässä, ei myöskään merkittävässä määrin haaveiltu talvien vietosta etelässä. Eläkeläisten kohdalla asiaan saattaa vaikuttaa se, että nuorina eläkeläisinä heillä on mahdollisesti vielä liikaa siteitä kotimaassa; lapsista ja lastenlapsista ei haluta olla kaukana. Vertailuryhmässä puolestaan kotimaahan sitoo useimpien kohdalla varmasti työ. Yleisesti ottaen eläkepäivien vietto Aurinkorannikolla lienee monelle niin utopistinen ajatus ettei siitä edes osata unelmoida, ja monia ikääntyneitä ulkomailla oleskelu ei välttämättä lainkaan kiinnosta.

Harrastuksista sen sijaan uskalletaan haaveilla. Kuten Taulukosta 8 voi huomata, erityisesti vertailuryhmässä harrastukset olivat unelmissa selkeästi etusijalla. Etenkin kirjoittamiselle, kädentaidoille ja luontoharrastuksille eläkkeellä ollessa uskottiin jäävän enemmän aikaa. Sen sijaan eläkeläisistä monikaan ei kuvannut harrastusten sisältöä sen tarkemmin, mutta myös eläkeläisille luonto ja kädentaidot olivat tärkeitä. Se, että eläkeläisten unelmissa harrastukset eivät saaneet niin suurta sijaa kuin vertailuryhmään kuuluvien vastauksissa, johtuu mahdollisesti siitä, että eläkkeellä olevilla on jo tilaa muillekin unelmille: he ovat jo alkaneet harrastaa. Syytä eläkeläis- ja vertailuryhmän vastaajien unelmissa ilmeneville eroille voidaan siis etsiä heidän erilaisista elämäntilanteistaan.

Muita eläkeikään liittyviä unelmia olivat muun muassa terveyden säilyminen hyvänä, uudet ihmissuhteet, opiskelu ja elämä, jota voi elää juuri siten miten itse parhaaksi näkee. Elämän omaehtoisuus oli erityisesti vertailuryhmään kuuluvien vastaajien haaveissa. Jollakin tavalla työelämän siis koetaan elämää rajoittavan, koska eläkeiältä toivotaan nimenomaan vapautta tehdä sitä mitä itse haluaa. Itsensä toteuttamisen halu pilkahti toisaalta myös työntekoon liittyvissä unelmissa, joita yllättävää kyllä, myös ilmeni. Halukkuutta työntöön jatkamiseen esiintyi enemmän eläkeläis- kuin vertailuryhmän keskuudessa. Yhden toiveena oli elämäntapamaanviljelyn ja elämymatkojen järjestämisen aloittaminen, toinen taas oli jo pyörittänyt kestikievaria maaseudulla. Kolmas työntöön jatkamisesta haaveileva halusi perustaa oman yrityksen. Pientä pyrkimystä kolmannen iän itsensä toteuttamista korostavaan elämäntyyliin on siis olemassa, vaikka toisaalta eläkeikää tahdotaan elää myös lastenlasten ehdoilla.

Kahdelle eläkeläis- ja kahdelle vertailuryhmän vastaajalle eläkeikään kohdistui toive paremmasta taloudellisesta tilanteesta. Eläkeläisvastaajat toivoivat, että saisivat pöytään jokapäiväisen leivän, “ettei ain olisi kärestä suuhu, ei aina laskea miten mikäkin tulee maksuun”. Heille eläkeläisyys — tuo mahdollinen kolmas ikä — merkitsee siis todella toivetta paremmasta elämänvaiheesta. Toisaalta näinä sosiaalipolitiikan aikoina, jolloin eläkkeitä muiden etuuksien mukana leikataan, haave taloudellisen tilanteen paranemisesta saattaa jäädä toteutumatta. Ovatko tällaiset vastaajat näin ollen niitä, joille kolmannen iän ovet eivät koskaan aukea? Ovatko kolmannen iän kollektiiviset olosuhteet — valtion

harjoittama eläkepolitiikka — käyneet näille vastaajille niin epäsuotuisiksi, että kolmas ikä henkilökohtaisena projektina jää vain haaveeksi?

11.4 Kolmasikäisyyden kokemuksellinen elementti

Elämäntyyli ei koostu vain erilaisista toimintatavoista vaan se sisältää myös ihmisen kokemukset ja asenteet. Niinpä seuraavaksi paneudunkin tarkastelemaan muun muassa ikääntyvien elämänlaatua, käsityksiä eläkeiästä ja sitä, miten eläkeläiset ovat eläkkeelle jäämisen kokeneet.

11.4.1 Elämään tyytyväisyys

Eläkeläisryhmässä kolmannen iän ilmenemisen suhteen positiivista oli elämään tyytyväisyys, joka puolella eläkeläisistä oli jopa vuosien myötä kohonnut. Tyytymättömyytensä omaa elämäänsä kohtaan ilmaisi ainoastaan kolme vastaajaa, jotka kaikki olivat naisia. Elämäänsä melko tyytyväisiä oli sitä vastoin 69 % ja erittäin tyytyväisiä noin neljännes eläkeläisistä. Eläkeläismiehistä elämäänsä erittäin tyytyväisiä oli 23 % ja naisista 28 %. Vertailuryhmässä tyytyväisyys ei ollut aivan eläkeläisten luokkaa, sillä erittäin tyytyväisiä oli kaikkiaan vain 16 %. Melko tyytyväisiä oli sen sijaan lähes 80 % tyytymättömien osuuden ollessa noin 4 %. Vertailuryhmässä naiset olivat kaiken kaikkiaan hieman miehiä tyytymättömämpiä sen hetkiseen elämäänsä. Naisten tyytymättömyys oli miehiä suurempaa myös omaa terveyttä arvioitaessa (ks. luku 11.1.4), joten kaiken kaikkiaan miehet näyttävät voivan naisia paremmin.

Puolet eläkeläisistä siis kertoi nykyisen elämänsä olevan tyydyttävämpää kuin mitä se oli viisi vuotta sitten, kun samalla ajanjaksolla ainoastaan 6 %:lla tyytyväisyys oli vähentynyt. Vertailuryhmässä sen sijaan vajaalla puolella vastaajista tyytyväisyyden aste oli sama kuin viisi vuotta sitten. Kolmanneksella vastaajista tyytyväisyys oli kohonnut ja 16 %:lla puolestaan laskenut muutaman vuoden takaisesta tilanteesta. Taulukosta 9 voidaan huomata, että eläkeläisryhmässä aiempaa tyytyväisiä oli miesten joukossa naisia enemmän. Naisten

joukossa oli puolestaan miehiä selvästi enemmän niitä vastaajia, jotka eivät olleet osanneet tyytyväisyyden astettaan arvioida. Vertailuryhmässä tyytyväisyys oli laskenut enemmän miesten kuin naisten keskuudessa. Tosin noin puolella miehistä tyytyväisyydessä ei ollut tapahtunut muutoksia viiden vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna.

Taulukko 9 Miesten ja naisten tyytyväisyys nykyiseen elämään verrattuna viiden vuoden takaiseen tilanteeseen eläkeläis- ja vertailuryhmässä (%).

TYTYTYVÄISYYS NYT VERRATTUNA 5 V SITTEEN	ELÄKELÄISRYHMÄ		VERTAILURYHMÄ	
	MIEHET	NAISET	MIEHET	NAISET
tyytyväisempi	54	48	26	38
ei muutoksia	38	36	51	39
tyytymättömämpi	5	7	18	15
en osaa sanoa	4	10	5	8
KAIKKI YHTEENSÄ	100	100	100	100

On todennäköistä, että monet eläkeläisryhmän vastaajista ovat eläköityneet mainitun viiden vuoden sisällä. Näin ollen eräänä tyytyväisyyden lisääntymiseen vaikuttavana tekijänä voisi pitää eläkkeelle siirtymistä. Tämän johtopäätöksen puolesta puhuu se, että vertailuryhmässä tyytyväisyys ei ollut lisääntynyt samassa tahdissa eläkeläisryhmän kanssa. Paitsi työnteko, joka mahdollisesti on käynyt joillekin ikääntyville jo raskaaksi, myös työttömyys saattaa olla syynä siihen, että elämänlaatua ei vertailuryhmässä arvioitu niin korkeaksi kuin eläkeläisten keskuudessa.

11.4.2 Suhtautuminen eläkeikään ja vanhuuteen

Mitä tulee eläkeläisyyteen ajanjaksona, siihen suhtaudutaan pääosin positiivisesti. Eläkkeellä olemista tuntuu leimaavan pikemminkin positiivinen kolmasikäisyyden idea sen sijaan että pelättäisiin vanhenemista ja ajateltaisiin elämän olevan jo lopussa. Molemmissa ryhmissä melkein 90 % vastaajista oli täysin tai samaa mieltä siitä, että eläkkeellä ollessa voi omistautua kiinnostaville asioille. Eläkeläismiehistä väitteen kanssa oli täysin samaa mieltä

36 % ja naisista jo yli puolet. Vertailuryhmässä täysin samaa mieltä asiasta oli sekä miehistä että naisista yli 40 %.

Etenkään eläkeläiset eivät kokeneet eläkeaikaa yksinäiseksi ajanjaksoksi, sillä vain 13 % eläkeläisistä oli osittain tai täysin samaa mieltä väitteen “eläke aika on yksinäistä aikaa” kanssa kun taas yksinäisyyden kielsi täysin noin 75 % vastaajista. Naisista tähän joukkoon lukeutui kaikkiaan 77 % ja miehistä melkein saman verran eli 74 %. Vertailuryhmässä eläke aikaan suhtauduttiin hieman varauksellisemmin, sillä lähes viidennes piti eläke aikaa ainakin jossain määrin yksinäisenä ajanjaksona. Reilu puolet oli kuitenkin asiasta täysin eri mieltä. Kuten eläkeläisryhmässä, myös vertailuryhmässä naiset ja miehet kokivat asian samansuuntaisesti.

Kysyttäessä ovatko vastaajat vanhana erilaisia kuin mitä heidän vanhempansa olivat vanhoina vajaa neljännes eläkeläisistä vastasi näin olevan. Täysin erilaisiksi itsensä koki miehistä noin 29 % ja naisista noin viidennes. Sen sijaan vanhempiensa kanssa ainakin jossain määrin samanlaisiksi itsensä kokevia oli yhteensä vajaa puolet. Miehet ja naiset eivät tämän seikan suhteen eronneet toisistaan. Vertailuryhmässä oltiin hieman konservatiivisempia, sillä noin 55 % koki samanlaisuutta vanhempiensa kanssa kun täysin erilaisiksi itsensä koki vain 14 %. Naisista vain joka kymmenes arveli olevansa vanhana täysin erilainen kuin vanhempansa kun miehistä heitä oli viidennes. Täysin samanlaiseksi itsensä kokevia miehiä oli kuitenkin naisia enemmän. Kolmannen iän teorian mukaan eräs kolmannen iän tuntomerkeistä on se, että ikääntyvien voidaan sanoa olevan merkittävästi erilaisia aiempiin sukupolviin verrattuna esimerkiksi juuri elämäntyyleiltään.⁶ Ehkä näidenkin ikääntyvien elämänpiiri on käytännössä paljonkin erilainen kuin mitä heidän vanhempiansa, mutta ainakaan tunne siitä, että he olisivat jotenkin erilaisia, ei ole kovin vahva.

11.4.3 Eläkkeelle jääminen elämän käännekohtana

Pidän kolmasikäisyydestä kertovana viitteenä myös eläkkeelle jäämisen kokemista elämän myönteiseksi käännekohtaksi. Koska vertailuryhmäläiset eivät vielä olleet eläkkeelle

⁷ Katso Tikka 1991, 38.

siirtyneet, tarkastelu keskittyy vain eläkeläisryhmään. Vastaajille ei oltu etukäteen annettu vaihtoehtoja elämäntapahtumista, vaan he saivat vastata kysymykseen täysin omien kokemustensa mukaan.

Eläkkeelle jääminen kuului myönteisten elämäntapahtumien joukkoon, mutta aivan niitä ensisijaisimpia tapahtumia se ei suinkaan ollut. Kaiken kaikkiaan eläköitymisen koki elämänsä myönteiseksi käännekohtaksi seitsemän miestä ja 13 naista eli yhteensä 20 vastaajaa, kun esimerkiksi avioituminen sai 41 mainintaa ja lapsen syntymä 33. Kun vastaajat saivat vapaasti listata sekä myönteisiä että kielteisiä elämänsä käännekohtia, ainoastaan neljä vastaajaa mainitsi ensimmäisenä eläkkeelle jäännin. Toisena eläkkeelle jääminen oli kolmen vastaajan listalla ja kolmantena tai sitä seuraavana 13 vastaajan luettelossa. Kielteiseksi elämän käännekohtaksi eläkkeelle siirtymisen koki ainoastaan viisi vastaajaa, joista kolme oli miehiä ja kaksi naisia. Näin ollen eläköityminen ei myöskään ole ollut niitä elämän suuria tragedioita, joiden joukossa sairastuminen ja läheisten kuolemat odotetusti näyttelivät pääosaa.

Niiden muutamien eläköitymisen kielteiseksi kokoneiden vastauksista heijastui mielestäni eräänlainen tappiomieliala. He käyttivät ilmaisuja “eläkkeelle joutuminen” ja “ennenaikainen eläke” kun taas asian myönteisenä kokoneet puhuivat pikemminkin eläkkeelle pääsystä. Aivan kuin eläkepäivät eivät olisikaan alkaneet heidän toivomanaan ajankohtana, vaan eläkkeelle olisi ajauduttu pakosta. Joku vastaajista mainitsikin eläkkeensä syyksi sairauden. Ehkäpä nämäkään vastaajat eivät suhtaudu kielteisesti eläkeläisyyteen yleensä, vaan eläkkeelle siirtyminen on ollut kielteistä vain sen vuoksi, että se on alkanut väärään aikaan. Mene ja tiedä, voiko näitä vastaajia sitten pitää eräänlaisina kolmannen iän alkamisen vastustajina.

Kaiken kaikkiaan eläkkeelle jäämiseen tunnutaan kuitenkin suhtautuvan melko neutraalisti. Monelle se on ollut elämässä myönteinen kokemus, mutta ei sittenkään aivan ensimmäisenä mieleen tuleva myönteiseksi koettu tapahtuma. Eläkkeelle jäänti ylittää kyllä niin sanotusti uutiskynnyksen, mutta ei kuitenkaan tunnu tarkoittavan sellaista ylivoimaisen ihanan elämän kulta-ajan alkamista, mistä Laslett puhuu. Se, että naiset kokivat eläkkeelle siirtymisen miehiä useammin myönteisenä tapahtumana, ei ole ristiriidassa sen yleisen ajattelutavan

kanssa, että työelämä on miehille tärkeämpää kuin naisille. Toisaalta tutkimassani ei-eläkeläisten ryhmässä työelämä toi elämään sisältöä enemmän naisille kuin miehille. Joten ajatus miesten työkeskeisyydestä ei ole aivan kiistaton.

11.5 Kolmasikäisyyden yleisyyden arviointia eläkeläis- ja vertailuryhmässä

Kolmasikäisyys ei tutkimassani aineistossa vaikuttanut olevan kovinkaan yleistä ainakaan kolmasikäisyyden toiminnallisen elementin osalta. Sen sijaan kokemuksellisen elementin suhteen useimmat vastaajista voidaan lukea kolmasikäisiksi. Olihan sekä eläkeläis- että vertailuryhmässä suurin osa vastaajista elämäänsä tyytyväisiä ja samaa mieltä siitä, että eläkeikä on kiinnostaville asioille omistautumisen aikaa. Useimmat eivät myöskään kokeneet eläkeikää yksinäiseksi ajanjaksoksi.

Molemmissa ryhmissä enemmistö vastaajista piti kotia ja perhettä elämään eniten sisältöä tuovana elämänalueena kun taas vapaa-aikaa ei niinkään korostettu. Vaikuttaakin siltä, että useimpien vastaajien harrastukset ja mielenkiinnon kohteet keskittyvät pikemminkin kotiin tai aivan siihen lähipiiriin, kuin kodin ulkopuolisille, laajemmille areenoille. Esimerkiksi eläkeikään kohdistuvat unelmat liittyivät etenkin eläkeläisryhmässä useimmiten asumiseen, kodin kunnostukseen ja puutarhan hoitoon, vaikka toki haaveiltiin myös matkailusta ja harrastuksista. Käsitystä, että kolmasikäisyys ei tutkimieni ikääntyvien keskuudessa näytä merkitsevän ainakaan laajaa yhteisöllistä osallistumista, tukee se tosiasia, että järjestötoimintaan osallistuminen oli kaiken kaikkiaan vähäistä. Sen sijaan liikkuminen ja ulkoilu kuuluivat lähes jokaisen vastaajan harrasteisiin. Toisaalta kolmasikäisyyteen keskeisesti liitettävä itsensä toteuttaminen voi merkitä muutakin kuin aktiivista osallistumista johonkin tiettyyn toimintaan ja näin ollen se voi ilmetä vaikka ulkoiluna tai puutarhan hoitona.

Matkailu siis kiinnosti sekä eläkeläisiä että varsinkin vertailuryhmään lukeutuvia vastaajia. Opiskelua kohtaan tunnettu kiinnostus oli sen sijaan vähäisempää. Vertailuryhmässä, jossa koulutustaso oli eläkeläisryhmää korkeampi, oltiin myös kiinnostuneempia opiskelusta ja

itsensä kehittämisestä. Nähtävästi kynnys kiinnostua myöhemmän iän opiskelusta on siis matalampi niille, joilla on jo aiemmin ollut halu tai mahdollisuus kouluttaa itseään.

Kuten taustatekijöiden tarkastelun perusteella voitiin havaita, vertailuryhmällä vaikutti olevan eläkeläisryhmää paremmat edellytykset kolmannen iän elämiseen. Heidän keskuudestaan myös löytyi yhtä lailla viitteitä kolmasikäisyydestä kuin mitä eläkeläisryhmästä. Jollakin tavoin vertailuryhmään lukeutuvat tuntuivat kuitenkin olevan vielä kiinni toisen iän velvoitteissa. Heidän yhdistystoimintaan osallistumisensa näytti määräytyvän osin työelämän kautta ja vaikka etelässä asuminen oli heille eläkeläisiä mahdollisempaa, eläkeläisryhmässä oli kuitenkin enemmän talviaan etelässä viettäviä. Myös elämään tyytyväisyys ei ollut niin suurta vertailu- kuin eläkeläisryhmässä. Kun eläkeläisten keskuudessa tyytyväisyyden taso oli viiden vuoden aikana noussut, oli se vertailuryhmässä pikemminkin laskenut. Mielestäni on mahdollista, että nimenomaan työelämän paineet tai työttömäksi joutuminen (vertailuryhmässä oli melko paljon työttömiä) ovat olleet osasyynä tyytyväisyyden tason laskuun ja ylipäätään eläkeläisiä alempaan tyytyväisyyteen.

Näin ollen olenkin sitä mieltä, että loppujen lopuksi eläkeläisyys antaa kolmasikäisyydelle sen tarvitseman tilan. Eläkkeelle jääminen näyttäisi merkitsevän eräällä tavalla rennompaa suhtautumista elämään. Ei työelämässä mukana oleminen varmastikaan kolmasikäisyyttä estä, mutta erilaisine velvollisuuksineen se mielestäni tuo rajoitteita kolmannen iän elämiselle. Toisaalta eläkeläisyys ei mitenkään tunnu takaavan kolmasikäisyyttä, sillä kaiken kaikkiaan vain pieni joukko tutkimistani eläkeläisistä antoi viitteitä kolmannen iän elämisestä.

Voinee sanoa, että vuonna 1998 kolmasikäisyys näytti olevan pikemminkin poikkeus kuin sääntö. Kyseisenä ajankohtana oli enemmän niitä ikääntyviä, joiden elämää kolmasikäisyys ei vielä leimannut ainakaan suurena määrinä. Toki moni varmasti omasi joitakin kolmasikäisyyden piirteitä, mutta vain pienen joukon saattoi olettaa elävän kolmatta ikää täysipainoisesti.

12 KOLMASIKÄLÄISYYS - MITÄ SE VAATII IKÄÄNTYVÄLTÄ?

Ensimmäisen tutkimustehtäväni mukaisesti olen edellä tarkastellut kolmannen iän ilmenemistä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tässä luvussa keskityn etsimään vastauksia toiseen tutkimuskysymykseeni eli selvitän, mitkä taustamuuttajat ovat yhteydessä kolmasikäisyyteen. Tarkoitukseni on siis luoda siltaa edellä käsiteltyjen taustatekijöiden ja kolmasikäisyyden toiminnallisen sekä kokemuksellisen elementin välille. Kysymykseni kuuluu: mitä kolmasikäisyys vaatii ikääntyvältä?

12.1 Analyysin lähtökohdat

Koska olen kiinnostunut lähinnä siitä, täytyykö ikääntyvän olla hyvin koulutettu, varakas ja kaikin puolin terve elääkseen kolmatta ikää, olen valinnut tarkasteltaviksi taustamuuttajiksi kysymyslomakkeesta (ks. Liite 2) sukupuolen ja siviilisäädyn (kysymykset 1 ja 5) lisäksi sekä ammattikoulutus- että tulotason (kysymykset 8 ja 23) ja vastaajan oman arvion terveydentilastaan (kysymys 60). Ammattikoulutustason katson kuvaavan peruskoulutustasoa paremmin henkilön koulutuksellista taustaa. Terveydentilaan liittyvänä taustamuuttujana tarkastelen myös sitä, onko vastaajalla pitkäaikainen sairaus, vaiva tai vamma ja rajoittaako sairaus vastaajaa (kysymykset 61 ja 62).

Olen luokitellut lähes kaikki muuttajat uudelleen analyysin helpottamiseksi. Siviilisäädyn kohdalla olen tehnyt sen muutoksen, että olen yhdistänyt avio- ja avoliitossa elävät vastaajat, jolloin muuttuja sisältää ainoastaan neljä luokkaa. Ammattikoulutusta kuvaavan muuttujan olen tiivistänyt kolmiluokkaiseksi yhdistämällä ammattikoulututkinnon ja ammatillisen opistotutkinnon suorittaneet. Kotitalouden yhteenlasketut kuukausittaiset nettotulot olen myös jakanut kolmeen luokkaan, joihin kuhunkin sijoittuu noin kolmannes vastaajista. Näin olen saanut erotelluksi toisistaan matala-, keski- ja suurituloisimmat kolmannekset. Arviot terveydentilasta olen jaotellut huonoihin, keskinkertaisiin ja hyviin. En osaa sanoa -vastaukset olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle. Sairauden rajoittavuutta koskevaa muuttujaa olen puolestaan tiivistänyt siten, että olen yhdistänyt suuresti ja jossain määrin sairauden

rajoittavuuden kokeneet vastaajat samaan luokkaan toisen luokan muodostuessa niistä vastaajista, joita sairaus ei rajoita juuri lainkaan.

Kolmasikäisyyden elementeistä olen valinnut muutamia muuttujia, jotka tässä aineistossa kertovat mielestäni parhaiten kolmasikäisyydestä. Näiden muuttujien ja edellä lueteltujen taustatekijöiden välistä yhteyttä lähden siis tutkimaan. Kolmasikäisyyden toiminnallisesta elementistä olen päätenyt tarkastelemaan järjestö- yhdistys- ja kerhotoimintaan osallistumista (Liite 2, kysymys 80), opiskelusta ja matkailusta kiinnostuneisuutta (kysymykset 83.6. ja 83.10) sekä sitä, pitävätkö vastaajat mahdollisena eläkepäivien viettämistä etelässä (kysymys 55). Elämäntyylin kokemuksellisesta elementistä olen puolestaan valinnut tarkastelun kohteeksi elämään tyytyväisyyden (kysymys 78) sekä kaksi eläkeikää koskevia asenteita kuvaavaa muuttujaa: onko eläkeikä vastaajille aikaa, jolloin vihdoinkin voi omistautua kaikelle sille, mikä todella kiinnostaa ja pitävätkö vastaajat sitä yksinäisenä vai ei-yksinäisenä ajanjaksona (kysymykset 58.1 ja 58.2).

Myös nämä edellä mainitut muuttujat olen luokitellut uudelleen. Yhdistystoimintaan osallistumisesta olen rakentanut summamuuttujan, jonka sisällöstä kerron jäljempänä. Opiskelusta ja matkailusta kiinnostuneet olen tiivistänyt kolmeen luokkaan: vähän, kohtalaisesti ja paljon kiinnostuneisiin vastaajiin. Ulkomailla asumisen mahdollisuutta tiedustelevan muuttujan olen pelkistänyt kahteen luokkaan, joista toiseen lukeutuu asian mahdolliseksi kokevat vastaajat ja toiseen etelässä asumisen mahdolliseksi näkevät vastaajat mukaan lukien ne, jotka ovat jo viettäneet talvia etelässä. Elämäntyylin kokemuksellisen elementin osalta tyytyväisyyttä kuvaavan muuttujan olen luokitellut uudelleen siten, että olen erottanut tyytymättömät melko tyytyväisistä ja erittäin tyytyväisistä. Tällaisen jaottelun olen tehnyt sen vuoksi, että erittäin tyytymättömiä ei ollut eläkeläisryhmässä lainkaan ja vertailuryhmässäkin vain muutamia. Lisäksi molemmissa ryhmissä suurin osa vastaajista oli elämäänsä melko tyytyväisiä, joista halusin erottaa elämäänsä erittäin tyytyväiset. Niinpä päädyin tiivistämään muuttujan mainittuihin kolmeen luokkaan. Sen sijaan kiinnostaville asioille omistautumista ja eläkeiän kokemista yksinäiseksi ajanjaksoksi kartoittavat muuttujat olen luokitellut vain kahteen luokkaan: samaa ja eri mieltä oleviin.

Kolmasikääläisyyden yleisyyden tarkastelu osoitti, että myös ei-eläkeläisten joukossa ilmenee kolmasikääläisyyttä. Niinpä tarkastelen edelleen sekä eläkeläis- että vertailuryhmää. Mielestäni on mielenkiintoista tutkia eroavatko kyseiset ryhmät toisistaan sen suhteen, mitä on kolmasikääläisyyden taustalla. Joitakin eroja luultavasti löytynee ja uskonkin, että tällainen ryhmien välinen vertailu tuottaa laajemman kuvan kolmasikääläisyyteen yhteydessä olevista tekijöistä. Koska vertailuryhmä on eläkeläisryhmästä poiketen sosioekonomiselta taustaltaan varsin heterogeeninen, tarkastelen vertailuryhmän osalta myös vastaajien pääasiallisen toiminnan (Liite 2, kysymys 12) yhteyttä kolmasikääläisyyteen. Tarkoitukseni on lähinnä saada selville eroavatko työttömät palkansaajista kolmannen iän ilmenemisen suhteen. Tällä perusteella olen tiivistänyt mainittua muuttujaa siten, että kokopäivä- ja osapäivätyössä olevat palkansaajat muodostavat ensimmäisen luokan, työttömät toisen luokan ja loput vastaajat eli maatalous- ja yksityisyrittäjät, omaa kotitalouttaan hoitavat ja muut kolmannen luokan.

Lähden etsimään kolmasikääläisyyden ja taustatekijöiden välistä yhteyttä käyttäen menetelmänä ristiintaulukointia. Riippumattomuuden testaamiseen käytän X^2 -testiä. Koska työni tavoitteena on tuottaa lähinnä kuvailevaa ja suuntaa antavaa tietoa, en mene analyysissäni kovinkaan pitkälle vaan pyrin pitämään sen riittävän yksinkertaisena. Toki tarkoitukseni on ainakin jossain mielessä testata Laslettin teorian paikkaansa pitävyyttä, mutta en kuitenkaan usko, että tämän aineiston perusteella voin vedenpitävästi todistaa esimerkiksi oletusta kolmannen iän elitistisestä luonteesta oikeaksi tai vääräksi. Näin ollen jatkan edelleen sen ajatuksen viitoittamana, että tulokset tulevat olemaan lähinnä suuntaa antavia.

12.2 Kolmasikääläisyyden toiminnalliseen elementtiin yhteydessä olevat taustatekijät

Aloitan kolmasikääläisyyden taustan hahmottelun tutkimalla järjestö-, yhdistys- tai kerhotoimintaan osallistumisen ja taustamuuttujien välistä yhteyttä. Olen muodostanut luokitellun summamuuttujan kysymyslomakkeen kysymyksestä numero 80 (ks. Liite 2), joka siis kuvaa vastaajien osallistumisaktiivisuutta. Aktiivisuussummamuuttujassa arvon yksi saivat ne vastaajat, jotka eivät osallistuneet mihinkään mainituista toiminnoista tai jotka osallistuivat vain jonkin verran johonkin järjestötoiminnan muotoon. Arvon kaksi saivat puolestaan ne vastaajat, jotka osallistuivat jonkin verran tai paljon yhteen tai useampaan

lomakkeessa mainittuun toimintaan. On muistettava, että sekä eläkeläis- että vertailuryhmässä suurin osa ei osallistunut koskaan mihinkään yhdistystoiminnan muotoon ja vain pieni osa oli aktiivisesti mukana toiminnassa, kuten luvussa 11.3.2 kävi ilmi. Niinpä tässäkin summamuuttujassa arvon kaksi saaneiden vastaajien joukossa oli vain muutamia todellisia yhdistysaktiiveja valtaosan osallistuessa toimintoihin vain harvakseltaan.

Eläkeläisryhmässä ainoastaan ammattikoulutuksella ja kotitalouden yhteenlasketuilla nettotuloilla oli yhteyttä osallistumisaktiivisuuteen. Kuten alla olevasta Taulukosta 10 voidaan havaita, osallistumisaktiivisuus kohosi koulutustason myötä. Yhteys on kuitenkin vain tilastollisesti melkein merkitsevä. Vailla mitään ammatillista koulutusta olevat osallistuivat koulutettuja vähemmän kun taas ammatillisen tutkinnon ja korkeakoulututkinnon suorittaneet eivät niinkään poikenneet toisistaan. Myös tuloilla oli vaikutusta yhdistystoimintaan osallistumiseen, sillä tuloiltaan alimpaan kolmannekseen (kotitalouden yhteenlasketut nettotulot alle 3 000—6 999mk/kk) lukeutuvat vastaajat osallistuivat keski- ja suurituloisia vähemmän. Mainittu yhteys on tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,015$).

Taulukko 10 Ammatillisen koulutuksen ja osallistumisaktiivisuuden välinen yhteys eläkeläis- ja vertailuryhmässä (%).

AMMATILLINEN KOULUTUS

OSALLISTUMISAKTIIVISUUS (aktiivisuussummamuuttuja)	Vailla ammatillista koulutusta	Ammatillinen tutkinto	Korkeakoulu- tutkinto
ELÄKELÄISRYHMÄ			
ei juurikaan osallistu (1)	56	33	29
osallistuu jonkin verran/paljon (2)	44	67	71
YHTEENSÄ	100	100	100
p = 0,046			
VERTAILURYHMÄ			
ei juurikaan osallistu (1)	59	52	13
osallistuu jonkin verran/paljon (2)	41	48	87
YHTEENSÄ	100	100	100
p = 0,000			

Myös vertailuryhmässä ammatillisella koulutuksella ja tuloilla oli yhteyttä osallistumisaktiivisuuteen tilastollisen merkitsevyyden ollessa erittäin merkitsevä (molemmissa tapauksissa $p = 0,000$). Taulukosta 10 huomataan, että korkeakoulututkinnon suorittaneet osallistuivat muita selvästi enemmän. Tilanne oli siis hieman toisenlainen verrattuna eläkeläisiin, joiden kohdalla suurin ero syntyi kahden alimman luokan välille. Sen sijaan tulojen suhteen vertailuryhmä ei poikennut eläkeläisryhmästä. Pienituloiset osallistuivat vertailuryhmässäkin yhdistystoimintaan keski- ja suurituloisia vähemmän. Vertailuryhmässä myös koettu terveys oli yhteydessä osallistumisaktiivisuuteen. Terveytensä hyväksi arvioineet osallistuivat eniten ja huonoksi arvioineet vähiten. Yhteys on kuitenkin vain tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,048$). Sen sijaan sillä, mitä vastaaja oli ilmoittanut pääasialliseksi toiminnakseen, ei ollut vaikutusta yhdistystoimintaan osallistumiseen.

Opiskelua ja itsensä kehittämistä kohtaan tunnettua kiinnostusta selitti eläkeläisryhmässä parhaiten sukupuoli ja ammattikoulutustaso. Opiskelu kiinnosti naisia enemmän kuin miehiä yhteyden ollessa tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p = 0,001$). Myös ammatillisen koulutuksen ja opiskelusta kiinnostuneisuuden välinen yhteys oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p = 0,001$): opiskelusta ja itsensä kehittämisestä eniten kiinnostuneita olivat korkeakoulututkinnon suorittaneet ja vähiten kiinnostuneita vailla mitään ammatillista koulutusta olevat vastaajat. Koska suurempi osa naisista kuin miehistä oli korkeakoulututkinnon suorittaneita ja taas vailla ammatillista koulutusta olevat olivat useimmiten miehiä, on loogista, että molemmat muuttujat olivat yhteydessä opiskelusta kiinnostuneisuuteen. Opiskelua kohtaan tunnettua kiinnostusta selittivät myös kotitalouden yhteenlasketut nettotulot, mutta vain tilastollisesti melkein merkitsevästi ($p = 0,047$). Nettotuloiltaan ylimpään kolmannekseen sijoittuvat vastaajat (nettotulot yli 11 000 mk/kk) olivat opiskelusta kaikkein kiinnostuneimpia, kun taas keskituloisia opiskelu ja itsensä kehittäminen kiinnosti vähiten. Opiskelusta kiinnostuneisuuden ja tulojen välinen yhteys ei siis ollut suoraviivaista, mikä mahdollisesti selittynee sillä, että naisvastaajien kotitalouksien yhteenlasketut nettotulot sijoittuivat miehiä useammin alimpaan tuloluokkaan.

Vertailuryhmässä ammattikoulutustaso, tulot ja koettu terveydentila olivat jälleen niitä taustamuuttujia, joilla oli yhteyttä opiskelua ja itsensä kehittämistä kohtaan tunnettuun

kiinnostukseen. Siis ammatillisen koulutuksen lisääntyessä ja tulojen kasvaessa myös kiinnostus opiskelua kohtaan lisääntyi. Ammatillisen koulutuksen ja opiskelusta kiinnostuneisuuden välinen yhteys oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p = 0,000$) ja tulojen ja opiskeluinnotuksen välinen yhteys tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,013$). Koettu terveys puolestaan oli yhteydessä opiskelusta kiinnostuneisuuteen tilastollisesti merkitsevästi ($p = 0,010$). Terveytensä huonoksi arvioineista suurin osa oli opiskelusta vain vähän kiinnostunut, kun taas keskinkertaiseksi tai hyväksi terveytensä kokeneiden kohdalla jakauma oli tasaisempi. Sen sijaan sukupuolella ei tässä ryhmässä ollut yhteyttä opiskelua ja itsensä kehittämistä kohtaan tunnettuun kiinnostukseen. Myöskään pääasiallinen toiminta ei ollut asiaan yhteydessä.

Kotitalouden yhteenlasketuilla nettotuloilla oli yhteyttä matkailua kohtaan tunnettuun kiinnostukseen; ylimpiin tuloluokkiin kuuluvissa eläkeläisissä oli enemmän matkailusta paljon kiinnostuneita kuin tuloiltaan alinta kolmannesta edustavissa (Taulukko 11). Yhteys oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Sen sijaan tuloilla eikä myöskään millään muullakaan taustamuuttujalla ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä siihen pitikö vastaaja etelässä asumista mahdollisena vai mahdottomana. Lieneekö asiaan vaikuttamassa se, että eläkeläisryhmässä suurin osa (yli 70%) piti ajatusta etelässä asumisesta melko tai täysin mahdottomana. Näin ollen talvien viettoa etelässä mahdollisena pitäviä oli loppujen lopuksi eläkeläisissä niin vähän, että tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä ei päässyt syntymään. Ovatko siis syyt etelässä asumiseen ja sen mahdolliseksi kokemiseen tässä ryhmässä niin yksilöllisiä, että tällainen analyysi ei kykene niitä erottelemaan?

kiinnostukseen. Siis ammatillisen koulutuksen lisääntyessä ja tulojen kasvaessa myös kiinnostus opiskelua kohtaan lisääntyi. Ammatillisen koulutuksen ja opiskelusta kiinnostuneisuuden välinen yhteys oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p = 0,000$) ja tulojen ja opiskeluinnotuksen välinen yhteys tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,013$). Koettu terveys puolestaan oli yhteydessä opiskelusta kiinnostuneisuuteen tilastollisesti merkitsevästi ($p = 0,010$). Terveytensä huonoksi arvioineista suurin osa oli opiskelusta vain vähän kiinnostunut, kun taas keskinkertaiseksi tai hyväksi terveytensä kokeneiden kohdalla jakauma oli tasaisempi. Sen sijaan sukupuolella ei tässä ryhmässä ollut yhteyttä opiskelua ja itsensä kehittämistä kohtaan tunnettuun kiinnostukseen. Myöskään pääasiallinen toiminta ei ollut asiaan yhteydessä.

Kotitalouden yhteenlasketuilla nettotuloilla oli yhteyttä matkailua kohtaan tunnettuun kiinnostukseen; ylimpiin tuloluokkiin kuuluvissa eläkeläisissä oli enemmän matkailusta paljon kiinnostuneita kuin tuloiltaan alinta kolmannesta edustavissa (Taulukko 11). Yhteys oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Sen sijaan tuloilla eikä myöskään millään muullakaan taustamuuttujalla ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä siihen pitikö vastaaja etelässä asumista mahdollisena vai mahdottomana. Lieneekö asiaan vaikuttamassa se, että eläkeläisryhmässä suurin osa (yli 70%) piti ajatusta etelässä asumisesta melko tai täysin mahdottomana. Näin ollen talvien viettoa etelässä mahdollisena pitäviä oli loppujen lopuksi eläkeläisissä niin vähän, että tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä ei päässyt syntymään. Ovatko siis syyt etelässä asumiseen ja sen mahdolliseksi kokemiseen tässä ryhmässä niin yksilöllisiä, että tällainen analyysi ei kykene niitä erottelemaan?

kiinnostukseen. Siis ammatillisen koulutuksen lisääntyessä ja tulojen kasvaessa myös kiinnostus opiskelua kohtaan lisääntyi. Ammatillisen koulutuksen ja opiskelusta kiinnostuneisuuden välinen yhteys oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p = 0,000$) ja tulojen ja opiskeluinnotuksen välinen yhteys tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,013$). Koettu terveys puolestaan oli yhteydessä opiskelusta kiinnostuneisuuteen tilastollisesti merkitsevästi ($p = 0,010$). Terveytensä huonoksi arvioineista suurin osa oli opiskelusta vain vähän kiinnostunut, kun taas keskinkertaiseksi tai hyväksi terveytensä kokeneiden kohdalla jakauma oli tasaisempi. Sen sijaan sukupuolella ei tässä ryhmässä ollut yhteyttä opiskelua ja itsensä kehittämistä kohtaan tunnettuun kiinnostukseen. Myöskään pääasiallinen toiminta ei ollut asiaan yhteydessä.

Kotitalouden yhteenlasketuilla nettotuloilla oli yhteyttä matkailua kohtaan tunnettuun kiinnostukseen; ylimpiin tuloiluokkiin kuuluvissa eläkeläisissä oli enemmän matkailusta paljon kiinnostuneita kuin tuloiltaan alinta kolmannesta edustavissa (Taulukko 11). Yhteys oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Sen sijaan tuloilla eikä myöskään millään muullakaan taustamuuttujalla ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä siihen pitikö vastaaja etelässä asumista mahdollisena vai mahdottomana. Lieneekö asiaan vaikuttamassa se, että eläkeläisryhmässä suurin osa (yli 70%) piti ajatusta etelässä asumisesta melko tai täysin mahdottomana. Näin ollen talvien viettoa etelässä mahdollisena pitäviä oli loppujen lopuksi eläkeläisissä niin vähän, että tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä ei päässyt syntymään. Ovatko siis syyt etelässä asumiseen ja sen mahdolliseksi kokemiseen tässä ryhmässä niin yksilöllisiä, että tällainen analyysi ei kykene niitä erottelemaan?

kiinnostukseen. Siis ammatillisen koulutuksen lisääntyessä ja tulojen kasvaessa myös kiinnostus opiskelua kohtaan lisääntyi. Ammatillisen koulutuksen ja opiskelusta kiinnostuneisuuden välinen yhteys oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p = 0,000$) ja tulojen ja opiskeluinnotuksen välinen yhteys tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,013$). Koettu terveys puolestaan oli yhteydessä opiskelusta kiinnostuneisuuteen tilastollisesti merkitsevästi ($p = 0,010$). Terveytensä huonoksi arvioineista suurin osa oli opiskelusta vain vähän kiinnostunut, kun taas keskinkertaiseksi tai hyväksi terveytensä kokeneiden kohdalla jakauma oli tasaisempi. Sen sijaan sukupuolella ei tässä ryhmässä ollut yhteyttä opiskelua ja itsensä kehittämistä kohtaan tunnettuun kiinnostukseen. Myöskään pääasiallinen toiminta ei ollut asiaan yhteydessä.

Kotitalouden yhteenlasketuilla nettotuloilla oli yhteyttä matkailua kohtaan tunnettuun kiinnostukseen; ylimpiin tuloluokkiin kuuluvissa eläkeläisissä oli enemmän matkailusta paljon kiinnostuneita kuin tuloiltaan alinta kolmannesta edustavissa (Taulukko 11). Yhteys oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Sen sijaan tuloilla eikä myöskään millään muullakaan taustamuuttujalla ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä siihen pitikö vastaaja etelässä asumista mahdollisena vai mahdottomana. Lieneekö asiaan vaikuttamassa se, että eläkeläisryhmässä suurin osa (yli 70%) piti ajatusta etelässä asumisesta melko tai täysin mahdottomana. Näin ollen talvien viettoa etelässä mahdollisena pitäviä oli loppujen lopuksi eläkeläisissä niin vähän, että tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä ei päässyt syntymään. Ovatko siis syyt etelässä asumiseen ja sen mahdolliseksi kokemiseen tässä ryhmässä niin yksilöllisiä, että tällainen analyysi ei kykene niitä erottelemaan?

Taulukko 11 Matkailua kohtaan tunnetun kiinnostuksen ja kotitalouden yhteenlaskettujen nettotulojen välinen yhteys eläkeläis- ja vertailuryhmässä (%).

KOTITALOUDEN YHTEENLASKETUT NETTOTULOT/KK

KIINNOSTUNUT MATKAILUSTA	< 3 000— 6 999 mk	7 000—10 999 mk	11 000— >20 000 mk
ELÄKELÄISRYHMÄ			
Vähän	38	13	15
Kohtalaisesti	29	26	21
Paljon	33	61	64
YHTEENSÄ	100	100	100
p = 0,023			
VERTAILURYHMÄ			
Vähän	32	17	12
Kohtalaisesti	34	33	28
Paljon	34	50	60
YHTEENSÄ	100	100	100
p = 0,011			

Vertailuryhmässä matkailua kohtaan ilmenneeseen kiinnostukseen olivat yhteydessä kotitalouden yhteenlasketut nettotulot ja vastaajan pääasiallinen toiminta. Taulukon 11 mukaan alimpaan tulokolmannekseen lukeutuvien vastaajien jakauma jakautuu tasaisesti vähän, kohtalaisesti ja paljon matkailusta kiinnostuneisiin kun taas keski- ja suurituloisista matkailusta paljon kiinnostuneet muodostavat suurimman ryhmän. Yhteys on tilastollisesti melkein merkitsevä. Pääasiallisen toiminnan ja matkailua kohtaan tunnetun kiinnostuksen välinen yhteys oli myös tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,018$). Työttömien joukossa matkailusta paljon kiinnostuneita oli selvästi vähemmän kuin työssä käyvien ja muiden muodostamissa ryhmissä. Se, että työttömät olivat matkailusta vähemmän kiinnostuneita kuin muut, tukee sitä havaittua tosiasiaa, että pienituloisemmat eivät olleet matkailusta niin kiinnostuneita kuin ne, joilla oli suuremmat tulot. Tukea saa myös se olettaus, että vaikka kiinnostumiseen ei rahaa tarvita, ainakin tässä tapauksessa ihmiset tuntuvat kuitenkin pohtivan kiinnostuksen astettaan taloudellisten realiteettien pohjalta.

Toisin kuin eläkeläisryhmässä, vertailuryhmässä etelässä asumisen mahdolliseksi kokemiseen oli yhteydessä useampikin taustamuuttuja. Mahtaneeko vertailuryhmän eläkeläisryhmää suurempi koko ja tasaisempi jakauma tuoda erot paremmin esille. Ensinnäkin sukupuoli vaikutti siihen nähtiinkö talvien vietto etelässä mahdolliseksi vai ei. Miehillä etelässä asuminen oli naisia mahdollisempaa tilastollisen merkitsevyyden ollessa melkein merkitsevä ($p = 0,012$). Myös siviilisäädyn ja mainitun seikan välillä oli tilastollisesti melkein merkitsevä yhteys ($p = 0,039$). Etenkin parisuhteessa elävät ja myös eronneet tai asumuserossa asuvat katsoivat talvien vieton etelässä olevan heille mahdollista kun kaikkein mahdottomimmalta ajatus tuntui leskistä ja naimattomista.

Sukupuolen ja siviilisäädyn lisäksi ammattikoulutustaso oli vertailuryhmässä yhteydessä etelässä asumisen kokemiseen mahdolliseksi. Korkeasti koulutetuille eläkepäivät etelässä olivat mahdollisempia kuin koulutukseltaan alemmilla tasoilla oleville tilastollisen merkitsevyyden ollessa kuitenkin vain melkein merkitsevä ($p = 0,013$). Myös kotitalouden yhteenlasketuilla nettotuloilla oli yhteys siihen koettiin eläkepäivien vietto etelässä mahdolliseksi. Suuremmat tulot omaavat kokivat pienituloisia useammin etelässä asumisen olevan heille mahdollista. Yhteys oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p = 0,001$). Vastajan pääasiallisella toiminnalla ei sen sijaan ollut asiaan tilastollisesti merkitsevää yhteyttä.

Se, että etelässä asumisen mahdollisena tai mahdottomana pitämiseen olivat yhteydessä juuri mainitut taustamuuttajat, ei sinänsä ole yllätyksellistä. Ovathan mainitut muuttajat yhteydessä myös toisiinsa: parisuhteessa asuvilla vastaajilla on suuremmat yhteenlasketut tulot kuin esimerkiksi juuri leskillä, joista suurin osa sijoittui alimpaan tuloluokkaan. Lisäksi miesvastaajien kotitalouksien nettotulot olivat hieman naisia suuremmat. Miehet olivat myös hieman koulutetumpia kuin naiset. Kaiken kaikkiaan on siis vaikea nimetä sitä asiaa kaikkein voimakkaimmin vaikuttavaa tekijää; merkitsevyydeltään perusteella se olisi tulotaso. Toisaalta esimerkiksi työttömät ja työssä käyvät eivät mainitun seikan suhteen eronneet tilastollisesti merkitsevästi toisistaan, vaikka työttömien kotitalouksilla olivat työssä käyviä heikommat tulot.

12.3 Kolmasikäisyyden kokemukselliseen elementtiin yhteydessä olevat taustatekijät

Kotitalouden yhteenlasketut nettotulot, jotka olivat paljolti elämäntyylin toiminnallisen elementin taustalla, olivat selittämässä myös kolmannen iän elämäntyylin kokemuksellista puolta, mikä herättää hieman hämmennystä. Onko raha todellakin onnellisen elämän takeena? Eläkeläisryhmässä tuloiltaan ylimpään kolmannekseen lukeutuvat vastaajat olivat nimittäin alempiin tuloluokkiin kuuluvia tyytyväisempiä elämäänsä tilastollisen yhteyden ollessa erittäin merkitsevä ($p = 0,001$) Toisaalta matalatuloiset olivat keskituloisia tyytyväisempiä, joten tyytyväisyyden aste ei suinkaan noussut tasaisesti tulojen kohoamisen myötä. Myös vertailuryhmässä tulot olivat yhteydessä tyytyväisyyteen. Tuloiltaan ylimpään kolmannekseen kuuluvat vastaajat olivat useammin elämäänsä erittäin tyytyväisiä kuin matala- ja keskituloiset. Yhteys oli kuitenkin vain tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,033$). Kun muistetaan, että vastaajilta kysyttiin kotitalouden yhteenlaskettuja nettotuloja, voinee todeta, että ehkä tulot sinällään eivät lisää tyytyväisyyttä, vaan pikemminkin se kotitalouden kokonaistilanne, jota paremmat tulot heijastavat. Paremmat tulot voivat vaikkapa tarkoittaa sitä, että perheessä ei esimerkiksi ole tuloja laskevaa työttömyyttä tai vakavia sairauksia, jotka monesti laskevat myös tyytyväisyyden tasoa.

Siihen, kokiko vastaaja eläkeiän ajaksi, jolloin voi omistautua itseä kiinnostaville asioille, vaikutti eläkeläisryhmässä tilastollisesti erittäin merkitsevästi ainoastaan koettu terveydentila. Terveytensä hyväksi tai keskinkertaiseksi arvioineet katsoivat eläkkeellä ollessaan voivansa toteuttaa itseään enemmän kuin ne vastaajat, joiden terveydentila oli huono, mikä käy ilmi Taulukosta 12. Siviilisäädyllä ja tulotasolla oli puolestaan vaikutusta siihen koettiin eläkeikä yksinäiseksi ajanjaksoksi. Kummassakin tapauksessa yhteys oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p = 0,000$ ja $0,001$). Kaikkein vähiten eläkeikä oli yksinäistä parisuhteessa elävien mielestä ja eniten leskien mielestä. Se, että alimpaan tuloluokkaan kuuluvien joukossa oli eniten eläkeiän yksinäiseksi kokevia selittyneekin varmasti sillä, että lesket muiden yksinään asuvien ohella ovat kaikista vastaajista pienituloisimpia. Onhan kyseessä kotitalouden yhteenlasketut nettotulot, jolloin avio- tai avoliitossa elävien tulot kohoavat luonnollisesti korkeammiksi. Pitäisin siis siviilisäätystä tässä tapauksessa selitysvoimaltaan tuloja merkittävämpänä tekijänä.

Taulukko 12 Koetun terveyden ja eläkeikään suhteutumisen välinen yhteys eläkeläis- ja vertailuryhmässä (%).**ARVIO TERVEYDENTILASTA**

ELÄKEIÄSSÄ VOIN OMISTAUTUA SILLE, MIKÄ MINUA KIINNOSTAA	Huono	Keskinkertainen	Hyvä
ELÄKELÄISRYHMÄ			
Eri mieltä	50	9	5
Samaa mieltä	50	91	95
YHTEENSÄ	100	100	100
p = 0,000			
VERTAILURYHMÄ			
Eri mieltä	33	6	13
Samaa mieltä	67	94	87
YHTEENSÄ	100	100	100
p = 0,003			

Vertailuryhmässä ammattikoulutustaso ja terveys (ks. Taulukko 12) sekä vastaajan pääasiallinen toiminta olivat yhteydessä eläkeiän kokemiseen ajaksi, jolloin voi omistautua itseä kiinnostaville asioille. Sen sijaan eläkeiän kokemiseen yksinäiseksi tai ei-yksinäiseksi ajanjaksoksi ei ollut yhteydessä ainutkaan valitsemani taustamuuttuja. Korkeakoulututkinnon suorittaneet olivat muita vastaajia useammin sitä mieltä, että eläkkeellä ollessa voi vihdoinkin toteuttaa itseään. Yhteys oli tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,016$). Ovatko korkeakoulututkinnon suorittaneet luoneet sellaista uraputkea, että esimerkiksi kiinnostaville harrastuksille ei ole jäänyt sijaa? Koetun terveyden osalta ne, jotka arvioivat terveytensä keskinkertaiseksi, pitivät eläkeikää kiinnostaville asioille omistautumisen ajanjaksona jopa hyväkuntoisia enemmän. Sen sijaan huonokuntoisissa oli jo selvästi enemmän asiasta eri mieltä olevia. Merkitsevyystaso oli tässä tapauksessa tilastollisesti merkitsevä, mikä voidaan havaita Taulukosta 12.

Pääasiallisen toiminnan osalta muut, eli lähinnä maatalous- ja yksityisyrittäjät, poikkesivat työssä käyvistä ja työttömistä. Heidän joukossaan oli kahta muuta ryhmää huomattavasti enemmän niitä vastaajia, joiden mielestä eläkeikä ei ole aikaa, jolloin voi tehdä itseä

Taulukko 12 Koetun terveyden ja eläkeikään suhteutumisen välinen yhteys eläkeläis- ja vertailuryhmässä (%).**ARVIO TERVEYDENTILASTA**

ELÄKEIÄSSÄ VOIN OMISTAUTUA SILLE, MIKÄ MINUA KIINNOSTAA	Huono	Keskinkertainen	Hyvä
ELÄKELÄISRYHMÄ			
Eri mieltä	50	9	5
Samaa mieltä	50	91	95
YHTEENSÄ	100	100	100
p = 0,000			
VERTAILURYHMÄ			
Eri mieltä	33	6	13
Samaa mieltä	67	94	87
YHTEENSÄ	100	100	100
p = 0,003			

Vertailuryhmässä ammattikoulutustaso ja terveys (ks. Taulukko 12) sekä vastaajan pääasiallinen toiminta olivat yhteydessä eläkeiän kokemiseen ajaksi, jolloin voi omistautua itseä kiinnostaville asioille. Sen sijaan eläkeiän kokemiseen yksinäiseksi tai ei-yksinäiseksi ajanjaksoksi ei ollut yhteydessä ainutkaan valitsemani taustamuuttuja. Korkeakoulututkinnon suorittaneet olivat muita vastaajia useammin sitä mieltä, että eläkkeellä ollessa voi vihdoin toteuttaa itseään. Yhteys oli tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,016$). Ovatko korkeakoulututkinnon suorittaneet luoneet sellaista uraputkea, että esimerkiksi kiinnostaville harrastuksille ei ole jäänyt sijaa? Koetun terveyden osalta ne, jotka arvioivat terveytensä keskinkertaiseksi, pitivät eläkeikää kiinnostaville asioille omistautumisen ajanjaksona jopa hyväkuntoisia enemmän. Sen sijaan huonokuntoisissa oli jo selvästi enemmän asiasta eri mieltä olevia. Merkitsevyytaso oli tässä tapauksessa tilastollisesti merkitsevä, mikä voidaan havaita Taulukosta 12.

Pääasiallisen toiminnan osalta muut, eli lähinnä maatalous- ja yksityisyrittäjät, poikkesivat työssä käyvistä ja työttömistä. Heidän joukossaan oli kahta muuta ryhmää huomattavasti enemmän niitä vastaajia, joiden mielestä eläkeikä ei ole aikaa, jolloin voi tehdä itseä

kiinnostavia asioita. Työssä käyvistä ja työttömistä sen sijaan lähes kaikki olivat näiden muiden vastaajien kanssa eri mieltä. Yhteys ei kuitenkaan ollut kuin tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,038$). Mahtaako olla niin, että esimerkiksi yrittäjät kokevat jo työssä ollessaan tekevänsä juuri sitä mikä itseä eniten kiinnostaa ja siten eläkkeelle siirtyminen merkitsisi heille kiinnostuksen kohteesta luopumista?

12.4 Pohdintaa kolmasikäisyyteen yhteydessä olevista taustatekijöistä

Edellisen perusteella kotitalouden yhteenlasketut nettotulot näyttäisi olevan se tekijä, joka on kolmasikäisyyden ilmenemiseen voimakkaimmin yhteydessä. Sekä eläkeläis- että vertailuryhmässä tulot olivat yhteydessä kaikkiaan viiteen kolmasikäisyyttä ilmentävään muuttuun. Molemmissa ryhmissä tuloilla oli yhteyttä osallistumisaktiivisuuteen, opiskelua ja matkailua kohtaan tunnettuun kiinnostukseen sekä elämään tyytyväisyyteen. Eläkeläisryhmässä tulot vaikuttivat myös siihen, kokiko vastaaja eläkeiän yksinäiseksi ajanjaksoksi kun taas vertailuryhmässä tilastollisesti merkittävä yhteys syntyi lisäksi tulojen ja ulkomailta asumisen mahdolliseksi kokemisen välille. Tulot olivat näin ollen yhteydessä sekä kolmannen iän elämäntyylin toiminnalliseen että kokemukselliseen elementtiin.

Kaiken kaikkiaan kolmasikäisyys leimaa siis todennäköisemmin suuri- kuin pienituloisten elämää. Laslettin kolmasikäisyydelle asettamista edellytyksistä ainakin yhdellä, taloudellisella hyvinvoinnilla, näyttäisi näin olevan todellisuus pohjaa. Mielestäni myös kolmannen iän keskiluokkainen väritys terävöityy. Olihan kyseessä vastaajien kotitalouden yhteenlasketut nettotulot, joten vastaajien ilmoittamat tulot kertovat paljon muustakin kuin pelkästä varallisuudesta. Suuremmat tulot olivat esimerkiksi yleensä merkki siitä, että vastaaja asui avio- tai avoliitossa, kuten on jo tullut todettua. Niinpä en edelleenkään voi välttyä siltä ajatukselta, että loppujen lopuksi kolmasikäisyyteen on yhteydessä vastaajan kokonaistilanne. Kolmasikäisyys tuntuisi siis todellakin vaativan tietynlaista keskiluokkaisuutta ja tien aurinkoisempaa laitaa kulkenutta elämänpolkua.

Tätä taustaa vasten oli oikeastaan yllätyksellistä, että siviilisäädyllä ei kuitenkaan ollut yhteyttä kolmasikäisyyden esiintymiseen. Olisihan voinut olettaa, että parisuhteessa elävät

kiinnostavia asioita. Työssä käyvistä ja työttömistä sen sijaan lähes kaikki olivat näiden muiden vastaajien kanssa eri mieltä. Yhteys ei kuitenkaan ollut kuin tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = 0,038$). Mahtaako olla niin, että esimerkiksi yrittäjät kokevat jo työssä ollessaan tekevänsä juuri sitä mikä itseä eniten kiinnostaa ja siten eläkkeelle siirtyminen merkitsisi heille kiinnostuksen kohteesta luopumista?

12.4 Pohdintaa kolmasikäisyyteen yhteydessä olevista taustatekijöistä

Edellisen perusteella kotitalouden yhteenlasketut nettotulot näyttäisi olevan se tekijä, joka on kolmasikäisyyden ilmenemiseen voimakkaimmin yhteydessä. Sekä eläkeläis- että vertailuryhmässä tulot olivat yhteydessä kaikkiaan viiteen kolmasikäisyyttä ilmentävään muuttajaan. Molemmissa ryhmissä tuloilla oli yhteyttä osallistumisaktiivisuuteen, opiskelua ja matkailua kohtaan tunnettuun kiinnostukseen sekä elämään tyytyväisyyteen. Eläkeläisryhmässä tulot vaikuttivat myös siihen, kokiko vastaaja eläkeiän yksinäiseksi ajanjaksoksi kun taas vertailuryhmässä tilastollisesti merkittävä yhteys syntyi lisäksi tulojen ja ulkomailta asumisen mahdolliseksi kokemisen välille. Tulot olivat näin ollen yhteydessä sekä kolmannen iän elämäntyylin toiminnalliseen että kokemukselliseen elementtiin.

Kaiken kaikkiaan kolmasikäisyys leimaa siis todennäköisemmin suuri- kuin pienituloisten elämää. Laslettin kolmasikäisyydelle asettamista edellytyksistä ainakin yhdellä, taloudellisella hyvinvoinnilla, näyttäisi näin olevan todellisuus pohjaa. Mielestäni myös kolmannen iän keskiluokkainen väritys terävöityy. Olihan kyseessä vastaajien kotitalouden yhteenlasketut nettotulot, joten vastaajien ilmoittamat tulot kertovat paljon muustakin kuin pelkästä varallisuudesta. Suuremmat tulot olivat esimerkiksi yleensä merkki siitä, että vastaaja asui avio- tai avoliitossa, kuten on jo tullut todettua. Niinpä en edelleenkään voi välttyä siltä ajatukselta, että loppujen lopuksi kolmasikäisyyteen on yhteydessä vastaajan kokonaistilanne. Kolmasikäisyys tuntuisi siis todellakin vaativan tietynlaista keskiluokkaisuutta ja tien aurinkoisempaa laitaa kulkenutta elämänpolkua.

Tätä taustaa vasten oli oikeastaan yllätyksellistä, että siviilisäädyllä ei kuitenkaan ollut yhteyttä kolmasikäisyyden esiintymiseen. Olisihan voinut olettaa, että parisuhteessa elävät

kolmasikäisyyttä ilmeni enemmän vertailu- kuin eläkeläisryhmässä. Kansanomaisempi versio kolmasikäisyydestä oli sen sijaan ominaisempaa eläkeläisryhmälle. Näille arkipäiväisempää kolmasikäisyyttä ilmentäville tavallinen eläkeläisen elämänmeno ja omien pienempien ja suurempien haaveiden toteuttaminen riittävät. Toki on selvää, että kaikille ikääntyville kolmas ikä ei edes tässä muodossa ole mahdollista. Pitkäaikaistyöttömyys ulottaa vaikutuksensa varmasti myös eläkeikaan eivätkä omaisiaan hoitavat tai itse vakavasti sairaat luultavastikaan nauti suurta vapautta toteuttaa itseään ja omia mielitekojaan. Aivan kaikille kolmas ikä ei siis todennäköisesti koskaan ala.

Toimintaan keskittyvän osa-alueen lisäksi kolmasikäisyydessä on myös kokemuksellinen elementti, mistä aineistosta löytyi viitteitä toiminnallista elementtiä enemmän. Varsinkin eläkeläisryhmässä vastaajat olivat pääosin tyytyväisiä elämäänsä ja kokivat olevansa jopa aiempaa onnellisempia. Vertailuryhmässä onnellisuus ei sen sijaan ollut aivan eläkeläisryhmän tasoa. Eläkeläisyys näyttää siis olevan elämänlaatua lisäävä tekijä ja se vaikuttaa antavan työikää paremmat edellytykset kolmannen iän elämiselle etenkin kolmasikäisyyden kokemuksellista elementtiä ajatellen. Kun puhutaan kolmasikäisyyden kokemuksellisesta elementistä, ollaan lähellä sitä ajatusta, että kolmasikäisyys on myös tietynlainen asenne, tapa katsella elämää positiivisten linssien läpi. Jos kolmasikäisyydestä nostetaan juuri onnellisuus sitä parhaiten määrittäväksi tekijäksi, laajenee potentiaalisten kolmasikäisten piiri jälleen; onnellisuuden kun voi elämässään saavuttaa kuka tahansa.

Luulen, että kansanomaista kolmasikäisyyttä ilmentäville elämän onnellisuus on helpoimmin saavutettavissa. Mielestäni heidän tapansa elää on jollakin tavalla rennompaa kuin esimerkiksi niiden elohopeakerholaisten, jotka miettivät seuraavaa matkakohdetta ja rahoilleen parempaa sijoitustapaa. Eikö tällainenkin tapa elää voi alkaa kahlita, jos matkalle lähtemisestä tulee pakko ja jos rahansa on saatava poikimaan naapurina paremmin? Ehkäpä elohopeakerhoissakin pinnan alla kuohuu ja maaperä on otollista kateudelle ja näyttämisen halulle. Kolmasikäisyydestä voi näin ollen tulla toinen työura, jolla on menestyttävä ja osoitettava kyvykkyytensä.

13.1 Silmäys tulevaisuuteen

Tutkimukseni kohteena olevan aineiston keräämisestä on kulunut jo jonkin aikaa, joten tämän hetkinen tilanne saattaa poiketa keräyshetken tilanteesta. Uskoakseni kolmas ikä laslettilaisessa merkityksessä on kuitenkin edelleen melko marginaalinen ilmiö. Sen sijaan kansanomaista kolmasikäisyyttä ilmenee nyt vähintäänkin yhtä paljon kuin vuonna 1998. Tulevaisuudessa kolmasikäisyys kuitenkin lisääntynee myös sen elitistisemmässä muodossa. Kun ikääntyvät alkavat olla yhä suuremmassa määrin hyvin koulutettuja ja korkeaan elintasoon tottuneita, joiden muisti ei kannan köyhyyden ja niukkuuden aikoihin, alkaa varmasti myös laslettilainen kolmasikäisyys valtaamaan enemmän alaa.

Tulevaisuudessa voi kuitenkin olla vaarana se, että samalla kun tietyn ryhmän elämänlaatu vain kohoaa kohoamistaan, joutuu osa ikääntyvistä sinnittelemään lähes köyhyysrajalla. Onko suomalaisen yhteiskunnan alati koveneva arvomaailma ja tuloeroja tasoittavan hyvinvointivaltion purku vähentämässä mahdollisuuksia kolmannen iän elämiseen? Monella ikääntyvällä ehkä olisi vielä terveyttä, mutta ei välttämättä rahaa toteuttaa itseään ja unelmiaan. On mahdollista, että kolmannen iän yksilöllisten edellytysten täytyessä yhä useampien kohdalla, kolmannen iän kollektiiviset edellytykset murenevät. Ikääntyvillä ei enää olekaan yhteiskunnan luomaa ja tukemaa turvaverkkoa riittävine eläkkeineen ja tarpeellisine palveluineen. On pärjättävä enemmän omillaan, jolloin menestyminen aiemmissa elämänvaiheissa saa yhä suuremman merkityksen.

Tulevaisuudessa kolmannen iän elitistinen luonne saattaa näin ollen vain korostua, ja ikääntyvät kuten koko muukin yhteiskunta jakautuu entistä enemmän kahteen: menestyjiin ja syrjäytyneisiin, kasvukeskuksiin ja taantuviin alueisiin, etelään ja pohjoiseen. Mielestäni tällaisen uhkakuvan toteutuminen on erityisen huolestuttavaa neljättä ikää ajatellen. Jos todellisia, elämässään menestyneitä kolmasikäisiäkin kohtaa neljännessä iässä jonkin asteinen yhteiskunnan ulkopuolelle sulkeminen, kuinka käy jo valmiiksi syrjäytyneiden ikääntyvien, kun varsinainen vanhuus lopultakin alkaa? Vaikka vanhuksista ja vanhuspalvelujen turvaamisesta kuinka puhutaan ja suunnitelmia laaditaan, pysyykö tilanne sittenkään hallinnassa? Onko keskuudessamme pian yhä laajeneva neljäskäikäisten joukko,

joiden hyvinvoinnista eivät välitä sen paremmin uraansa luovat toisen iän eläjät kuin iloiset ja itsekkäät kolmasikäisetkään?

Ehkei tulevaisuus sentään aivan näin synkältä näytä, vaikka kaikki mahdollisuudet siihen ovatkin olemassa. Ehkä kolmasikäisyys säilyy Suomessa enemmänkin arkipäiväisenä ja kansanomaisempana ilmiönä, kuin kovin elitistisenä ja erikoisena. Useimmille ikääntyville kolmas ikä tarkoittaa varmasti niin nyt kuin vastakin mahdollisuutta elää hieman itselleenkin. Eräälle äskettäin eläkkeelle jääneelle sukulaiselleni tämä itselleen eläminen merkitsee paneutumista rakkaaseen taideharrastukseen. “Kun koko ikänsä on tehnyt työtä, josta ei ole pitänyt, on ihanaa vihdoinkin täyttää päivänsä sellaisella, mistä voi täysin siemauksin nauttia.” hän sanoi. Eikö tässä tiivisty kolmasikäisyyden syvin olemus?

LÄHTEET:

- Arola, Hilikka (2000): Vanhuuden suunta positiivinen. *Sosiaalivakuutus* 38 (1): 5-7.
- Bourdieu, Pierre (1979): *La distinction. Critique sociale du jugement*. Les éditions de minuit. Paris.
- Bourdieu, Pierre (1998): Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia. Suomentaja Mika Siimes. Vastapaino. Tampere.
- Bury, Mike (1995): *Ageing, Gender and Sociological Theory*. Teoksessa: Arber, Sara & Ginn, Jay (eds.), *Connecting Gender and Ageing. A Sociological Approach*. Open University Press. Buckingham.
- Featherstone, Mike (1991): *Consumer Culture & Postmodernism*. Sage Publications. London, Newbury Park and New Delhi.
- Ilmonen, Kaj (1993): *Tavaroiden taikamaailma*. Vastapaino. Tampere.
- Jyrkämä, Jyrki (2001): Odotuksia, tilaa, unelmia? Keskustelua niin sanotusta kolmannesta iästä. Teoksessa: Rantamaa, Paula (toim.), *Lähellä ja kaukana. Kirjoituksia työtovereilta Marjatalle ja Marjatasta*. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä.
- Karisto, Antti (toim.) (2000): *Suomalaiselämää Espanjassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Kauppi, Niilo (1999): *Habitus ja toiminta - Bourdieun kulttuurisosiologian ja Vygotskin psykologian kohtaaminen*. Teoksessa: Ihanus, Jussi (toim.), *Kulttuuri ja psykologia*. Yliopistopaino. Helsinki.
- Laslett, Peter (1987): *The Emergence of the Third Age*. *Ageing and Society* 7 (2): 133-160.

- Laslett, Peter (1989): *A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age*. Weidenfeld and Nicolson. London.
- Miegel, Fredrik (1994): Values, lifestyles and family communication. Teoksessa Rosengren, Karl Erik (ed.), *Media effects and beyond. Culture, socialization and lifestyle*. Routledge. London and New York.
- Nevala, Marjo (2002): Vapaa vanhuus. Oikeus vailla velvoitteita. *Kotiliesi* (7): 70-73, 94.
- Nikander, Pirjo (1999): Elämänkaaresta elämäntyyliin. Teoksessa: Kangas, Ilka & Nikander, Pirjo (toim.), *Naiset ja ikääntyminen*. Gaudeamus. Tampere.
- Pohjolainen, Pertti (1990): Elämäntyyli ja ihmissuhteet vanhenemisessä. Teoksessa Jalonen, Raija & Tuominen, Leena-Maija (toim.), *Elämän kehä*. Yleisradion opetusjulkaisut. Helsinki.
- Pohjolainen, Pertti (1995): Kokeminen elämäntyylin osa-alueena. Teoksessa Öberg, Peter; Pohjolainen, Pertti & Ruoppila, Isto (eds.), *Experiencing ageing. Kokemuksellinen vanheneminen. At uppleva åldrandet*. SSKH Skrifter 4. Helsingfors.
- Rantamaa, Paula (1999): Ikääntyvät naiset ja kulutus. Teoksessa: Kangas, Ilka & Nikander, Pirjo (toim.), *Naiset ja ikääntyminen*. Gaudeamus. Tampere.
- Roos, J.P. (1985): Elämäntapaa etsimässä. Toimittaja Kari Rahkonen. Tutkijaliiton julkaisusarja 34. Helsinki.
- Tikka, Marja (1991): Pohdintoja kolmannesta iästä. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita N:o 67 1991. Jyväskylä.
- Toivonen, Timo (1998): Elämäntapa ja kulutus. Teoksessa Koskinen, Keijo (toim.), *Sosiologisia karttalehtiä*. Vastapaino. Tampere.

- Tuomi, Jouni (2001): Aetatis hominum - elämänkulun vaiheet antiikin ja keskiajan kirjallisuudessa. Teoksessa: Heikkinen, Eino & Tuomi, Jouni (toim.), Suomalainen elämänkulku. Tammi. Helsinki.
- Vakimo, Sinikka (2001): Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Varja, Mervi (2000): Ikäihmisten yliopisto vuonna nollanolla. Teoksessa: Sallila, Pekka (toim.), Oppiminen ja ikääntyminen. Aikuiskasvatuksen 41. vuosikirja. BTJ Kirjastopalvelu Oy. Saarijärvi.
- Vilkko, Anni (2001): Elämänkulku ja elämänkulkukerronta. Teoksessa: Heikkinen, Eino & Tuomi, Jouni (toim.), Suomalainen elämänkulku. Tammi. Helsinki.
- Virtanen, Vesa (1998): Suomalaisen elämäнкаariaineisto (A3310) -esittelypaperi. Tilastokeskus. Haastattelu- ja tutkimuspalvelut. Helsinki.

ELEKTRONISET LÄHTEET:

- Historique de l'Association [online]. L'Association Internationale des Universités du Troisième Age -järjestön kotisivut [viitattu 10.10.2001]. Saatavilla www-muodossa: <URL:<http://www.umedia.univ-nantes.fr/AIUTA/vie/histass.htm>>.
- Koskinen, Simo. Mitä ikääntyvä yhteiskunta tarkoittaa haasteena? Koillissanomat [online]. Uudistettu: 6.8.1999 [viitattu 21.2.2002]. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://koillissanomat.fi/sosiaaliturva/haaste/haaste.html>>.
- Pohjantähden alla: Elohopeakerho. TV-ohjelma 30.9.2001. TV 2. Suunnittelu ja ohjaus Taina Kanerva.

STM: Ikääntymisen vaikutuksista työmarkkinoilla [online]. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö [päivitetty] 14.2.2001 [viitattu 21.2.2002]. Luku 1. Väestön ikääntyminen Suomessa. Saatavilla www-muodossa:
<URL:<http://www.vn.fi/stm/suomi/tao/julkaisut/romppanen/vaesto.htm>>.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET:

Tedre, Silva: Kolmas ja neljäs ikä. Millaista tilaa tarjotaan? Vierailuluento 22.11.2001. Jyväskylän yliopisto.

Arvoisa vastaanottaja

Suomalaisen elämäntutkimus

Tällä tutkimuksella halutaan selvittää, millainen on suomalaisen elämäntutkimus. Millainen on lapsuus, millainen on suomalaisen työura, millä elämäntutkimus on hänen tulevaisuudensuunnitelman- sa? Kysymykset käsittelevät monipuolisesti eri elämäntutkimusalueita. Tämä kyselytutkimus on tähän asti laajin aihetta käsittelevä tutkimus.

Yhtenä 4 500 henkilöstä, Teidät on valittu tähän tutkimukseen 27 - 63-vuotiaiden suomalaisten joukosta. Otos on poimittu väestön keskusrekisteristä. Toivomme juuri Teidän vastaavan oheisen lomakkeen kysymyksiin, sillä otokseen valittua henkilöä ei voi korvata toisella henkilöllä. Tiedot kerää Tilastokeskus. Tilastotiedot luovutetaan ja raportoidaan sellaisessa muodossa, ettei yksittäistä vastaajaa voida tunnistaa.

Valtakunnallisen kyselytutkimuksen tekevät Helsingin yliopisto, Tampereen yliopisto, Turun yliopisto, Jyväskylän yliopisto, Kansaneläkelaitos ja Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Ensimmäiset tutkimusraportit julkaistaan kevään 1999 aikana.

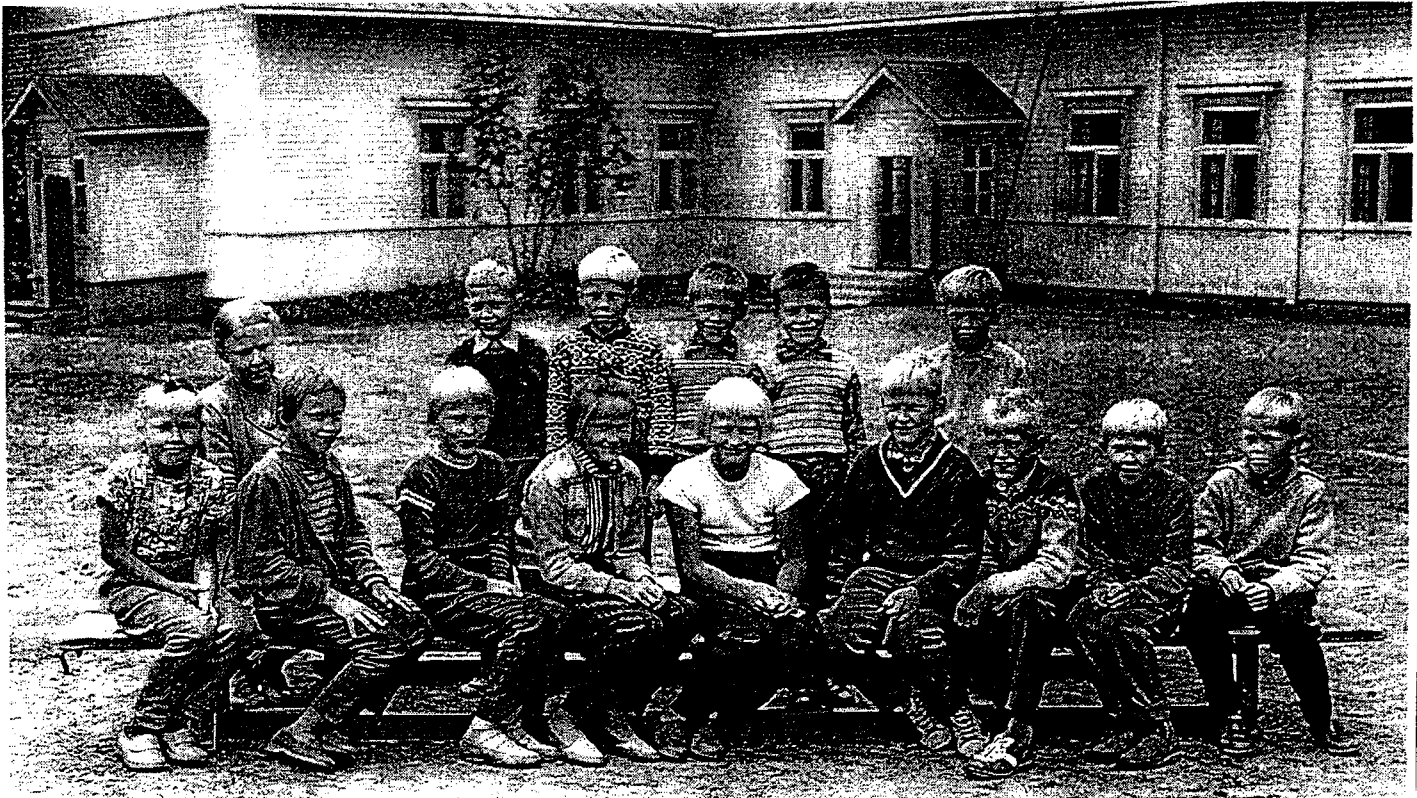
Pyydämme Teitä täyttämään oheisen lomakkeen ja palauttamaan sen **kahden viikon kuluessa** oheisessa palautuskuoressa Tilastokeskukseen. Lisätietoja tutkimuksesta saatte erikoistutkija Vesa Virtaselta Tilastokeskuksesta, puh. (09) 17 341.

Etukäteen avustanne kiittäen

Tommi Hoikkala
Dosentti
Helsingin yliopiston
sosiaalipolitiikan laitos

Risto Lehtonen
Tilastojohtaja, dos.
Tilastokeskus

Suomalaisen ELÄMÄNKULKU -tutkimus

1. Oletteko? 1 mies 2 nainen

2. Minä vuonna olette syntynyt? 19____

3. Minkä tyyppisellä alueella olette asunut kauimmin?

	kaupungin keskus	esikaupunki- alue tai kaupunkilähiö	taajama tai asutuskeskus	maaseudun haja-asutus- alue, kylä
1) lapsuudessa	1	2	3	4
2) aikuisena	1	2	3	4

4. Kuinka kaukana nämä paikkakunnat ovat toisistaan? _____ km sijaitsevat samalla paikkakunnalla

5. Oletteko tällä hetkellä:

1 naimaton	4 eronnut tai asumuserossa
2 avioliitossa	5 leski
3 avioliitossa	

Koulutus ja ammatti

6 a. Mikä on peruskoulutuksenne?
MERKITKÄÄ KORKEIN KOULUTUSTASO.

1 osa kansakoulua tai vähemmän	5. Jos olette avio- tai avioliitossa, merkitkää mikä on puolisonne koulutustaso?
2 kansakoulu tai kansalaiskoulu	1 osa kansakoulua tai vähemmän
3 keskikoulu tai peruskoulu	2 kansakoulu tai kansalaiskoulu
4 ylioppilas	3 keskikoulu tai peruskoulu
	4 ylioppilas

↓

6 b. Olitteko lähisuvussanne ensimmäinen, joka suoritti ylioppilastutkinnon?

1 kyllä
2 ei

8. Mikä on ammatillinen koulutuksenne?
MERKITKÄÄ KORKEIN KOULUTUSTASO.

1 ammattikoulututkinto	9. Jos olette avio- tai avioliitossa, merkitkää mikä on puolisonne ammatillinen koulutus?
2 ammatillinen opistotutkinto	1 ammattikoulututkinto
3 korkeakoulututkinto	2 ammatillinen opistotutkinto
4 ei mitään näistä	3 korkeakoulututkinto
	4 ei mitään näistä

10. Mikä on pääasiallinen ammatinne tai työnimikkeenne nykyisessä työpaikassanne?
(Jos ette ole työssä: mikä oli ammatinne?)
Kuvailkaa muutamalla sanalla työtehtäviä, ellei nimike kuvaa riittävän tarkasti.

11. Jos olette avio- tai avioliitossa, merkitkää mikä on puolisonne pääasiallinen ammatti tai työnimike hänen nykyisessä työssään?
(Jos puolisonne ei ole työssä: Mikä oli hänen ammatinsa?)
Kuvailkaa muutamalla sanalla työtehtäviä, ellei nimike kuvaa riittävän tarkasti.

12. Mikä seuraavista vaihtoehtoista kuvaa parhaiten Teidän pääasiallista toimintaanne tällä hetkellä?

- 1 palkansaaja kokopäivätyössä
- 2 palkansaaja osapäivätyössä
- 3 maatalousyrittäjä
- 4 muu yksityisyrittäjä
- 5 lomautettu
- 6 työtön
- 7 eläkkeellä
- 8 äitiys- tai vanhempainlomalla tai hoitovapaalla
- 9 opiskelija
- 10 omaa kotitaloutta hoitava
- 11 muu, mikä? _____

13. Jos olette avio- tai avoliitossa, merkitkää mikä seuraavista vaihtoehtoista kuvaa parhaiten puolisonne pääasiallista toimintaa tällä hetkellä?

- 1 palkansaaja kokopäivätyössä
- 2 palkansaaja osapäivätyössä
- 3 maatalousyrittäjä
- 4 muu yksityisyrittäjä
- 5 lomautettu
- 6 työtön
- 7 eläkkeellä
- 8 äitiys- tai vanhempainlomalla tai hoitovapaalla
- 9 opiskelija
- 10 omaa kotitaloutta hoitava
- 11 muu, mikä? _____

14. Jos olette työtön, kauanko olette ollut yhtäjaksoisesti työttömänä?

_____ v. _____ kk.

JOS OLETTE TUKITYÖLLISTETTY TAI TYÖLLISYYSKOULUTUKSESSA, KYSYMYS TARKOITTAÄ VIIME TYÖTTÖMYYSJAKSOANNE.

Työ ja toimeentulo

Jos Teillä ei ole työkokemusta lainkaan, siirtykää kysymykseen 23.

15. Millainen on nykyinen työpaikkanne?
Onko se

- 1 vakituinen
- 2 määräaikainen
- 3 työllistämistukityö

JOS OLETTE TÄLLÄ HETKELLÄ TYÖTÖN TAI ELÄKKEELLÄ, KYSYMYKSET 15 JA 16 KOSKEVAT SITÄ TYÖTÄ, JOTA OLETTE VIIMEKSI TEHNYT.

16. Liittyykö /liittyikö viimeiseen työhönne seuraavia epävarmuustekijöitä:

	kyllä	ei	en osaa sanoa
1) tulojen väheneminen	1	2	3
2) työtehtävien vaikeutumisen	1	2	3
3) siirto toisiin tehtäviin	1	2	3
4) osapäiväistämisen uhka tai töiden väheneminen	1	2	3
5) pakkolomautuksen uhka	1	2	3
6) irtisanomisen uhka	1	2	3
7) työttömyyden uhka	1	2	3

17. Minkä ikäisenä saitte ensimmäisen työpaikan, jossa olitte vähintään vuoden?

- 1 _____-vuotiaana
- 2 en ole ollut yli vuoden kestäneessä työsuhhteessa

18. Kuinka monta vuotta olette ollut ansiotyössä yhteensä 15-vuotiaasta alkaen?

_____ vuotta

19. Oletteko ollut 15 vuotta täytettyänne poissa työmarkkinoilta yhtäjaksoisesti vähintään kuusi kuukautta seuraavien seikkojen vuoksi?

	kyllä	ei
1) opiskelu	1	2
2) armeija	1	2
3) lasten syntymä tai hoito	1	2
4) uudelleen koulutus	1	2
5) sapattivapaa	1	2
6) vuorotteluvapaa	1	2
7) sairaus	1	2
8) työttömyys	1	2
9) muusta syystä? Mikä? _____	1	2

20. Montako ammattia Teillä on elämänne aikana ollut?

_____ ammattia

21. Montako kertaa olette vaihtanut työpaikkaa viimeksi kuluneiden viiden vuoden aikana?

_____ kertaa

22. Missä määrin olette saavuttanut ammatilliset päämäärät, joita asetitte itsellenne alle 20-vuotiaana?

- 1 täysin
- 2 jossain määrin
- 3 en lainkaan
- 4 päämääräni ovat muuttuneet
- 5 minulla ei ollut ammatillisia päämääriä

23. Mitkä ovat kotitaloutenne yhteen lasketut nettotulot kuukaudessa?

VEROTUKSEN JÄLKEEN JÄÄVÄT TULOT

1 alle 3 000 mk	6 9 000–10 999 mk
2 3 000–3 999 mk	7 11 000–12 999 mk
3 4 000–4 999 mk	8 13 000–14 999 mk
4 5 000–6 999 mk	9 15 000–19 999 mk
5 7 000–8 999 mk	10 20 000 mk tai yli

24. Oletteko kertaakaan viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana

	kyllä	ei
1) hakenut toimeentulotukea sosiaalitoimistosta	1	2
2) pelännyt, että teiltä loppuu ruoka ennen kuin saatte rahaa ostaaksenne lisää	1	2
3) ollut kokonaisen päivän tai pitempään syömättä, koska ei ole ollut rahaa ruokaan ...	1	2

Lapsuuden perhe ja vanhemmat

25. Kuinka monta lasta lapsuuden perheessänne oli? _____ lasta

26. Kuinka mones lapsi olitte perheessänne? _____

27. Minkä ikäisenä muutitte vanhempienne luota pois? (VANHEMMILLA TARKOITETAAN PÄÄASIAALLISIA HUOLTAJIA.)

- 1 _____ vuotiaana
- 2 asun edelleen vanhempien luona

28. Elävätkö vanhempanne?

29. Kuinka kaukana asutte vanhemmistanne?

	äidistä	isästä
1 molemmat elävät, asuvat yhdessä	_____ km	
2 molemmat elävät, mutta ovat eronneet	_____ km	_____ km
3 vain isä elossa		_____ km
4 vain äiti elossa	_____ km	
5 molemmat ovat kuolleet → siirtykää kysymykseen 31.		
6 molemmat elävät, mutta eivät ole asuneet koskaan yhdessä.	_____ km	_____ km

30. Oletteko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana avustaneet omia vanhempienne seuraavissa asioissa:

	ei lainkaan	satunnaisesti	usein
1) taloustöissä	1	2	3
2) kaupassa käymisessä, autolla kyyditsemisessä tai muussa asiointissa	1	2	3
3) hoivaamisessa, esim. vanhuuden tai sairauden takia ..	1	2	3
4) korjaus-, rakennus- tai pihatöissä	1	2	3
5) antamalla taloudellista apua.	1	2	3
6) jossakin muussa asiassa, missä? _____	1	2	3

31. Mikä on/oli isänne peruskoulutus?

- 1 osa kansakoulua tai vähemmän
- 2 kansakoulu tai kansalaiskoulu
- 3 keskikoulu
- 4 ylioppilas

32. Entä mikä on/oli äitinne peruskoulutus?

- 1 osa kansakoulua tai vähemmän
- 2 kansakoulu tai kansalaiskoulu
- 3 keskikoulu
- 4 ylioppilas

33. Mikä on/oli isänne ammatillinen koulutus?

MERKITKÄÄ KORKEIN KOULUTUSTASO.

- 1 ammattikoulututkinto
- 2 ammatillinen opistotutkinto
- 3 korkeakoulututkinto
- 4 ei mitään näistä

34. Mikä on/oli äitinne ammatillinen koulutus?

- 1 ammattikoulututkinto
- 2 ammatillinen opistotutkinto
- 3 korkeakoulututkinto
- 4 ei mitään näistä

35. Mikä oli isänne pääasiallinen ammatti lapsuudessanne?

Kuvailekaa muutamalla sanalla työtehtäviä, ellei nimike kuvaa ammattia riittävän tarkasti.

36. Entä mikä oli äitinne pääasiallinen ammatti lapsuudessanne?

Kuvailekaa muutamalla sanalla työtehtäviä, ellei nimike kuvaa ammattia riittävän tarkasti.

Nykyinen perhe ja kotitalous

37. Keitä tällä hetkellä asuu yhdessä Teidän kanssanne?

- 1 aviopuolisoni
- 2 avopuolisoni
- 3 minun ja nykyisen puolisoni yhteisiä lapsia _____ (lukumäärä)
- 4 minun lapsiani aikaisemmasta liitosta _____ (lukumäärä)
- 5 puolison lapsia aiemmasta liitosta _____ (lukumäärä)
- 6 muita henkilöitä _____ (lukumäärä)
- 7 asun yksin

RENGASTAKAA KANSSANNE ASUVAT JA MERKITKÄÄ LUKUMÄÄRÄ VIIVALLE.

Jos Teillä ei ole lapsia, voitte siirtyä kysymykseen 44.

38. Minä vuonna nykyisessä perheessänne kotona asuvat lapset ovat syntyneet?

1. lapsi 19____ 2. lapsi 19____ 3. lapsi 19____ 4. lapsi 19____ 5. lapsi 19____
- muut lapset 19____, _____, _____, _____,

39. Onko Teillä lapsia, jotka eivät asu yhdessä Teidän kanssanne?

MERKITKÄÄ VIIVOILLE LASTEN LUKUMÄÄRÄ JA SYNTYMÄVUODET.

- 1 kyllä, _____ lasta. → Lasten syntymävuodet: _____, _____, _____.
- 2 ei

40. Onko Teillä lastenlapsia?

- 1 kyllä
- 2 ei

41. Oletteko viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana avustaneet kotoa muuttaneita lapsianne ja heidän perheitään?

VASTATKAA JOKAISEEN KOHTAAN.

	en lainkaan	satunnaisesti	usein
1) ostanut ruokaa ja vaatteita.	1	2	3
2) antanut raha-avustusta	1	2	3
3) ostanut kestokulutustavaroita.	1	2	3
4) ostanut asunto-osakkeen	1	2	3
5) hoitanut lastenlapsia	1	2	3
6) ostanut vaatteita lastenlapsille	1	2	3
7) kustantanut lastenlasten harrastuksia	1	2	3

42. Katsotteko olevanne erilainen vanhempana kuin omat vanhempanne olivat?

Oletteko	paljon	jossain määrin	en lainkaan
1) huolehtivampi	1	2	3
2) sallivampi	1	2	3
3) ankarampi	1	2	3
4) välinpitämättömämpi	1	2	3

43. Millaiseksi luonnehditte omaa vanhemman roolianne suhteessa lapsiin?

	kyllä	ei	en osaa sanoa
1) kasvattaja	1	2	3
2) huolehtija	1	2	3
3) kaveri	1	2	3

Työssä suuntautuminen ja eläkkeelle siirtyminen

Jos olette eläkkeellä, voitte siirtyä kysymykseen 54.

44. Oletteko viime aikoina harkinnut vakavasti:

	kyllä	ei	en osaa sanoa
1) jatko- tai uudelleenkoulutusta	1	2	3
2) ammatinvaihtoa	1	2	3
3) työpaikan vaihtamista	1	2	3
4) sapattivapaan pitämistä	1	2	3

45. Oletteko ajatellut, että saattaisitte lähteä eläkkeelle jo ennen virallista vanhuuseläkeikää?

- 1 en ole ajatellut → siirtykää kysymykseen 49.
- 2 olen ajatellut joskus
- 3 olen ajatellut usein
- 4 olen jo jättänyt eläkehakemuksen

46. Jos olette halukas siirtymään eläkkeelle ennen vanhuuseläkettä, oletteko kiinnostunut osaaikaeläkejärjestelystä?

- 1 kyllä, missä iässä? _____-vuotiaana
- 2 ei, haluan kokoaikaiselle eläkkeelle
- 3 en osaa sanoa

47. Mitkä seikat saisivat Teidät tulevaisuudessa jatkamaan työelämässä ja siirtämään eläkkeelle lähtemistä tuonemmaksi?

YMPÄRÖIKÄÄ JOKAISESTA KOHDASTA SOPIVIN VAIHTOEHTO.

	paljon	jossain määrin	ei juuri lainkaan
1) terveyttä ja työkykyä edistävä kuntoutus	1	2	3
2) parempi palkka nykyisestä työstä	1	2	3
3) oman työn arvostuksen lisääntyminen	1	2	3
4) lisäkoulutus nykyisessä työssä	1	2	3
5) koulutus uuteen ammattiin	1	2	3
6) nykyisten työtehtävien keventäminen tai uudistaminen	1	2	3
7) vaikutusmahdollisuuksien lisääntyminen omassa työssä	1	2	3
8) uudet työaikajärjestelyt (esim. lyhyempi työaika tai sopivammat työajat)	1	2	3
9) ulkoisten olosuhteiden (esim. pölyisyys, likaisuus, meluisuus) parantaminen	1	2	3
10) työn jatkuvuuden turvaaminen	1	2	3

48. Mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että olette halukas tulevaisuudessa siirtymään pois työelämästä ja hakeutumaan eläkkeelle?

Vaikuttaa päätökseeni:

	paljon	jossain määrin	ei juuri lainkaan
1) työ on ruumiillisesti raskasta	1	2	3
2) työ on henkisesti raskasta	1	2	3
3) huono terveydentila	1	2	3
4) työpaikan huono ilmapiiri	1	2	3
5) pitkä työura takana	1	2	3
6) ei taloudellista pakkoa jatkaa työelämässä	1	2	3
7) puolison eläkkeelle jäänti	1	2	3
8) halu saada enemmän aikaa perheelle tai harrastuksille	1	2	3
9) työttömyys tai sen pelko	1	2	3

49. Uskotteko, että terveytenne puolesta pystytte työskentelemään nykyisessä ammatissanne kahden vuoden kuluttua?

- 1 melko varmasti pystyn
- 2 en ole varma pystynkö
- 3 tuskin pystyn
- 4 vaikea sanoa, koska olen silloin jo siirtynyt pois työelämästä

50. Miten arvioisitte selviytyväne työssänne eläkeikään asti?

- 1 melko varmasti selviydyn
- 2 en ole varma selviydyinkö
- 3 tuskin selviydyn

51. Minkä ikäisenä arvelette jääväne eläkkeelle?

____-vuotiaana

52. Minkä ikäisenä haluaisitte jäädä eläkkeelle?

____-vuotiaana

53. Millaiseksi arvioitte eläkkeiden tason siinä vaiheessa kun itse olette eläkeiässä? Onko se:

- 1 nykyistä paljon parempi
- 2 nykyistä hieman parempi
- 3 nykyistä tasoa
- 4 nykyistä hieman heikompi
- 5 nykyistä paljon heikompi
- 6 en osaa sanoa

54. Onko Teillä jokin unelma, jokin iso elämänmuutos tai asia, jonka aiotte toteuttaa eläkeikäisenä / nyt kun olette eläkkeellä?

1 kyllä, millainen se on? _____

2 ei

55. Miten mahdollisena pidätte sitä, että viettätte eläkkeellä ollessanne talvet ulkomailla, etelässä?

- 1 täysin mahdottomana
- 2 melko mahdottomana
- 3 melko mahdollisena
- 4 hyvinkin mahdollisena
- 5 olen jo viettänyt talvia etelässä, missä? _____

56. Onko lähipiirissänne eläkeläisiä, jotka viettävät talvikuukausia tai koko vuoden etelässä? Onko heitä:

kyllä	ei
-------	----

1) oman lapsuuden perheen piirissä	1	2
2) muissa sukulaisissa	1	2
3) ystäväissä	1	2
4) työtovereissa	1	2
5) naapureissa	1	2

57.

a. Onko Teillä:

- 1 henkivakuutus
- 2 vapaaehtoinen (yksityinen) sairaanhoitovakuutus
- 3 vapaaehtoinen (yksityinen) eläkevakuutus
- 4 työ- ja virkasuhteisiin liittyvä työnantajan järjestämä (yksityinen) vakuutus
- 5 ei mitään näistä

b. Jos Teillä on yksityinen eläkevakuutus, onko sen tarkoituksena?

- 1 taata parempi eläketurva eläkeaikana
- 2 antaa mahdollisuus siirtyä ennenaikaisesti eläkkeelle
- 3 jokin muu? Mikä? _____

58. Miten suhtaudutte eläkeikään ja ikääntymistä koskeviin väitteisiin? Kertokaa missä määrin olette samaa tai eri mieltä seuraavien väittämien kanssa.

täysin samaa mieltä	osittain samaa mieltä	osittain eri mieltä	täysin eri mieltä
---------------------	-----------------------	---------------------	-------------------

1) Eläkeiässä voin vihdoinkin omistautua kaikelle sille, mikä minua todella kiinnostaa.....	1	2	3	4
2) Eläkeikä on yksinäistä aikaa.....	1	2	3	4
3) En ole vanhana lainkaan samanlainen kuin vanhempani ovat/olivat vanhana.	1	2	3	4
4) En missään olosuhteissa haluaisi asua laitoksessa vanhana.....	1	2	3	4
5) En ole toistaiseksi uhrannut ajatustakaan omalle vanhenemiselle.....	1	2	3	4

Terveys ja elämäntyytyväisyys

59. a. Miten pitkä olette? _____ cm b. Entä paljonko painatte? _____ kg

60. Mikä seuraavista vaihtoehdoista parhaiten kuvaa tämänhetkistä terveydentilaanne:

1 erittäin hyvä	4 huono
2 hyvä	5 erittäin huono
3 keskinkertainen	6 en osaa sanoa

61. Onko Teillä jokin pitkäaikainen sairaus, vaiva tai vamma?

- 1 kyllä
2 ei → siirtykää kysymykseen 63.

62. Rajoittaako sairautenne/ vammanne työntekoanne tai haittaako se jokapäiväisten tehtävienne suorittamista (ansiotyö, kotityö, opiskelu):

- 1 suuresti
2 jossain määrin
3 ei juuri lainkaan

63. Miten suhtaudutte terveydentilaanne?

kyllä	ei
-------	----

1 Olen tyytyväinen fyysiseen kuntooni	1	2
2 Olen huolestunut verenpaineestani	1	2
3 Haluaisin laihtua.....	1	2
4 Minua huolestuttaa alkoholinkäyttöni.....	1	2

64. Minkä ikäiseksi koette itsenne?

- 1 selvästi ikäistäni nuoremaksi
2 hieman ikäistäni nuoremaksi
3 oman ikäisekseni
4 hieman ikäistäni vanhemmaksi
5 selvästi ikäistäni vanhemmaksi

Sukupolvikysymykset

65. Katsotteko kuuluvanne johonkin tiettyyn sukupolveen?

- 1 kyllä
2 ei → siirtykää kysymykseen 67.

66. Miten nimeäisitte oman sukupolvenne?

1 60-luvun sukupolvi	6 X-sukupolvi
2 suuret ikäluokat	7 ekosukupolvi
3 onnekas sukupolvi	8 jokin muu? Mikä? _____
4 sodanjälkeinen sukupolvi	9 en osaa nimetä
5 hyvinvoinnin sukupolvi	

67. Seuraavaksi esitämme Teille joukon väittämiä, jotka liittyvät eri elämäntilanteille. Missä määrin olette samaa tai eri mieltä niiden kanssa?

PYYDÄMME VASTAAMAAN JOKAISEEN VÄITTÄMÄÄN.

	täysin samaa mieltä	jokseenkin samaa mieltä	jokseenkin eri mieltä	täysin eri mieltä
1) Minun ikäisteni elämä on ollut helpompaa kuin vanhempiemme.	1	2	3	4
2) Minua nuoremmat pääsevät elämässä helpommalla. .	1	2	3	4
3) Suomalaisen yhteiskunnan avainpaikat ovat käytännössä ikäisteni hallussa.	1	2	3	4
4) Minun ikäiseni ovat aina saaneet kärsiä siitä, että meitä on niin paljon.	1	2	3	4
5) Työttömyys on kohdistunut erityisen vahvasti minun ikäisiini.	1	2	3	4
6) Seuraan aktiivisesti politiikkaa.	1	2	3	4
7) En ole koskaan ollut kiinnostunut politiikasta.	1	2	3	4
8) Nuorena olin poliittisesti aktiivinen, mutta nyt minua kiinnostavat enemmän omat asiat.	1	2	3	4
9) Haluan hemmotella itseäni silloin tällöin.	1	2	3	4
10) Kaupoissa kiertely ja ostoskeskuksissa vaeltelu on hauskaa.	1	2	3	4
11) Valitsen vaatteet niiden ulkonäön perusteella.	1	2	3	4
12) Ostan tuotteet merkin perusteella.	1	2	3	4

68. Miten suhtaudutte seuraavaksi lueteltuihin seikkoihin?

	hyväksyn	hyväksyn jossain määrin	en hyväksy lainkaan	en osaa sanoa
1) abortti.	1	2	3	4
2) homoseksuaalisuus.	1	2	3	4
3) ehkäisy.	1	2	3	4
4) avioliiton ulkopuoliset seksisuhteet. .	1	2	3	4
5) esiaviolliset seksisuhteet.	1	2	3	4
6) armokuolema/eutanasia.	1	2	3	4

69. Entä mitkä olivat asenteenne näihin kysymyksiin 20-vuotiaana?

	hyväksyin	hyväksyin jossain määrin	en lainkaan hyväksynyt	en osaa sanoa
1) abortti	1	2	3	4
2) homoseksuaalisuus	1	2	3	4
3) ehkäisy	1	2	3	4
4) avioliiton ulkopuoliset seksisuhteet .	1	2	3	4
5) esiaviolliset seksisuhteet	1	2	3	4
6) armokuolema/eutanasia	1	2	3	4

Pari- ja ihmissuhteet**70. Onko Teillä parisuhde, jossa asutte kumppaninne kanssa yhdessä?**

- 1 ei ole
- 2 olen avio- tai avoliitossa
- 3 asun samaa sukupuolta olevan kanssa

71. Onko Teillä vakituisia sukupuolisuhteita, joissa ette asu yhdessä kumppani(e)nne kanssa?

- 1 ei ole
- 2 on toista sukupuolta olevan/olevien kanssa
- 3 on samaa sukupuolta olevan/olevien kanssa
- 4 on molempien sukupuolta olevien kanssa

72. Montako pitkäaikaista vakituista parisuhdetta Teillä on elämänne aikana ollut?

- 1) Avoliittojen lukumäärä _____ 2) Avioliittojen lukumäärä _____
- 3) Muiden pitkäaikaisten sukupuolisuhteiden lukumäärä _____

73. Jos elätte parisuhteessa, millaisena pidätte nykyistä parisuhdettanne?

- 1 hyvin onnellisena
- 2 melko onnellisena
- 3 en onnellisena enkä onnettomana
- 4 melko onnettomana
- 5 hyvin onnettomana

74. Kun arvioitte omaa sukupuolielämäänne kokonaisuutena, niin pidättekö sitä:

- 1 hyvin tyydyttävänä
- 2 melko tyydyttävänä
- 3 ei tyydyttävänä eikä epätydyttävänä
- 4 melko epätydyttävänä
- 5 hyvin epätydyttävänä

75. Kun ajattelette seuraavia ryhmiä kokonaisuuksina, niin miten läheisinä tai kaukaisina pidätte suhdettanne niihin?

	hyvin läheinen	jossain määrin läheinen	ei kovin läheinen	ei yhteyttä
1) naapurit	1	2	3	4
2) ystävät	1	2	3	4
3) vanhemmat	1	2	3	4
4) sisarukset	1	2	3	4
5) muut sukulaiset	1	2	3	4
6) lapset	1	2	3	4
7) puoliso/kumppani	1	2	3	4
8) työkaverit	1	2	3	4

76. Mitä mieltä olette seuraavista väitteistä?

	pitää täysin paikkansa	pitää melko lailla paikkansa	ei juuri pidä paikkaansa	ei lainkaan pidä paikkaansa
1) Olen sitä mieltä, että useimmat ihmiset ovat valmiita valehtelemaan oman etunsa vuoksi	1	2	3	4
2) Useimmat ihmiset ovat rehellisiä ja kunniallisia pääasiassa kiinnijoutumisen pelosta	1	2	3	4
3) Useimmat ihmiset ovat etuja saavuttaakseen valmiita käyttämään epärehellisiäkin keinoja, elleivät rehelliset auta.	1	2	3	4
4) Mietin usein, mitkä voisivat olla ne todelliset syyt, jotka saavat toiset tekemään jotain hyväkseni	1	2	3	4
5) Kukaan ei välitä paljoakaan siitä, mitä toiselle tapahtuu	1	2	3	4
6) On paras olla luottamatta kehenkään	1	2	3	4
7) Useimmat ihmiset hankkivat ystäviä siksi, että näistä on todennäköisesti heille hyötyä	1	2	3	4
8) Useimmat ihmiset eivät oikeastaan haluaisi nähdä vaivaa auttaakseen toisia	1	2	3	4

Elämäntapa ja elämänsuuntautumisot

77. Mikä seuraavista elämäalueista antaa Teille tällä hetkellä eniten sisältöä?

VALITSE VAIN YKSI VAIHTOEHTO.

- 1 työ
- 2 kodin ulkopuolinen vapaa-aika
- 3 koti ja perhe
- 4 en osaa sanoa

78. Jos ajattelette nykyistä elämäntapanne yleisesti tällä hetkellä, niin oletteko siihen:

- 1 erittäin tyytyväinen
- 2 melko tyytyväinen
- 3 melko tyytymätön
- 4 erittäin tyytymätön
- 5 en osaa sanoa

79. Entä jos ajattelette aikaa viisi vuotta sitten ja vertaatte sitä nykyiseen elämäänne, niin oletteko nyt:

- 1 tyytyväisempi kuin viisi vuotta sitten
- 2 ei ole tapahtunut muutoksia
- 3 tyytymättömämpi kuin viisi vuotta sitten
- 4 en osaa sanoa

80. Osallistutteko seuraavien järjestöjen, yhdistysten tai kerhojen toimintaan?

	kyllä, paljon	kyllä, jonkin verran	en osallistu
1) uskonnollinen yhteisö.....	1	2	3
2) vapaaehtoistyöjärjestöt (esim. SPR, Martat) ..	1	2	3
3) ammattiyhdistysliike	1	2	3
4) poliittinen järjestö, mikä? _____	1	2	3
5) kodin ja koulun yhteistyö	1	2	3
6) urheiluseura	1	2	3
7) ympäristöjärjestö	1	2	3
8) harrasteseura	1	2	3
9) jokin muu järjestö/yhdistys.....	1	2	3

81. Kuinka tärkeä uskonto tai hengelliset asiat ovat elämässänne?

- 1 hyvin tärkeää
- 2 tärkeää
- 3 ei kovin tärkeää
- 4 ei lainkaan tärkeää
- 5 en osaa sanoa

82. Oletteko itse toteuttanut tai ollut merkittävästi osallisena seuraavissa asumiseen liittyvissä asioissa elämänne aikana?

	kyllä	ei
1) ottanut asuntolainaa.....	1	2
→ ensimmäinen lainavuosi 19_____		
2) osallistunut oman talon rakentamiseen	1	2
3) hankkinut omistukseen vapaa-ajan asunnon.....	1	2

83. Missä määrin seuraavat asiat vastaavat mieltymyksiänne?

	hyvin paljon	melko paljon	kohtalaisesti	melko vähän	ei lainkaan
1) kasvisruokavalio	1	2	3	4	5
2) etniset ruoat	1	2	3	4	5
3) penkkiurheilu	1	2	3	4	5
4) ulkoilu	1	2	3	4	5
5) kodin kunnostus ja sisustus ..	1	2	3	4	5
6) itsensä kehittäminen, opiskelu	1	2	3	4	5
7) taide ja/tai kirjallisuus	1	2	3	4	5
8) klassinen konserttimusiikki ...	1	2	3	4	5
9) kapakassa istuskelu	1	2	3	4	5
10) matkailu	1	2	3	4	5
11) mökkeily	1	2	3	4	5

84. Kuinka usein harrastatte liikuntaa vähintään 1/2 tuntia kerrallaan?

- 1 päivittäin
- 2 useita kertoja viikossa
- 3 viikottain
- 4 pari kertaa kuukaudessa
- 5 kuukausittain
- 6 harvemmin
- 7 en koskaan

85. Kuinka usein juotte ainakin kuusi annosta alkoholia kerralla?

ANNOS = PULLO OLUTTA, LASI VIINIÄ,
RAVINTOLA-ANNOS VÄKEVIÄ

- 1 en koskaan
- 2 harvemmin kuin kerran kuussa
- 3 kerran kuussa
- 4 kerran viikossa
- 5 päivittäin tai lähes päivittäin
- 6 en käytä alkoholi juomia

86. Jos juotte olutta, juotteko yleensä?

- 1 keskiolutta
- 2 A-olutta
- 3 molempia yhtä usein
- 4 en juo olutta

87. Kuinka monta kupillista kahvia juotte keskimäärin päivässä?

- 1 en juo kahvia
- 2 _____ kupillista

88. Oletteko koskaan tupakoinut säännöllisesti, eli polttanut ainakin yhden savukkeen, sikarin tai piipullisen päivässä vuoden ajan?

- 1 en koskaan
- 2 aikaisemmin, mutta en nykyisin
- 3 tupakoin nykyisin

Tärkeät käännekohtat elämässä

89. Onko Teillä ollut yksi tai useampia ajankohtia, jotka olette kokeneet käännekohtina elämässänne? (esimerkiksi liittyen ihmissuhteisiin, perhesuhteisiin, terveydentilaan, työhön, opintoihin, asumiseen, taloudelliseen tilanteeseen tms.)

- 1 On, lähinnä parempaan suuntaan
- 2 On, lähinnä huonompaan suuntaan
- 3 On ollut molempiin suuntiin
- 4 En ole kokenut elämässäni olleen käännekohtia

Millaisia nämä myönteiset käännekohtat elämässänne ovat olleet?

Minä vuosina nämä tapahtuivat?

19__

19__

19__

Entä millaisia kielteisiä käännekohtia katsotte elämässänne olleen?

Entä minä vuosina nämä tapahtuivat?

19__

19__

19__

90. Sopiiko Teille, että mahdollisesti toistamme tämän tutkimuksen kohdallanne uudelleen 5 vuoden kuluessa?

- 1 sopii
- 2 ei sovi

Onko Teillä mielessänne vielä jotain tärkeää, jonka haluaisitte tässä yhteydessä tuoda esille?

Kiitos vaivannäöstänne!